

Stakliškių istorinė raida iki XIX amžiaus

Raimonda Ragauskienė

Lietuvos istorijos institutas

1. Stakliškės iki XVI a. Pirmieji paminėjimai rašytiniuose šaltiniuose

Archeologiniai radiniai Stakliškių apylinkėse rodo, kad žmonės čia apsigyveno gerokai anksčiau nei susikūrė Lietuvos valstybė. Tą liudija surastos I–II m. e. tūkstantmečio pradžios piliakalnio gynybinių įtvirtinimų liekanos¹, 1976 m. aptiktas miške kitas piliakalnis, kuris po 11 metų patvirtintas archeologijos paminklu².

Apie intensyvią gyvenimą Stakliškių apylinkėse II tūkstantmečio pradžioje, ypač XIII–XIV a., byloja į šiaurę nuo miestelio, prie kelio į Užuguostį, 1957 m. rastas sidabrinų lydinių bei papuošalų lobis³. Archeologo Vytauto Daugudžio manymu, tokius papuošalus tikriausiai gamino jau įgudę vietiniai amatininkai, mokėję juos ir ornamentuoti. Tokie amatininkai XIII–XIV a. daugiausia koncentravosi didesniuose to meto teritoriniuose administraciniuose Lietuvos centruose – Vilniuje, Kaune, Kernavėje ar Trakuose⁴.

Kol kas nepakanka archeologinių tyrinėjimų, leidžiančių tvirtčiau susieti Stakliškių lobia radinius ir apylinkių raidą XIII–XIV a., tačiau tikėtina, kad tuo laikotarpiu Stakliškėse jau formavosi miesto pobūdžio gyvenvietė⁵. XIII a. pabaigoje Lietuvoje buvo pradėta 10–20 km atstumu statyti medinių pilių gynybinę liniją priešų atakoms atremti. Svarbiausia linija ėjo palei Nėmuną ir buvo nuolat stiprinama⁶. Apie XIV a. vidurį šioje linijoje galutinai susiformavo stiprios medinės gynybinės pilys-dvarai. Greta Darsūniškio, Birstono, Punišos, Daugų, Perlojės, Merkšnės ir Ožos pilių stiprią poziciją užėmė medinė Stakliškių pilis. Ji stovėjo ant pagrindinio kelio, vedusio Lietuvos centrų link – Trakų ir Vilniaus. Dėl šios priežasties Stakliškės buvo gerai žinomos Lietuvą puldinėjusiems kryžiuočiams, ir jų XIV a. pabaigoje pirmą kartą paminėtos rašytiniuose šaltiniuose.

1375 m. Hermano Vartebergės kronika mini, kad

„vyriausias maršalas brolis Gotfridas iš Lindeno kartu su Elbingo, Brandeburgo, Balgos ir Christburgo fogaits, taip pat abiem Sambijos fogaits ir keletu svečių iš Vokietijos buvo Lietuvoje švento Scholastijaus dieną

Straipsnis, serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokaliųjų tyrimų mokslo darbų komisijos įvertintas 2008 01 20, „Versmės“ leidyklai įteiktas 2004 03 04, pirmą kartą paskelbtas 2010 10 11 elektroninio serialinio leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“, ISSN 2029-0799 visateksteje svetainėje www.llt.lt.

¹ Daugudis V. Stakliškių piliakalnis, *Mokslas ir gyvenimas*, 1970, nr. 6, p. 53; *Lietuvos TSR archeologijos atlasas* (toliau – LAA), Vilnius, 1975, t. 2: Piliakalniai, p. 154.

² Dakanis B. Mažai žinomi Lietuvos piliakalniai, *Kultūros paminklai*, 1994, nr. 1, p. 53.

³ Daugudis V. Stakliškių lobis, *Mokslas ir gyvenimas*, 1963, nr. 12, p. 28–30; Tautavičius A. Papildomi duomenys apie naujus lydinių ir XIV a. II pusės–XV a. pradžios Lietuvos monetų radinius Lietuvos TSR teritorijoje, *Lietuvos mokslų akademijos darbai, A serija* (toliau – MADA), 1965, nr. 1, p. 71–72; Daugudis V. *Stakliškių lobis*, Vilnius, 1967; Kuncienė O. Prekybiniai ryšiai IX–XIII amžiais, in: *Lietuvos gyventojų prekybiniai ryšiai I–XIII a.*, Vilnius, 1972, p. 195–197.

⁴ Daugudis V., *Stakliškių lobis*, Vilnius, 1967, p. 31–34.

⁵ Miškinis A. *Rytų Lietuvos miestai ir miesteliai*, Vilnius, 2002, t. 2, knyga 1, p. 388.

⁶ Zabiela G. *Lietuvos medinės pilys*, Vilnius, 1995, p. 177.

(vasario 10 d.) gaisrais ir plėšimais nuniokojo žemiau paminėtas vietas. Jis padalijo savo kariuomenę į tris pulkus taip, kad tie, kurie buvo iš Christburgo ir Balgos, nakvojo Svirdeikio kaime, pats maršalas ir svečiai su Sambijos foggais – Šveitežeryje, kurie iš Elbingo ar Brandenburgo – Stakliškėse (in Staghelischen). Kitą dieną jie susijungę vyko į Semeliškės⁷.

Ne kartą po šias vietas klaidžiojo kryžiuočių žvalgai, aprašinėję Lietuvos vietovių kelius. Apie 1385 m. apibūdinant kelią iš Birštono į Stakliškes, rašoma:

„Klausigaila (Clawsigail) iš Gyrmow, kuris pažįsta vietas nuo Birštono iki Remeikio ir Mingailos brolio kiemo, 4 mylios, ten yra šaltinis ir pastoviui visko užtektinai; iš ten 1 1/2 mylios iki Stakliškių, ten visko gausus kraštas“⁸.

Ši žvalgo žinutė kartu rodo, jog Stakliškių, kaip ir Birštono, apylinkės tuo metu greičiausiai buvo tankiai gyvenamos. Beveik visa Panemūnio ruožo teritorija ir kituose kryžiuočių pranešimuose vadinama „geru kraštu“, kuriame visur galima daryti pastovius, yra pakankamai vandens. Tikriausiai paskutinį kartą per Stakliškes Trakų link kryžiuočiai žygiavo 1403 m., skubėdami į pagalbą Švitrigailai⁹.

Taigi pirmieji Stakliškių vardo paminėjimai rašytiniuose šaltiniuose išlikę nuo XIV a. pabaigos. Vardo kilmė nėra aiški. Manoma, jis gali būti kilęs iš bendrinio žodžio *staklės*. Kadangi tokių žodžių vediniai su priesaga *-iškės* berods nesudarinėjami, apeliatyvinė Stakliškių vardo kilmė sunkiai pagrindžiama. Gal kad vietovardis sudarytas iš asmenvardžio. Yra žinoma tik viena tokia pavardė – Staklevičius. Tačiau Stakliškių vietovardžio sąsaja su tokia reta pavarde taip pat tampa abejotina. Aleksandras Vanagas teigia, jog išeitį siūlo patys pirmieji vardo paminėjimai Kryžiuočių ordino kronikose: *Staghelischen* 1375 m., *Stakelischen* 1385 m. Matome, kad ankstesnis vietovardžio kamienas greičiausiai buvo ne *stakl-*, o *stakel-*. Taigi pirminę *Stakėliškės* formą būtų galima laikyti priesagos *-iškės* vediniu iš asmenvardžio, dabar pavardės, *Stakėlė*, *Stakėlis*¹⁰. Būtų gana įtikinama, jei ne pavardės *Stakėlė*, *Stakėlis* kilmės problema. A. Vanago manymu, šios pavardės yra mažiųjų priesagos *-el-* vediniai iš *Stakė*, *Stakas*, *Stakys* ar *pan*. Savo ruožtu šios pavardės yra kilusios iš vokiško *Stachas*, lenkiško *Stach*, baltarusiško *Ctax*, rusiško *Ctaxa* etc., o šios išsirutulioję iš Stanislovo arba Eustachijaus. Vadinasi, miesto vardo kilmė rodytų, kad XIV a. pabaigoje Lietuvoje jau būta ne tik krikšto vardų Stanislovas ar Eustachijus, bet ir tų vardų trumpinių. Remdamasis kitais pavyzdžiais, A. Vanagas teigia, jog tokia galimybė reali. Todėl Stakliškių asmenvardinė kilmė atrodo gana įtikima¹¹.

⁷ Henrikas Latvis Hermanas Vartebergė, *Livonijos kronikos*, par. J. Jurginis, Vilnius, 1991, p. 201.

⁸ *Kraštas ir žmonės. Lietuvos geografiniai ir etnografiniai aprašymai (XIV–XIX a.)*, par. J. Jurginis, A. Šidlauskas, Vilnius, 1988, p. 32.

⁹ Miškinis A. op. cit., p. 388.

¹⁰ Vanagas A. *Lietuvos miestų vardai*, Vilnius, 1996, p. 218–219.

¹¹ *Ten pat*, p. 220.

2. Stakliškės XVI amžiuje

Dvaras ir miestelis XVI a. pirmojoje pusėje. Jo laikytojai. Išlikę XVI a. šaltiniai apie Stakliškę nėra išsamūs. Daugiausia žinių yra išlikę apie dvaro ir miestelio, šaltiniuose vadinamo „*Stakliškių valdos*“, laikytojus, jų gautas privilegijas ir teises į šią valdą. Labai neišsamios, pavienės žinutės apie miestelį bei valdos gyventojus. Šaltinių biografinis pobūdis lemia ir tyrinėjimo kryptį – pažvelgti į XVI a. Stakliškių istoriją pirmiausia valdos laikytojų kontekste. Toks tyrimas atskleidžia laikytojų darbų Stakliškėje, jų buvimo ar nebuvimo priežastis, parodo valdos reikšmę Panemunio regionui ir pan. Susidaryti bendrą XVI a. valdos vaizdą padeda Stakliškių ir greta esančių jau tyrinėtų valdų – Puniės ar Birstono lyginamoji analizė, taip pat bendros, visam Panemunio regionui būdingos ypatybės ir skirtumai.

Stakliškių dvaras ir valsčius, susiformavęs dar XIV a. pabaigoje, ir toliau priklausė iš pradžioje Trakų kunigaikštystei, vėliau Trakų vaivadijai. XV a. pabaigoje centrinę Trakų vaivadijos dalį sudarė 29 valsčiai, išsidėstę palei Nemuno vidurupį ir jo dešiniuosius krantus bei valdomi valdovo paskirtų vietininkų ir tijųūnų. 1492–1506 m. tai buvo Bielėčios, Birstono, Darsūniškio, Daūgu, Eišiškių, Jiėzno, Kaniavės su Dubičiais, Merkinės, Naujadvario, Alytaūs ir Nemunaičio, Lieponių ir Valkiniūnų, Astrynės, Ažinčios su Perlamu ir Barčiais, Puniės, Pėrvalko, Rėdūnės, Stakliškių, Semeliškių, Vosyliškių, Aukštadvario, Žalūdko, Žiežmarių ir kiti valsčiai. Jų ribos jau buvo galutinai nusistovėjusios¹². Tokia gana stabili ir beveik be pakeitimų sistema išliko iki XVI a. vidurio administracinės ir teritorinės reformos. XVI a. pirmosios pusės šaltiniai artimiausiais Stakliškių kaimynais vakaruose mini Darsūniškio, Birstono ir Puniės valsčius (sutampa su vėliavomis), o rytuose Stakliškės ribojosi su Aukštadvario ir Semeliškių valsčiais (vėliavomis)¹³.

Administraciškai valsčiai, taip pat ir Stakliškių, priklausė valdovui. Jis skyrė laikytojus. Trakų vaivada buvo aukščiausia teisminė instancija ir kariuomenės vadas. XV a. didžiojo kunigaikščio paskirtas dvarui ar valsčiui administratorius dažniausiai vadintas vietininku, XVI a. pirmaisiais dešimtmečiais dėl išdo politikos imamas tituluoti laikytoju, o XVI a. antrojoje pusėje, sekant lenkų pavyzdžiu, paplito seniūno pavadinimas. Tiesa, seniūnais valdos laikytojus vadino ir Lietuvos didžiųjų kunigaikščių Kazimiero ar Aleksandro laikais, tačiau tik pavieniais atvejais. Skirtingas administratoriaus pavadinimas nieko nekeitė – vietininkas ar laikytojas buvo svarbiausias ir pagrindinis valdovo valsčiaus pareigūnas, turėjo plačius įgaliojimus. Iki XVI a. 7-ojo dešimtmečio reformų jo rankose buvo pagrindinė valsčiaus teismų valdžia, vėliavos organizavimo kontrolė, sidabrinės mokesčio rinkimas kartu su dar dviem pasirinktais bajorais, pagaliau atstovavimas valsčiaus interesams seimuose. Kol kas trūksta duomenų apie pirmuosius Stakliškių pareigūnus. Bene anksčiausia, konkretų savininką mininti, yra 1449 m. žinutė. Lapkričio 9 d. Kazimieras Jogailaitis bajorui Minigailai davė 8 Stakliškių valsčiaus žmones¹⁴.

Apie XVI a. pirmosios pusės Stakliškių vietininkus išliko nemažai, nors ir ne itin išsamių duomenų. Iš jų galima nustatyti beveik nepertraukiamą to meto Stakliškės valdžiusių pareigūnų sąrašą.

¹²Pietkiewicz K. *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządem Aleksandra Jagiellończyka*, Poznań, 1995, p. 53.

¹³Kamieniecki W. Chorażowie w parlamentaryzmie litewskim przed unią Lubelską, *Antemurale*, Romae, 1965, p. 179–182.

¹⁴*Lietuvos Metrika Knyga Nr. 3 (1440–1498). Užrašymų knyga 3*, par. A. Anužytė, A. Baliulis, Vilnius, 1998, p. 66.

Jau Kazimiero Jogailaičio laikais susiklostė savotiška tradicija Stakliškes duoti laikyti aukšties valdovo kanceliarijos pareigūnams, paprastai vyriausiesiems raštininkams. XV a. pabaigoje valsčius buvo patikėtas valdovo raštininkui Fedkai Grigorjevičiui. Rimanto Jaso teigimu, raštininkas valdą gavo dar 1492 m.¹⁵, bet tik nuo 1495 m. F. Grigorjevičius šaltiniuose imamas vadinti Stakliškių laikytoju. Šios jo pareigos minimos ir vėliau: nuo 1496 m. gegužės 31 iki 1500 m. vasario 28 d.¹⁶ Nėra žinių, kiek tiesiogiai rusėnų raštininkas Fedka Grigorjevičius prisidėjo prie Stakliškių gyvenimo, kaip dažnai ir ar iš viso čia lankėsi. Daugiau žinoma apie politinę jo veiklą, dažnus jo pasiuntimus į maskvėnų žemes. Antai 1500 m. vasario 28 d. jį su Smolensko vietininku Stanislovu Petravičiumi dar kartą Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras nusiuntė pas Maskvos didįjį kunigaikštį¹⁷. Ypatingą raštininko padėtį ne tik Kazimiero Jogailaičio, bet ir Aleksandro Jogailaičio dvare rodytų išskirtinė 1495 m. misija į Maskvą. Tada „raštininkas, Stakliškių laikytojas ponas Fedka Grigorjevičius“ su kitais žymiais LDK ponais buvo nusiųstas pas Maskvos didįjį kunigaikštį parvežti kunigaikštienės Elenos¹⁸. Visa tai leidžia tvirtinti, kad Stakliškės tuo metu buvo tikrai įtakingo LDK pareigūno rankose, o tai galėjo teigiamai atsiliepti valsčiui. Trūksta duomenų apie F. Grigorjevičiaus valdymo pabaigą. Neatrodo, kad Ldk Aleksandras būtų turėjęs priešasčių atimti valdas iš asmens, kuriuo pasitikėjo. Greičiausiai Stakliškes didysis Lietuvos raštininkas laikė iki pat savo mirties, o mirė jis prieš 1503 m. gegužės 22 d.¹⁹

Nuo 1503 m. Stakliškių valdymo sistema nepakito. Valsčius su valdovo dvaru ir greta jo esančia gyvenvietė-miesteliu išliko ir paskutiniųjų Jogailaičių nuosavybe. Matyt, apie 1503 m. Aleksandras Jogailaitis Stakliškes su kitomis Panemunio žemėmis užrašė savo žmonai, Lietuvos didžiai kunigaikštieni Elenai. Apie tai bylotų išlikusios kelios jos duotys Lietuvos bajorams Stakliškių žemėse. 1511 m. Lietuvos didžioji kunigaikštienė Elena dvaro ir Trakų arklidininkui Jokūbui Kuncevičiui patvirtino žmones, pridėdama prie jo jau turėtų 30 tarnybų Krotincoje, Stakliškių valsčiuje. Tai buvo Donarelis Aitgilaitis, Dauknis Jurgaitis ir dar 7 tarnybos bei arklininkai Daujotas Rimgeilaitis, Andrius Maziukaitis, Martynas Mankevičius, Narušis Monteikaitis ir Mineika Protvilaitis. Tuščią Voitnevščinos žemę Stakliškėse ji paskyrė Mackui Daškovičiui²⁰. Už tarnybą kunigaikštieni dvi žmonių tarnybas Stakliškėse – Jurgelį Vilmantavičių ir Tekūną su Jankavičiais – gavo bajoras Jonas Verbyla. Jam taip pat buvo skirtos kelios Jiezno dvaro žemės ant Veŕknės upės, „priešais Punios ir Stakliškių kalvius (kovali)“²¹. Pastaroji nuoroda pateikia lakonišką informaciją apie Stakliškių dvare XVI a. pradžioje dirbusius amatininkus – kalvius. Kaip

¹⁵ Pagal: *Lietuvos metraštis. Bychovco kronika*, par. R. Jاسas, Vilnius, 1971, p. 314.

¹⁶ Pietkiewicz K. *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządamii Aleksandra Jagiellończyka*, Poznań, 1995, p. 30, 213.

¹⁷ *Lietuvos Metrika (1427–1506). Knyga Nr. 5. Užrašymų knyga 5*, par. E. Banionis, Vilnius, 1993, p. 143.

¹⁸ *Lietuvos metraštis. Bychovco kronika*, par. R. Jاسas, Vilnius, 1971, p. 150.

¹⁹ *Urządniczy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku*, opr. H. Lulewicz, A. Rachuba, Kórnik, 1994, p. 123.

²⁰ *Описание документов и бумаг, хранящихся в московском архиве юстиции*, Москва, кн. 21, с. 195, 205; *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 9 (1511–1518). Užrašymų knyga 9*, par. K. Pietkiewicz, Vilnius, 2003, p. 89, 146.

²¹ Totoraitis J. *Sūduvos Suvalkijos istorija*, Kaunas, 1938, p. 48; *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 12 (1522–1529). Užrašymų knyga 12*, par. D. Antanavičius, A. Baliulis, Vilnius, 2001, p. 458–459; *Lietuvos Metrika (1533–1535). 8-oji Teismų bylų knyga*, par. S. Lazutka, I. Valikonytė, N. Šlimienė, Vilnius, 1999, p. 149; *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 9 (1511–1518). Užrašymų knyga 9*, p. 132–133.

rodo vėlesnė medžiaga, pagrindinis jų darbas buvo žirgų kaustymas, ūkiui reikalingų daiktų gamyba.

Kas tuo metu buvo Elenos paskirtieji Stakliškių laikytojai – nėra aišku. Tačiau net ir Elenai pasitraukus iš aktyvios politinės arenos, Stakliškių iš jos niekas neatėmė. Ir toliau naujasis valdovas, norėjęs ką nors duoti ar dovanoti tose žemėse, prašė kunigaikštienės leidimo. Pavyzdžiui, 1512 m. sausio 2 d. Žygimantas Senasis ją prašė patvirtinti žmonių suteiktą dvaro arklidininkui J. Kuncevičiui²². Tik 1513 m. pradžioje po Elenos mirties valsčius perėjo Žygimantui Senajam. Jis Stakliškių valdas kurį laiką ne tik davė laikyti naujiems vietininkams, bet ir įkeitinėjo už nemažą sumą. Valdovas naujajam laikytojui suteikdavo teisę rinkti sau mokesčius, nieko nemokėti į išdą, kol bus surinkta įkeista suma. Ypač sustiprėjusi vietininko padėtis nieko gero nežadėjo pačiam valsčiui. Kaip ir dažna vietininkų, ėmusių perpardavinėti Stakliškes, kaita negalėjo turėti teigiamos įtakos ekonominiam valsčiaus gyvenimui.

Galbūt dar kunigaikštienė Elena, o gal jau Žygimantas Senasis 1514 m. vasarį Stakliškių dvarą atidavė Stakliškių vietininku vadinamam Getautui, kurį valdovas išpėjo apie Stakliškėse šienaujamas pievas gavusį Trakų išdininką Vaclovą Senkavičių²³. Nors 1514 m. kovo mėnesį Trakų vaivada adresuotame valdovo rašte nepamintetas joks Stakliškių vietininkas, o našlė Nastasija, Ivaškos Zenovjevičiaus žmona, tiesiogiai iš Žygimanto Senojo Stakliškių valsčiuje gavo 5 tarnybas žmonių ir 3 tuščias žemes²⁴, tačiau jau tų pačių metų gegužės 11 d. Stakliškių vietininku vadinamas Smolensko okolničius Mikalojus Basa (Baka)²⁵. Priežastys, dėl kurių M. Basa tapo Stakliškių dvaro vietininku, nurodytos 1519 m. spalio 29 d. valdovo rašte. Per karą su Maskva M. Basa buvo netekęs turėtų tėvonijos žemių Smolenske, todėl už ištikimą tarnybą jam ir atsilyginta Stakliškių dvaru. Prieš 1518 m. valdovas atsiėmė dvarą ir įkeisdamas perleido jį kunigaikščiui Petruui Timofejevičiui Masalskiui. M. Basa mainais už Stakliškes gavo Perlojės dvarą²⁶. Skolintis ir įkeisti dvarą vertė politinė padėtis. Iš P. Masalskio, jau kaip iš Stakliškių vietininko, Žygimantas Senasis dar 1518 m. pradžioje pasiskolino 1 000 kapų grašių, o 1518 m. gruodžio 28 d., būdamas Bresto seime, vėl 60 kapų grašių. Už bendrą 1 060 kapų grašių sumą įkeitė laikytojui Stakliškių dvarą iki to laiko, kol bus susigrąžinti paskolinti pinigai. Tačiau jau kitų metų rugpjūčio 12 d. privilegija valdovas šią skolą leido išpirkti LDK raikytojui Grigaliui Astikui. Didikas gavo teisę laikyti dvarą su viskuo ir penkerius metus rinkti bei sau pasilikti visus mokesčius. Pasibaigus penkerių metų terminui, valdovas leido G. Astikui toliau laikyti valsčių iki gyvos galvos²⁷.

Dėl neaiškių priežasčių G. Astikas nesugebėjo išpirkti dvaro, ir jau 1520 m. gegužės 11 d. Žygimantas Senasis suteikė privilegiją dvaro ir Trakų arklidininkui, Vosyliškiui, Valkiniŋkui ir Lieponių laikytojui Jokūbui Kuncevičiui. Jam leista dvarą už tą pačią sumą – 1 060 kapų grašių – išpirkti iš kunigaikščio Petro Masalskio. Privilegijoje gana tiksliai apibrėžtos dvarui priklausiosios tarnybos bei žmonės. J. Kuncevičiui turėjo atitekti

²² Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 9 (1511–1518). Užrašų knyga 9, p. 89.

²³ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 9 (1511–1518). Užrašų knyga 9, p. 276.

²⁴ Описание документов и бумаг..., с. 204; Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 9 (1511–1518). Užrašų knyga 9, p. 140–141.

²⁵ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 9 (1511–1518). Užrašų knyga 9, p. 146.

²⁶ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 11 (1518–1523). Įrašų knyga 11, par. A. Dubonis, Vilnius, 1997, p. 71, 101.

²⁷ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 11 (1518–1523). Įrašų knyga 11, p. 93–94.

„miestas su visais to mūsų dvaro priklausomais žmonėmis ir keliuočiais, arklininkais ir arklių šerikais, šunininkais ir medžiokliais, su leičiais ir dailidėmis ir kalviais ir su jų visomis tarnybomis ir su duoklėmis“.

Svarbu tai, jog privilegijoje Stakliškių valsčiaus centras jau įvardytas kaip miestas. Nors aišku, kad tuo metu Stakliškės geriausiu atveju galėjo prilygti nedideliame miesteliui. Vietininkui palikta vienintelė prievolė, kurią atliko ir kunigaikštis P. Masalskis. J. Kuncevičius privalėjo valdovui atsiskaityti už stacijas (dar kitaip *pasėdis, pastovas* – tai į valdą atvykusio Lietuvos didžiojo kunigaikščio, jo vietininkų ir tarnautojų bei palydovų aprūpinimas maistu ir pašaru, taip pat jų apdovanojimas lankymosi metu): po 50 statinių avižų ir rugių bei 50 vežimų šieno. Kaip ir anksčiau, visa valdžia priklausė tik vietininkui. Privilegijoje pabrėžta, kad Trakų vaivada neturi teisės nei teisti Stakliškių bajorų ar sekovų (eigulių), nei siųsti vaznių į šį valsčių²⁸.

Stakliškės jau nuo ankstesnių metų buvo gerai žinomos J. Kuncevičiui. Visai netoliese, prie Aukštadvario, buvo tėvoninės, dar arklidininko seneliui priklausiusios Poseglenos ir Zumbrevščinos žemės, o jis pats kaimyninį Aukštadvarį gavo laikyti valdant Kazimierui Jogailaičiui²⁹. 1506 m. balandžio 19 d. Ldk Aleksandras J. Kuncevičiui suteikė šienaujamas pievas, vadinamas raistu, tarp Aukštadvario ir Stakliškių miškelių, 1511 ir 1515 m. jis iš valdovo buvo gavęs žmonių ir arklininkų Stakliškėse ir Lieponysė³⁰. Gerai savo turtus J. Kuncevičius papildė 1516 m. Žygimantas Senasis jam davė nemažai Stakliškių valsčiaus žmonių: Krunį Žodevičių, Bagdoną Dainoravičių, Pacių Molevičių, Lesį Mostilovičių, Mineitį Noreikavičių, Miką Jogailavičių, Mikalojų Viaževičių, Romašą Mikolavičių, Daunorėlį Atiginovičių, Dauknių Jurjevičių, Kunčą Nekraševičių, Dalių Vaižadavičių, Veštautą Sondomovičių, Dirmitą Melkovičių, totorių Zanevičių, Meiluną Jedutevičių, Volodką Butevičių, Romašką Vaištautavičių, Jacką Aitvilovičių, Narosą Sovrimovičių, Bagdoną Petkovičių, Daukšį Meleikovičių. Jam taip pat duoti Stakliškių arklininkai Daujatas Rimgeilovičius, Andriūška Moziukovičius, Martynas Monkovičius, Narušis Samoteikovičius, Meneika Protvilovičius, Petras Andruševičius, Ivaška Nargeilovičius, Itvilas Titevičius ir kiti³¹. Visi šie asmenys yra vieni pirmųjų šaltiniuose minimų stakliškiečių. Taigi J. Kuncevičius turėjo tikrai tvirtą padėtį Stakliškėse. Šis laikytojas valsčiuje išbuvo beveik iki pat mirties 1523 m. lapkritį, minėtose pareigose jį mini 1520–1523 m. dokumentai³².

Prieš pat mirtį Žygimantas Senasis nusprendė išpirkti valsčių iš laikytojo ir sugrąžinti iš jo pasiskolintus žemės reikalams 1 060 kapų grašių. Naujuoju laikytoju tapo Riazanės kunigaikštis Ivanas Ivanovičius. Tačiau paaiškėjo, kad išde nėra J. Kuncevičiaus našlei reikiamos gražinti sumos. Valdovo nurodymu Stakliškių pinigai jai turėjo būti išmokėti per kelis metus iš karčempinigių, su-

²⁸ *Užrašymų knyga 10*, par. E. Banionis, A. Baliulis, Vilnius, 1997, p. 70–71.

²⁹ *Акты Литовской Метрики*, Варшава, 1897, т. 1, с. 178–179.

³⁰ *Описание документов и бумаг...*, с. 216; *Lietuvos Metrika (1533–1535). 8-oji Teismų bylų knyga*, p. 145; *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 9 (1511–1518). Užrašymų knyga 9*, p. 207.

³¹ *Lietuvos Metrika (1533–1535). 8-oji Teismų bylų knyga*, p. 157–158.

³² *Описание документов и бумаг, хранящихся в московском архиве юстиции*, с. 239; *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 11 (1518–1523). Įrašų knyga 11*, p. 127; *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 10. (1440–1523). Užrašymų knyga 10*, p. 86; *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 12 (1522–1529). Užrašymų knyga 12*, p. 195, 196, 201, 274.

renkamų iš Merkinės, Eišiškių, Kaniavos, Dubičių, Valkininkų ir Punios karčemų³³. Labai nedaug likę duomenų apie Stakliškes riazaniečio laikais. Pasirodo tik viena kita žinutė apie atskirų tarnybų ar žemių suteikimą valsčiuje vienam ar kitam bajorui. Antai 1527 m. valdovas leido bajorui Vasilijui Nikiforovičiui perleisti broliui Timofejui apie 1510–1519 m. karaliaus dovanotus Stakliškių arklininkus. Vasilijus, kažkada gyvenęs Stakliškėse, vedė, o žmona turėjo valdų Voluinėje, į kurią abu ir išsikėlė. Dėl atstumo ir nuspręsta valdovo duotį suteikti broliui³⁴.

Būta ir daugiau įvairių mainų, gyvenimas Stakliškėse nestovėjo, buvo perkamos, parduodamos žemės, keičiamasi tarnybonimis. Dažnos žinutės apie kelis valdos dvarelius – Sudvāriškes ir Gripiškes, čia savo valdų turėjusius žemionis Bertaševičius, Dzieržkus ir Venclovavičius. Pavyzdžiui, žemionis Tautvila Nekrašaitis apie 1530 m. pardavė dokumentuose dažnai minimam Stakliškių žemioniui Venclovui Bartoševičiui dalį savo žemės prie Sudvāriškių, o Tautvilo sūnus su giminėmis patvirtino tai. Beje, šį sanderį patvirtino Mitka Jenčevičius, šaltinyje įvardytas kaip Stakliškių smuklininkas (*korčmit*)³⁵. Greičiausiai tuo metu Stakliškių dvare jau buvo karčema. Apie 1527 m. Jonas Stankevičius Dieržkovičius savo žentui, tam pačiam V. Bartoševičiui, dar pridėjo turėtą dalį Sudvāriškėse, iškeitęs ją už dalį Šaūkoto dvaro. Šį kartą liudytoju pakviestas Stakliškių dvaro račius Vieštaras Eitvidavičius³⁶. 1528 m. birželio 21 d. Jonas Juškevičius Penkevičius už karo tarnybai pirktą žirgą įkeitė V. Bartoševičiui dalį Sudvāriškių dvarelį žemės prie Alšiōs upės. Iš šio dokumento sužinome ne tik apie liudininkais pakviestus stakliškiečius Andrių Juškevičių ir Stanislovą Poniatovskį, bet ir apie riazaniečio paskirtą Stakliškių pareigūną Novickį Vaskevičių. Stakliškių dvare surašytame dokumente buvo prispaustas pareigūno antspaudas³⁷.

Sudvāriškėse žemių turėjo Venclovavičiai ir Dzieržkai (-ovičiai/-aičiai), kai kur šaltiniuose dar vadinami Dzieržkovičiais ar Dieržkovičiais. Trečiajame dešimtmetyje vienas iš Venclovavičių, Mikalojus, turėtą dvarelį dalį iškeitė su broliu Jonu į dvarą Žemaitijoje, o 1529 m. spalio 30 d. Kotryna Janovna, Stanislovo Dzieržkaičio žmona, savo dvaro dalį užrašė dukrai Jadvygai ir žentui Stanislovui Ilijaševičiui, Trakų vaivados Darsūniškio ir Birštono girininkui³⁸. Nurodytuose ir kituose 1529–1537 m. šių žemionių valdų mainų ir pardavimo dokumentuose galima aptikti duomenų ir apie kai kuriuos Stakliškių pareigūnus. Antai 1527 m. liepos 20 d. Vaitiekui Martynavičiui parduodant pievą Jonui Venclovavičiui, liudijo Stakliškių miestiečiai Mitka Mikolajaitis ir Stakliškių tįjūnas Jonas Šuliunda³⁹. Taigi tokie gana fragmentiški duomenys apie to meto Stakliškių miestiečius ir stambesnius žemionis.

Valstiečių ir kitų priklausomų žmonių padėtis valsčiuje buvo prasta dėl prasto laikytojo ar laikytojų administravimo, siekimo surinkti kuo didesnius mokesčius. Pasitaikė atvejų, kai, neturėdami iš ko gyventi, į baudžiavą pardavinėjo savo artimuosius. Toks graudus 1529 m. gegužės 28 d. Stakliškėse V. Bartoševičiaus valstiečio Andriuškos Vačekvičiaus

³³ *Lietuvos Metrika (1522–1530). 4-oji Teismų bylų knyga*, par. S. Lazutka, I. Valikonytė, G. Kirkienė, E. Gudavičius, J. Karpavičienė, S. Viskantaitė, Vilnius, 1997, p. 136.

³⁴ *Описание документов и бумаг...*, c. 310; *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 12 (1522–1529). Užrašymų knyga 12*, p. 492.

³⁵ *Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – MAB RS)*, f. 256, nr. 2677.

³⁶ MAB RS, f. 256, nr. 2678.

³⁷ MAB RS, f. 256, nr. 2682.

³⁸ MAB RS, f. 256, nr. 2681, 2683.

³⁹ MAB RS, f. 256, nr. 2680.

surašytas raštas. Jame teigiama, kad jis su žmona, neturėdami iš ko prasimaitinti, ryžosi už 3 kapas grašių parduoti savo ponui V. Bartoševičiui savo dukterį Mariną amžinai⁴⁰. Ir, matyt, tokių atvejų būta daugiau. Todėl neatsitiktinai 1529 m. ir 1538 m. vietos gyventojai kreipėsi į Žygimantą Senajį, skųsdamiesi didelėmis prievolėmis. Valdovas abu kartus išpėjo dvaro laikytojus nepiknaudžiauti padėtimi, nevarginti žmonių⁴¹. Netoliese esančiuose valsčiuose, pavyzdžiui, Birštone, nepavyko aptikti minėto laikotarpio savo artimųjų pardavimo ir baudžiąvą dokumentų. Nors, aišku, tai galėjo būti ir atsitiktinumas.

Greičiausiai daug kas priklausė nuo laikytojo. Įdomu, jog ir Birštone, ir Stakliškėse XVI a. 3–4-ajame dešimtmetyje laikytojai buvo nelietuviai. Birštoną valdė dar Lietuvos didžiosios kunigaikštienės Elenos paskirtas maskvėnas kunigaikštis Motiejus Mikitiničius. Stakliškes nuo 1524 m. iki 1533 m. pabaigos ar 1534 m. pradžios laikė ir čia privačių valdų bei žmonių turėjo Riazanės didysis kunigaikštis Ivanas Ivanovičius. Dar 1533 m. pabaigoje jo Stakliškių žmonės – tarnai ir priklausomi tarnybininkai – privalėjo stoti į teismą dėl stakliškiečių bajorų apvogimų ir sumušimų. Tačiau kaltininkai, skirtingai nei ieškovas Šimka Laurinavičius, teisme nepasirodė. Galbūt taip elgtis galėjo sau leisti itin turtingas kunigaikštis. Dar prieš 1533 m. iš Bresto žydo Abraškos Michlevičiaus tėvo jis buvo gavęs skolon įvairių brangių audeklų ir papuošalų net už 180 kapų grašių⁴². Patikslinimas, kad šis kunigaikštis gavo valdyti valsčių, aiškėja iš vėlesnių, jau po jo mirties pasirodžiusių, tarnautojų prašymų. 1534 m. vasarį į naująją valsčiaus laikytoją kreipėsi Žygimantas Senasis, paliepęs įvairiems asmenims gražinti ankstesnio laikytojo paskirtas dvaro žemes. Panašiai kaip ir kitų dvarų ar valsčių laikytojų, viena svarbiausių riazaniečio veiklos krypčių buvo žemių ir žmonių dalijimas ištikimiems tarnautojams, bajorams, teisminių ginčų sprendimas. Išdalyta tikrai nemažai Stakliškių dvarui priklausiusių žemių. Irgi riazanietis kunigaikščio tarnautojas Steponas Ostafjevičius Kriukovas iš jo gavo tarnybą – Martyną Daniuškovičių ir 5 tuščias žemes Stakliškėse: Rimgolevščiną, Janovščiną, Daujatovščiną, Judevščiną ir Koreikovščiną. Panašiai žmonių tarnyba ir penkiomis tuščiomis žemėmis buvo apdovanoti kiti ištikimi Ivano Ivanovičiaus tarnautojai: Fiodoras Jefidovičius Tolkačius gavo tarnybą – Romašką Bucevičių ir Senkovščinos, Volevščinos, Kirdevščinos, Niklovščinos bei Čiževščinos tuščias žemes; Ivanas Ogafonovičius Tašlikas – tarnybą Šimką Suslavičių ir Semenovščinos, Gancevščinos, Jedkovščinos, Dacevščinos ir Mocnovščinos tuščias žemes. Po Stakliškių laikytojo I. Ivanovičiaus riazaniečio mirties naujasis laikytojas, paėmęs iš ankstesnių turėtojų visas šias duotis, prijungė jas prie Stakliškių dvaro žemių. Taigi valdovas, atsižvelgęs į buvusių savininkų prašymus, gražino duotis, nors ir nenurodė laikymo termino⁴³. Taigi Stakliškėse ilgam apsisotojo, rado čia naująją tėvynę nemažai atvykėlių iš Maskvos Kunigaikštystės. Daugelyje vėlesnių laikų šaltinių rasime dažnai pasikartojančias XVI a. atvykėlių palikuonių Tolkačių ar Tašlikų pavardes. Šiose vietovėse jie kūrė dvarelius, stiprino giminių pozicijas.

Naujuoju Stakliškių laikytoju, tvarkiusiu riazaniečio tarnautojų žemės reikalus, 1534 m. pradžioje minimas Žygi-

⁴⁰ Lietuvos istorijos šaltiniai, Vilnius, 1955, t. 1, p. 109.

⁴¹ Miškinis A. Rytų Lietuvos miestai ir miesteliai, Vilnius, 2002, [t. 2], knyga 1, p. 388.

⁴² Lietuvos Metrika (1528–1547). 6-oji Teismų bylų knyga, par. S. Lazutka, I. Valikonytė, Vilnius, 1995, p. 129, 135.

⁴³ Lietuvos Metrika (1533–1535). 8-oji Teismų bylų knyga, p. 105–107.

manto Senojo rusėniškas LDK didysis raštininkas, Medininkų laikytojas Mykolas (Michail) Vasiljevičius Sviniuskis⁴⁴. Iš pradžių šis pareigūnas Stakliškėse neužsibuvo. Dar 1534 m. gegužės 15 d. jis Stakliškių ir Medininkų laikytoju vadinamas Vilniuje pasirašytame Žygimanto Senojo dekrete dėl kunigaikščių Petro Horčako ir Vladimiro Putivilskio susitarimo⁴⁵. Greičiausiai vasarą Stakliškių laikytojo vietą turėjo užleisti dar vienam žymiam perbėgėliui iš Maskvos, kunigaikščiui Semionui Fiodorovičiui Bielskiui. Į Lietuvą jis atvyko su pirmąja didesne maskvėnų emigracijos banga, kilusia maskvėnų elite po didžiojo kunigaikščio Vasilijaus Ivanovičiaus mirties. Prasidėjęs Maskvos ir Lietuvos karas, dar vadinamas Starodubo karu (1534–1537), į Lietuvą atvedė nemažai elito atstovų, susijusių su sutriuškintos regentės Elenos Glinskos valdžia. Bemaž pačioje karo pradžioje Lietuvos valdovui kaip tik ir nusprendė tarnauti Serpuchovo kunigaikštis S. Fiodorovičius Bielskis ir okolničius Ivanas Fiodorovičius Liackis. Pabėgę pareigūnai, lydimi net 400 kartu su jais į Lietuvą perbėgusių raitelių palydos, 1534 m. rugpjūčio 8 d. pasirodė LDK etmono Jurgio Radvilos stovykloje. Netrukus jie buvo išsiųsti į Vilnių ir valdovo dvare iškilmingai ir labai pagarbiai sutikti bei dosniai apdovanoti. S. Bielskis iš Žygimanto Senojo gavo net tris valdas: Žiežmārius, Stākliškes ir Karmėlavą⁴⁶. Tokio dosnumo nusipelnė, kaip aiškėja iš tuometinės Žygimanto Senojo ir J. Radvilos korespondencijos, nes norėta jų priėmimo Lietuvoje pavyzdžiu paskatinti kitus maskvėnų bajorus panašiam poelgiui. Štai kaip Bielskio atvykimą į Lietuvą aprašo Albertas Vijūkas Kojelavičius 1534 m.:

„Ne mažiau bėdų Maskvos kunigaikštystei pridarė galingi didikai, pradėję nesutarti ir žiauriai vienas kitą persekioti; kai varžovai nusiaubė kelias priešingos grupuotės šeimas, kunigaikštis Simonas Belskis ir Ioanas Liackis, neapsikeisdami su šitokiu gyvenimu, pasiprašė su visais turtais karaliaus Žygimanto prieglaudos. Karalius maloniai juos Vilniuje priėmė ir apdovanojo didelėmis valdomis. Liackiui atiteko Žaludkas ir Aukštadvaris, jis davė pradžią garsiai šeimai, pelniusiai šlovę taikos darbais bei karo žygiais ir aukščiausiomis pareigybėmis. Kad Belskio palikuonys mirė be įpėdinių, rodo tai, kad jam suteiktos valdos, Žiežmāriai, Stakliškės bei Karmėlava, ilgainiui prarado bajorišką jurisdikciją“⁴⁷.

Vis dėlto yra tam tikrų neaiškumų tiek dėl kunigaikščio Bielskio palikuonių, tiek dėl jo gautų minėtų valdų, tarp jų ir Stakliškių. Neaišku, ar Žygimanto Senojo donacija realiai išsigalėjo ir ar kunigaikštis iš tiesų gana greitai mirė, nepalikęs įpėdinių. Kažkodėl 1537 m. gruodžio 15 d. Ūnuškyje įsaką Stakliškių dvarioniu Motiejui Petravičiui atiduoti mirusio Mikalojaus Venclovavičiaus dvarą jo broliui Jonui Venclovavičiui pasirašė ne tuometinis Stakliškių laikytojas,

⁴⁴ Urzędnicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku, opr. H. Lulewicz, A. Rachuba, Kórnik, 1994, p. 126.

⁴⁵ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 1 (1380–1584). Užrašymų knyga 1, par. A. Baliulis, R. Firkovičius, Vilnius, 1998, p. 134.

⁴⁶ Акты относящиеся к истории Западной России, Санкт Петербург, 1848, т. 2, с. 333–334; Kolankowski L. Zygmunt August, wielki książę Litwy do roku 1548, Lwów, 1913, p. 115, 149–150; Любавский М., Литовско-русский сейм, Москва, 1900; Grała H., „Ex Moschouia ortum habent“. Uwagi o sfragistyce i heraldyce uchodźców moskiewskich w państwie polsko-litewskim w XVI–XVII wieku, Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego, 1999, t. 4, p. 102.

⁴⁷ Vijūkas-Kojelavičius A. Lietuvos istorija, Vilnius, 1988, p. 666.

o Trakų vaivada Jonas Zaberezinskis⁴⁸. Be to, kaip Stakliškių seniūnas nuo 4-ojo dešimtmečio pabaigos ima pasirašinėti ankstesnis laikytojas M. Vasiljevičius Sviniuskis, o ne kunigaikštis Bielskis. 1538 m. liepos 31 d. raštininkas Mykolas kaip Karmėlavos ir Stakliškių laikytojas paminėtas Žygimanto Senojo rašte dėl valdovo Aleksandro nuostatų laikymosi⁴⁹; 1538 m. lapkričio 8 d. Krokuvoje jis pasirašė valdovo raštą dėl posesijos suteikimo Marinai Opanocovnai Gardino paviete; 1539 m. kovo 7 d., kaip Stakliškių, Karmėlavos ir dar Upytės laikytojas, jis antspaudavo Birštono valdytojo kunigaikščio Motiejaus Mikitiničiaus testamentą⁵⁰; 1539 m. liepos 6 d. Krokuvoje taip pat patvirtino Žygimanto Senojo raštą, kuriuo nustatė bet kokio luomo asmenų, turinčių nekilnojamojo turto Vilniuje, pavaldumą miesto tarybai⁵¹. Nemaža tikimybė, kad Stakliškės nuo 1534 m. rudens iki 1538 m. vasaros buvo maskvėno kunigaikščio S. Bielskio rankose. Sviniuskis jas 1534 m. tebuvo gavęs labai trumpam. Sugražino šį valsčių jau po Bielskio mirties ir laikė jį greičiausiai iki mirties 1545 m.⁵²

Kokia tuo metu buvo Stakliškių padėtis, netiesiogiai apibūdinti padėtų laikytojo pareigybinės ypatybės. Jau minėta, jog jis buvo didysis valdovo raštininkas, o tai jau nebe pirmas kartas, kai tokių pareigybių asmuo užimdavo ir Stakliškių laikytojo vietą. Vadinas, dažnai turėjo būti šalia valdovo, dalyvauti politinių įvykių sukuryje, būti pasiuntiniu. Pavyzdžiui, žinoma, kad dar 1519 m. M. Sviniuskis buvo deleguotas pasiuntiniu į Krymo chanatą. Tai kelionei jis gavo maitinimuisi 100 kapų grašių, o grįždamas iš totorių per Lenkiją, į Lietuvą atlydėjo pas karalių net 60 totorių pasiuntinių. Valdovo dvariškis Griva, vežęs pinigus, skirtus totorių kelionei, su Sviniuskiu prasilenkė. Raštininkui tuomet savo pinigine teko patirti bene visą pasiuntinystės svorį. Tiesa, kai grįžo, jam tinkamai atsilyginta, o jo tėvui Vasilijui Javlaškovičiui išrūpintos žemės Lucko arba Vladimiro vyskupijose⁵³, tačiau aišku, jog raštininko vieta, ypač pirmaisiais tarnybos metais, reikalavo tvirto finansinio pagrindo. O disponuoti pajamomis, gaunamomis iš karaliaus skirtų valdų, buvo ypač naudinga. Duotos valdyti karaliaus žemės, priklausančios išdui, naudojosi vienu imunitetu: šių valdų turėtojai ir valdytojai nerengė arklių kariuomenei, valdovas disponavo tik apdovanoto asmens prievole atlikti karinę tarnybą⁵⁴. Stakliškes valdė politiškai ir visuomeniškai labai aktyvus asmuo, nebūnantis ar labai retai būnantis karaliaus jam duotame valdyti valsčiuje, besidomintis čia surenkamais mokesčiais ir viską perleidęs savo paskirtų pareigūnų priežiūrai. Vienu tokių pareigūnų 1544 m. buvo dvaro tijųnas Feliksas Ganusovičius. Jis su Stakliškių miestiečiu Mitka Mikolajaičiu Stakliškių dvare tų metų gegužę liudijo Elžbietos, Venclovo Vaitiekavičiaus dukros, žemės pardavimą broliui Jonui Venclovavičiui už 2 kapas grašių⁵⁵.

Nors vietininkai keitėsi, valsčiaus savininkais išliko Jogailaičių šeimos nariai. Žygimantas Senasis Stakliškes perleido karalienei Bonai. Ši vėliau jas atidavė sūnui Žygimantui Augustui. 1549 m. Stakliškių šeimininke tapo Lenkijos karalienė ir Lietuvos didžioji kunigaikštienė Barbora Radvilaitė. Gegužės 1 d. Žygiman-

⁴⁸ MAB RS, f. 256, nr. 2685.

⁴⁹ Lietuvos istorijos šaltiniai, Vilnius, 1955, t. 1, p. 38.

⁵⁰ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 1 (1380–1584). Užrašymų knyga 1, par. A. Baliulis, R. Firkovičius, Vilnius, 1998, p. 67, 128.

⁵¹ Jasas R. Pergamentų katalogas, Vilnius, 1980, p. 170.

⁵² Urzędnicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku, p. 126.

⁵³ Груша А. Службовы склад і структура канцлярыі Вялікага Княства Літоўскага 40-х гадоў XV – першай паловы XVI ст., *Metriciana*, 2001, t. 1, c. 21.

⁵⁴ Łowmiański H. *Zaludnienie państwa litewskiego*, p. 79.

⁵⁵ MAB RS, f. 256, nr. 2687.

tas Augustas Krokuvoje žmonai užrašė dovį LDK valdose, ir Barbora Radvilaitė tapo Kauno pilies bei miesto, Ruņšiškių, taip pat Kauno pavieto dvarų – Merkinės, Alytaus, Nemunaičio, Siņno, Darsūniškio, Birštono, Žiezmarių, Stakliškių ir kitų savininke⁵⁶. Sprendžiant pagal kitų Radvilaitės gautų dvarų istorinę raidą (pavyzdžiui, Birštono dvaro), karalienė mažai arba visiškai nedalyvavo valdos gyvenime. Panašiai, matyt, būta ir Stakliškėse.

Po B. Radvilaitės mirties 1551 m. Stakliškių žemės grįžo paskutiniam Jogailaičiui. Dar 1557 m. sudarytame testamente Žygimantas Augustas, be kitų savo valdų, Stakliškes užrašė seserims Onai ir Kotrynai Jogailaitėms. Tačiau ir šis valdovas valsčiui skyrė menką dėmesį. Pagrindinis ir svarbiausias asmuo čia liko laikytojas ir jo paskirtas pareigūnas. Nuo 1548 m. Stakliškės buvo atiduotos valdyti iki gyvos galvos Jogailaičių didelį pasitikėjimą turėjusiam krašto išdininkui, Naugarduko vaivada Ivanui Hornostajui⁵⁷. Jis karjerą pradėjo taip pat valdovo kanceliarijoje, 1508 m. gavo raštininko vietą ir kartu Darsūniškio valsčių. Politinė karjera, kilimas iki Vilniaus vaivadijos administratoriaus (1549 m.) ir Naugarduko vaivados leido kaupti turtus ir valdas. I. Hornostajus, be Stakliškių valsčiaus, gauto iki gyvos galvos, įvairiu metu valdė Darsūniškio, Slanimo, Mscibovo, Krevo, Zelvos ir Birštono valsčius⁵⁸. Taigi jo turtinė padėtis buvo stipri, o tai, kad Stakliškės atiteko iki gyvos galvos ir valdė jas dešimtmetį, leidžia manyti apie viso valsčiaus (dvaro ir miestelio taip pat) ekonominės padėties gerėjimą. Tiesa, XVI a. viduryje išleistuose Lietuvos žemėlapiuose Stakliškės, nors ir buvo valsčiaus centras, dar nežymimos.

Šaltiniuose randame žinių apie valdos laikytojo I. Hornostajaus skirtą pareigūną Stakliškėms ir jo veiksmus. Apie 1557 m. ar anksčiau I. Hornostajus savo pareigūnu Stakliškėse paskyrė nemažai valdų valsčiuje turėjusį įtakingą bajorą Ivaną Grigorjevičių Vinką. Jis kartu su Aukštadvario vėliavininku Laurynu Mikolajevičiumi tų metų kovo 28 d. Stakliškėse liudijo Stakliškių bajorui Grinui Stanislovavičiui ir jo žmonai Jadvygai Januškovnai parduodant dirvonojuančią žemę Martai Butkevičienėi už 5 kapas grašių⁵⁹. Tų pačių metų gegužės 28 d. Stakliškių bajoras Stanislovas Stanislovavičius su kitais šeimos nariais už 6 kapas grašių pardavė valstietį su jo ūkiu. Ir ši sandėrį patvirtino Aukštadvario vėliavininkas su valdos pareigūnu I. Vinka. Raštas irgi surašytas Stakliškių dvare⁶⁰. Taigi šis pareigūnas prižiūrėjo disponavimą žeme valsčiuje, I. Vinka privalėjo dalyvauti ir teisminėse Stakliškių dvaro bylose. Žinomas ir tuometinis Stakliškių vėliavininkas. Šias pareigas 1550 m. ėjo Balceris Jonavičius. Pastarasis tų metų gegužės 5 d. Stakliškėse liudijo Mikalajui Venclovavičiui parduodant dirvelę žemioniui Jonui Rimkevičiui⁶¹. Tačiau nemažai bylų buvo nagrinėjama kituose, dažnai Trakų, teismuose. 1550 m. sausio 14 d. pagal Trakų vietininko Jono Filipovičiaus Kostomolockio šaukimą Trakų vaivada Mikalajus Radvila Vilniuje priėmė sprendimą stakliškėčių bajorų Jono Venclovavičiaus ir Bagdono Semenovičiaus bei jo žmonos Milkos byloje dėl Sudvariškių dvarelio⁶². 1555 m. rugpjūtį Trakų vietininkas Erazmas Bagdonavičius Daugirdas

⁵⁶ Ragauskienė R. *Barbora Radvilaitė*, Vilnius, 1999, p. 158.

⁵⁷ Przeździecki A. *Jagiellonki polskie w XVI w.*, Kraków, 1868, t. 5, p. 143.

⁵⁸ Markiewicz A. Hornostaj Iwan Ostafjewicz, *Polski Słownik Biograficzny* (toliau – PSB), t. 9, p. 627–628.

⁵⁹ MAB RS, f. 264, nr. 867; 868.

⁶⁰ MAB RS, f. 256, nr. 2659.

⁶¹ MAB RS, f. 256, nr. 2657.

⁶² MAB RS, f. 256, nr. 2688.

raštu nurodė valdovo dvarionims Andriui ir Zbožnui Jonavičiams Dieržkovičiams išspręsti kitą bylą. Skundėsi Stakliškių vėliavininkas Jurgis Jonavičius dėl žemionės Jono Venclovavičiaus žmonos Onos Laurinavičiūtės, kad ji su vyru užgrobė jo pusbrolio Gigiškių ir Sudvāriškių valdas⁶³.

XVI a. pirmoji pusė (iki 1558 m.) nebuvo labai sėkminga valsčiui. Nėra žinių, kad būtų rūpintasi miestelio plėtra, prekybinėmis ar kitokiomis privilegijomis, dažnai keitėsi vietininkai, valstiečiai buvo apdedami naujomis prievolėmis siekiant gauti didesnę pelną. Tuo metu Stakliškėse baigėsi XV a. pabaigoje prasidėjęs ir daugiau kaip 50 metų trukęs laikotarpis, kai jų laikytojais ir vietininkais valdovai skirdavo ne lietuvius, o iš Kijevo, baltarusiškių žemių kilusius LDK piliečius rusėnus ar perbėgėlius iš Maskvos (F. Grigorjevičius, M. Baka, P. Masalskis, J. Kuncevičius, Riazanės kunigaikštis, M. Svinuskis, S. Bielskis ar I. Hornostajus). Padėtis ėmė keistis naujojo laikytojo Augustino Rotundo laikais.

Stakliškių seniūnas Augustinas Meleskis Rotundas 1558–1582 m. Naujas pakilimo periodas Stakliškėse prasideda nuo 1558 m., kai po I. Hornostajaus mirties Stakliškių dvarą Trakų vaivadijoje su miesteliu ir valsčiumi laikyti iki gyvos galvos gavo karaliaus sekretorius Vilniaus vaitas Augustinas Meleskis Rotundas. Stakliškės imamos vadinti *seniūnija*, o jų laikytojai – *seniūnais*. Tiesa, šis įvardijimas dar netampa vienintelis, kartais ir toliau laikytojai vadinami valdytojais, o seniūnija – valdovo valda. Pavadinimas iš esmės nieko nekeitė, nes valdos struktūra liko nepakitusi. Stakliškių seniūnijai tuo metu priklausė seniūno rezidencija – Stakliškių dvaras su jam priklausančiais kaimais ir palivarkais, – Stakliškių miestelis bei privačių savininkų valdos. Tikslėnis dvarui priklausiusių kaimų ir palivarkų skaičius dėl XVI a. inventorių stokos nėra žinomas. Atrodo, kad seniūno jurisdikcijai tikrai priklausė vėlesniuose XVIII a. inventoriuose minimi kaimai: Alšinỹkai, Añglininkai, Gáiliakie-mis, Padriėžiškės ir Trečiõnys. Galbūt dar vienas kitas vėliau išnykęs kaimas ar palivarkas. Kaip, pavyzdžiui, atsitiko Baudėjų valdai. XVI a. pabaigoje ši valda priklausė žemioniui Ivanui Sopotkai, o jai priklausė nebeišlikę Tarvydovičių ir Aniškėvičių kaimai. Stakliškių, kaip ir daugelio kitų Lietuvos vietovių, žemėlapis kito kiekvieną šimtmetį. Baudėjų dvarelis, Leliõnys ir kitos žemės valdos priklausė seniūnijos teritorijai, tačiau buvo privačių savininkų rankose⁶⁴. Beje, XVI–XVII a. pr. šaltiniuose Leliõnio dvarelis vadinamas Leliūnais.

A. Rotundas, vėliau jo šeima, Stakliškes valdė bene ilgiausiai – bemaž pusšimtį metų. Vilniaus vaitui A. Rotundui teko vykdyti valakų bei administracinę ir teisminę reformas seniūnijoje. Jo seniūnavimo laikais pertvarkytas miestelio suplanavimas, pastatyta bažnyčia, kurią vėliau aplankė ir elekcinis valdovas Steponas Batoras. Valdoje ne kartą lankėsi ir pats seniūnas, žinomi iš Stakliškių rašyti jo ir jo žmonos laiška. Realu numanyti, kad vaitas turėjo traukti į miestelį žymius LDK pareigūnus, kultūros veikėjus. Jo valdymo metu nuveikta nemažai reikšmingų darbų.

Pasikeitusią padėtį iš dalies atspindėjo XVII a. kartografija. 1613 m. LDK žemėlapyje, išleistame Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio, bene pirmą kartą pažymėtas miestelio ženklas. Jeigu apie tuometinio miestelio dydį spręstume pagal jo atvaizdą žemėlapyje, jis buvo panašus į Užgustų. Abiejuose miesteliuose sim-

⁶³MAB RS, f. 256, nr. 2689.

⁶⁴Jablonskis K. *Istorija ir jos šaltiniai*, Vilnius, 1979, p. 159.

boliuose nepažymėtos bažnyčios, skirtingai nuo gretimų Aukštadvario ar Punios miestelių, jie nusileido vaizduojamų objektų gausa. Galima suabejoti kartografo žinių patikimumu, nes šaltiniai rodo, jog miestelyje jau tikrai buvo bažnyčia. Tačiau svarbiausia turbūt ne tai, kaip vaizduojamos Stakliškės, bet kad apskritai vaizduojamos. Tai rodo, kad joms jau neabejotinai pripažįstamas miestelio ir seniūnijos centro statusas. Nemaži nuopelnai dėl to teisėtai priklauso vienai žymiausių XVI a. LDK figūrų, humanistui, teisininkui ir istorikui, Vilniaus vaitui ir Stakliškių seniūnui A. Rotundui.

Būsimasis Stakliškių seniūnas A. Meleskis Rotundas gimė apie 1520 m. greičiausiai Vieliunės miestiečio šeimoje, mokėsi Poznanės kolegijoje, vėliau Vitenbergo universitete. Po kelerių kanceliarijos raštininko darbo metų 1545 m. išvyko tolesnių studijų į Padują, o apgynė greičiausiai abiejų teisių daktarą Feraroje. 1549 m. grįžęs į Lenkiją, gavo karaliaus sekretoriaus pareigas, po kelerių metų su valdovu atvyko į Lietuvą ir visam laikui pasiliko joje, tapusioje naująja tėvyne. Netrukus gavo Vilniaus vaito pareigas, vėliau tapo Stakliškių seniūnu. Būdamas išsilavinęs teisininkas, aktyviai dalyvavo politiniame ir visuomeniniame LDK gyvenime. Jo nuveiktiems darbams priklauso Lietuvos valstybingumo gynimas Liublino unijos išvakarėse surengtuose seimuose, Lietuvos Statuto nauja redakcija ir Statuto vertimas į lotynų kalbą (apie 1576 m.), Lietuvos istorijos parašymas (apie 1551 m.), polemiskis kūrinys „Lenko pasikalbėjimas su lietuviu“ (apie 1564 m.), įvairūs kiti proginiai panegirikos kūriniai ir kt.⁶⁵ Tik atvykęs į Lietuvą, Vilniaus vaitas 1553 m. iš valdovo gavo leno teisę Gedeikių ir Jarmališkių valdas Ašmenės bei Vilniaus pavietuose, kurias vėliau paverė privačiomis savo žemėmis. 1558 m. Rotundui labai palankiomis sąlygomis buvo suteikta Stakliškių seniūnija. Valda duota iki gyvos galvos ir netgi leista visus surenkamus mokesčius ar kitokias iš seniūnijos gaunamas pajamas pasilikti sau. Tai buvo pirmoji, bet ne paskutinė, su Stakliškėmis susijusi valdovų privilegija, duota Rotundui. Po 10 metų seniūnui pavyko iš paskutiniojo Jogailaičio išsiryptinti teisę į seniūniją ir savo žmonai Zofijai Montanovnai Meleskai.

1563 m. birželio 3 d. Žygimantas Augustas, sesers Onos Jogailaitės užtarimu, Stakliškių seniūniją iki gyvos galvos patvirtino karalaitės auklėtinei bei tarnautojai Rotundo žmonai Zofijai, jei vyras mirtų pirmiau už ją. Stakliškių seniūnija, kuri „dabar valakais išmatuota ir išdo rejestruose aprašyta“, atitektų jai be jokių mokesčių išdui. Privilegijoje pateikta prevencinė nuoroda neteisėtam valdovo elgesiui užkirsti. Jei po Rotundo mirties

„Stakliškių valdą arba kokią jos dalį ar taip pat žemių bei žmonių ir kokių nors pajamų dalį patys iš savo malonės nuo jos atitolintume arba taip pat kieno nors prašomi duotume [kitam], o raštais mūsų pasiuntiniams ir dvariškiams lieptume iš jos atimti, tuomet ji tokių mūsų pasiuntinių ir dvariškių duotų mūsų raštų neturi klausyti, kaip prieštaraujančių pirmajai mūsų duočiai“.

Be to, 1563 m. privilegija Žygimantas Augustas išipareigojo ne tik iki Meleskos-Rotundienės gyvos galvos leisti laikyti Stakliškes, bet ir sergėti, kad nebūtų da-

⁶⁵ Baryczowa M. Augustyn Rotundus Mielecki – pierwszy historyk i apologeta Litwy, *Z dziejów polskiej kultury umysłowej w XVI i XVII wieku*, Wrocław, Warszawa, Kraków etc., 1976, p. 84 etc.

romos kokios skriaudos „ne tik atimant žemes iš to mūsų dvaro, bet ir visuose kituose reikaluose kieno nors valdos nenaudai daromas“⁶⁶. Kaip rodo vėlesni dokumentai, Rotundas tarsi žinodamas pasielgė labai apdairiai, išrūpinęs tokią privilegiją žmonai. Iš tiesų ji šia teise po vyro mirties naudojosi daugiau kaip 20 metų.

1574 m. abu sutuoktiniai, šį kartą užtariamai Vilniaus vaivados ir LDK kanclerio M. Radvilos Rudojo, teises į seniūniją paprašė patvirtinti Henriką Valua. Radvila nurodė, kad Rotundas „gerai tarnavo karaliui ir Respublikai, dažnai atliko įvairius ir nemažus Jo Malonybės karaliaus reikalus“. Po tokio užtarimo Valua patvirtino sutuoktinių teises į Stakliškių dvarą Trakų vaivadijoje su miesteliu, valsčiumi ir su viskuo, kas tam dvarui priklausė, leidžiant visus mokesčius iš Stakliškių valdos pasilikti iki abiejų gyvos galvos⁶⁷. Patvirtinime akcentuojama tarnybinė humanisto veikla kaip pagrindas teisėms į seniūniją.

Kaip seniūnas A. Rotundas Stakliškėse pasidarbavo nemažai. Gavęs seniūniją, iš karto pakeitė ankstesnio valdytojo I. Hornostajaus paskirtus pareigūnus. Vienas pirmųjų jo paskirtų valdytojų buvo svainis Stanislovas Montanas. Tai jis pirmaisiais Rotundo seniūnavimo metais itin vaidijosi su buvusiu I. Hornostajaus pareigūnu, Stakliškių žemioniu Ivanu Vinka. Apie Vinkos turtą ir palaiptą įtakos mažėjimą byloja kariuomenės sąrašai. 1565 m. I. Vinka iš savo tėvoninės valdos Stakliškėse ir iš ikeistos valdos parengė 2 šarvuotus ir gerai ginkluotus raitelius⁶⁸. O po kelerių metų (1567 m.) kariuomenės surašyme žemionis iš viso nedalyvavo. Gal tai dėl užsitęsusių konfliktų su naujuoju Stakliškių pareigūnu? Apie tarpusavio susidūrimus išliko net kelios žinutės. 1566 m. liepos 1 d. Vinka skundė S. Montaną, kad jis 1566 m. balandžio 27 d., šeštadienį, sumušė Vinkos žmones, atvykusius į turgų Stakliškėse ir gėrusius pas Stakliškių miestietį Martyną Nemojevičių. Pagal vazniui rodytas žaizdas nustatyti stiprūs sumušimai, abejota, ar kai kurie iš viso išgyvens. Be to, Montanas birželio 25 d. su pagalbininkais užpuolė Vinkos malūną netoli Edeko ežerėlio, vėliau sumušė Vinkos Peštuvos dvaro tiją Noreiką Tetevičių, irgi buvusį Stakliškių miestelyje turgaus dieną⁶⁹. Matyt, tokiais puolimais stengtasi apriboti ar netgi eliminuoti buvusių pareigūnų įtaką seniūnijoje.

Ne mažiau svarbi figūra ir po naujo administracinio-teritorinio suskirstymo liko valsčiaus vėliavininkas. Žinomi keli tokie asmenys. 1567 m. bajorus į kariuomenės surašymą atvedė Stakliškių vėliavininkas Sebastijonas Michnovičius. Jo turtinė padėtis rodo tai, jog nuo turėtų valdų seniūnijoje viena, bet gerai ginkluotą raitelį parengė⁷⁰. Tikriausiai iš karto po S. Michnovičiaus vėliavininku kurį laiką buvo Mikalojus Belanas. Jis nekilnojamojo turto turėjo ne tik Stakliškių valdoje, bet ir Vilniuje. 1576 m. Vilniaus miestietis Mikalojus Drančevskis už nemažą išsiskolinimą jam pardavė namą Vilniuje, Didžiojoje gatvėje, netoli Vilnios vartų ties tiltu, prie Puškornios greta Jundilo namo⁷¹. Stakliškių vėliavininko pareigų tradiciją tęsė Belano sūnus Jurgis⁷².

⁶⁶ Lietuvos Valstybės Istorijos Archyvas, Lietuvos Metrika, (mikrofilmas), (toliau – Lietuvos Metrika), Nr. 258, l. 78–78v.

⁶⁷ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 51 (1566–1574), Nr. 240.

⁶⁸ Литовская Метрика. Книги публичных дел, Юрьев, 1914, т. 30, Петроград, 1915, т. 33 (Русская Историческая Библиотека), с. 341.

⁶⁹ 1566–1567 m. Kauno žemės teismo knyga, Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščių skyrius (toliau – VUB RS), f. 7, nr. 26, l. 51v.–53v.

⁷⁰ Литовская Метрика. Книги публичных дел, Юрьев, 1914, т. 30, Петроград, 1915, т. 33 (Русская Историческая Библиотека), с. 746–747.

⁷¹ MAB RS, f. 264, nr. 1036.

⁷² Rimša E. Venclovas Agripa ir jo giminė (2. Agripų giminė), MADA, A serija, 1986, nr. 2, p. 72.

Apie kitus XVI a. antrosios pusės Stakliškių dvaro ir seniūnijos pareigūnus kol kas duomenys labai neišsamūs. Pavienės žinutės leidžia rekonstruoti seniūno ar jo pareigūnų kasdienio gyvenimo detales. Pavyzdžiui, apie medžiokles ir tetervinių auginimą Stakliškėse. Medžioklės buvo įprastos to meto visuomenės elitui. Rotundas turėjo netgi specialų savo medžioklę. 1567 m. šias pareigas ėjo Stanislovas Juškevičius. Stakliškėse specialiai auginio tetervinius arba juos gaudydavo ir prijaukindavo. 1567 m. pabaigoje netgi kilo Kauno pavieto žemionio Bogdano Semionovičiaus Tolokonskio ir minėto Rotundo medžioklio konfliktas. Abu susivaidijo ne tik dėl 80 tetervinių, bet ir 1,5 kapos grašių vertės gaudyklių jiems. Vaidas virto muštynėmis, per kurias buvo smarkiai sužeistas Tolokonskis, nukentėjo ir jo arklys. Netrukus prie šio vaido prisidėjo Stakliškių pareigūnas S. Montanas. Šis gruodžio 22 d. ankstų rytą su daugeliu pagalbininkų ir Stakliškių valsčiaus žmonių užpuolė Tolokonskio Paulcų valdą, apsupo namus, neišleido nei jo paties, nei jo žmonių, kol atėmė iš jo gaudykles ir 80 tetervinių⁷³. Beje, žemionis B. Tolokonskis ne visuomet vaidijosi su Rotundo paskirtais žmonėmis. Dar 1562 m. balandžio 6 d. Trakų pasieniūnis Martynas Jurjevičius Kulvietis nagrinėjo sudėtingą šio žemionio bylą, iškel-tą Aleksandrui Tomkovičiui Geistorovičiui dėl jo Sudvariškių valdų. Tada Bagdonui teisme atstovavo Stakliškių dvaro vaznys, Rotundo tarnautojas Andrius Šimkovičius, o atsakovų pusėje buvo Trakų vaivados Radvilos tarnautojas ir raštininkas Mykolas Kalėda bei žemionys I. Vinka ir Jonas Andrejevičius Sopotka. B. Tolokonskis skundė kaimyną užgrobęs jo pievą ir valdos raštus. Raštai buvo surasti Vilniuje. Galiausiai toje byloje B. Tolokonskio pusėje liudijo kitas jo kaimynas, Stakliškių vėliavininkas Melchioras Jonavičius Juškovičius⁷⁴.

A. Rotundo laikais Stakliškių valsčius patyrė nemažai valstybinių reformų. Viena tokių buvo 1564–1566 m. LDK vykdyta administracinė-teisminė reforma. Trakų vaivadijai priklausęs Stakliškių valsčius (vėliava) buvo įtrauktas į naujai suformuotą Kauno pavieta. Štai kaip Kauno pavieto ribas apibūdina Lietuvos Metrikos viešųjų reikalų knyga, kur tarp 1563–1566 m. dokumentų yra nedatuotas naujųjų LDK pavietų aprašymas. Naujai sukurto pavieto centre, Kauno pilyje, turėjo būti saugomos pagrindinės pavieto teismo knygos, o Kauno pavietui buvo priskirtos Darsūniškio, Birštono, Punios ir Stakliškių vėliavos.

„Teismo sesijos vienos turi būti Kaune, kitos Punioje: ir tokia tvarka turi būti teismo sesijose – tai yra vienos turi būti 2 savaitės Kaune, kitos – dvi savaitės Punioje; o teismo sesijos turi būti keturios per metus“.

Apibrėžtos ir naujojo Kauno pavieto ribos:

„Iš vienos pusės Nevėžio upe iki Upytės pavieto ribos; iš kitos pusės nuo Ukmergės ribos, užimant Kūlvą ir Žeimių, iš trečios pusės, užimant Vėgūvą ir iš kairės pusės Uogintus, palei Žiezmarių ribą, iš ketvirtos pusės Nėmuno aukštupį, užimant Balbiėriškį, iki jo karališkos malonybės giri-os, iki Žemaitijos ribos“.

⁷³ 1566–1567 m. Kauno žemės teismo knyga, VUB RS, f. 7, nr. 26, l. 138–142, 147v.

⁷⁴ MAB RS, f. 256 nr. 2690.

Riba su Trākų pavietu ėjo visai greta Stākliškių valsčiaus „*nuo Nėmuno šalia Gineitiškių iki Veṛknės upės ir už Veṛknės šalia Užūguosčio...*“⁷⁵

Po reformos pasikeitė stakliškiečių pagrindinis administracinis centras. Nuo 1566 m. svarbesni žemės ir kiti ginčai jau turėjo būti sprendžiami nebe Trākuose, o toliau nuo Stakliškių esančiame Kaunė ar arčiau esančioje Puniujo. Greičiausiai Stakliškių bajorai rinkosi Pūnią, nes nuo 1566 m. išlikusiose Kauno pavieto žemės teismų knygoose fiksuota labai nedaug stakliškiečių nusiskundimų. Kita vertus, taip pat nėra žinių apie Puniōs teismo knygas. Apskritai duomenų apie XVI a. antrosios pusės Stakliškių bajorus, miestiečius ar valstiečius labai mažai. Net 1565 ir 1567 m. kariuomenės surašymai nėra išsamūs. Neabejotina, kad 1565 m. į Rakovą atvykę tik 5-ių Stakliškių bajorų pasiūsti 6 raiteliai neatspindėjo tikrosios padėties. 1567 m. nurodoma jau 17 stakliškiečių parengtų karių⁷⁶, tačiau ir tai, matyt, dar nerodė visų Stakliškių seniūnijoje nekilnojamojo turto turėjusių bajorų-žemionių. Išvardyti XV a. pabaigoje–XVI a. pradžioje į Stakliškes atvykę ir čia įsikūrę žemionys: Tolkačiai, Pavlovičiai, Šimkovičiai, Michnovičiai, Tašlikovičiai ir kiti. Beje, atvykusieji į kariuomenės surašymą nebuvo itin turtingi. Nė vienas iš jų į kariuomenę neatsiuntė daugiau kaip 1 raitelio. Henryko Łowmiańskio skaičiavimais, 1544–1567 m. vieno gerai ginkluoto raitelio parengimas Lietuvoje reikė 10 tarnybų arba 15 dūmų laikymą, arba vidutiniškai iki 10 valakų žemės turėjimą⁷⁷. Tik keli žemionys iš Stakliškių puikiai apginklavo savo raitelius, parūpino jiems ir šarvus su šalmais, ir davė sunkiąją ietį (*ragutinę*), vadinasi, likusieji tikriausiai disponavo daug mažiau nei 10 tarnybų. Taigi didžioji dalis Stakliškių privatininkų XVI a. viduryje priklausė vidutiniųjų ar smulkesniųjų bajorų grupei.

Ekonomiškai sustiprėti Stakliškių seniūnijai turėjo padėti ir Valakų reforma, prie kurios asmeniškai prisidėjo seniūnas. Matuoti Stakliškių žemes pradėta ne vėliau kaip 1561 m. Tada valdoje dirbo karaliaus revizorius Abraomas Ivanovičius Kuncevičius ir Vilniaus vaito A. Rotundo Stakliškių dvaro pareigūnas Stanislovas Komorovskis. 1561 m. gegužės 15 d. jie Stakliškėse surašė pažymą dėl žemės, kurią Morta Petroškienė mainais gavo už turėtas valdas, prijungtas prie valdovo Varkālių kaimo. Matavimo darbus atliko matininkai Jonas Filipovičius Kobilinskis ir Valentinas Žilinskis⁷⁸. Mainytos ir kitų Stakliškių bajorų žemės. Antai 1561 m. vasario 10 d. privilegija Stakliškių bajorui Mikalojui Karveliui (jis arba jo palikuonys įkūrė Karvėliškių kaimą) buvo palikti 5 valakai ir 3 margai žemės už kai kuriuos mainus, kuriuos, vykdydamas reformą, suteikė revizorius Kuncevičius⁷⁹. 1562 m. vasario 20 d. Žygimanto Augusto Vilniuje pasirašytame rašte A. Rotundui nurodyta leisti Stakliškių bajorui Fiodorui Echidovičiui, jo dukrai Kotrynai bei šios sūnui Petruui jų prašymu naudotis penkiomis tuščiomis žemėmis (Semenovščina, Siževščina, Rimenevščina, Bivoniškėmis ir Volevsku) ir valstiečio Romaškos tarnyba, kurias jiems buvo davęs Žygimantas Senasis ir kurias po to, matuodamas valakais, paėmė ir prie Stakliškių dvaro prijungė revizorius A. Kuncevičius⁸⁰. Matyt, žemes bajorui ir jo dukrai Rotundas iš tiesų pa-

⁷⁵ *Lietuvos Metrika*. Knyga Nr. 529, l. 117–125; *Литовская Метрика*, отд. 1–2, ч. 3, *Русская историческая библиотека*, Юрьев, 1914, т. 1, с. 888.

⁷⁶ *Литовская Метрика*. Книги публичных дел, Юрьев, 1914, т. 30, Петроград, 1915, т. 33, *Русская Историческая Библиотека*, с. 341.

⁷⁷ Łowmiański H., *Zaludnienie państwa litewskiego w wieku XVI. Zaludnienie w roku 1528*, przyg. A. Kijas, K. Pietkiewicz, Poznań, 1998, p. 128.

⁷⁸ MAB RS, f. 256, nr. 2660.

⁷⁹ *Lietuvos Metrika*. Knyga Nr. 37, l. 520.

⁸⁰ *Lietuvos Metrika*. Knyga Nr. 258, l. 31; MAB RS, f. 256, nr. 2661.

liko, tačiau vėlesnis Stakliškių laikytojas Kristupas Dzieržkas 1589–1595 m. bylinėjosi su ta pačia Kotryna Fiodorovna, norėdamas sugrąžinti Stakliškių dvarui žemes⁸¹.

Žemės reforma Stakliškėse vyko kaip tik Rotundo laikais – iki 1563 m. Seniūnas dažnai sprendė įvairius žemionių ginčus, ne kartą valdovo nurodymu įtvirtino teisingumą. Išlikęs XVII a. pradžios dokumentas pateikia Trakų vėliavininko Kristupo Dzieržko ir žemionio Jurijaus Kalėdos teismo ginčo eigą. Pirmasis kaltino Kalėdą neteisėtai prie savo dvaro prisijungus Stakliškių dvarui priklausančias žemes. Iš tiesų žemės priklausė Kalėdų giminei. Dar prieš 1561 m., tarnaudamas tuometiniam Trakų vaivada Mikalojui Radvilai Rudajam, Leliūnų dvarelių iš žemionės Svetošinos įsigijo J. Kalėdos tėvas Mykolas Kalėda. 1561 m. bajorė Svetošina su sūnumis jam dvarelių įkeitė už 80 kapų. Kurį laiką nenorėjo iš jo išsikraustyti, vėliau valda perėjo Kalėdos nuosavybėn⁸². J. Kalėda, įrodydamas savo teisumą, pateikė 1564 m. Žygimanto Augusto raštą, adresuotą Stakliškių laikytojui. Jame pranešta apie Mykolo Kalėdos skundą. Matuodamas Stakliškių žemes valakais, revizorius A. Kuncevičius iš jo Lelionių dvaro paėmė dalį žemių ir už jas davė mažiau ir blogesnės žemės. 1566 m. Rotundas pats apžiūrėjo mainytas žemes ir liepė išmatuoti dar kartą. Nustatyta, kad Kalėda dėl mainų neteko dalies žemių. Rotundo rūpesčiu jam dar atmatavo 1 valaką ir 28 margus, o žemės iš karto buvo apribotos įkastais stulpais⁸³. Galima spėti, jog panašių darbų seniūnas turėjo ir daugiau.

A. Rotundo seniūnavimo laikais sustiprėjo miestelio padėtis. Nors istoriografijoje švysteli užuominų, kad Vilniaus vaitas išrūpino miesteliui magdeburgo privilegiją, tačiau šio teiginio pagrįsti šaltiniais nepavyko. Žinomas tik 1661 m. liepos 30 d. Jono Kazimiero raštas, minintis miesto mokesčius. Jo pagrindu Stakliškės 1792 m. sausio 16 d. gavo renovacinę privilegiją⁸⁴, o tai jau gerokai vėlesni negu Rotundo laikai. Atrodytų, kad Rotundas nesirūpino miestelio teisių išplėtimu. Tačiau greičiausiai Stakliškių seniūno dėka, kai valakais matavo seniūnijos ir miestelio žemes, Stakliškes suplanavo naujai, jau pagal miestų ir miestelių planus. Išplėsta ir pertvarkyta į vakarus nuo dvaro sodybos iki tol buvusi linijinė gyvenvietė. Birstono–Aukštādvario ir Darsūniškio–Punišios kryžkelėje suformuota stačiakampė gotikinė aikštė, o aplink ją numatyta keliasdešimt sklypų, atmatuotų ne tik pagal esamus kelius, bet ir prie naujos gatvės, maždaug lygiagrečios su Birstono–Aukštādvario keliu. Gotikinis miestų planavimas, prasidėjęs XIII a. pietų Prancūzijoje, greit paplito po Vakarų Europą ir pasiekė Lenkiją, iš čia ir Lietuvą. Reiktų nepamiršti, kad Stakliškių seniūnas, humanistas A. Rotundas irgi kilęs iš Lenkijos. Apskritai dar apie 1530–1540 m. LDK pradėtas miestų ir miestelių planingas formavimas vyko pagal Vakarų, iš dalies ir Vidurio Europos, nuo XII–XIII a. ribos naudotus urbanistinius principus. Naujai planuojant Stakliškių miestelį, jo teritorijoje galėjo būti pakeista Darsūniškio–Punišios kelio kryptis, ją kiek perstumiant. Į Stakliškių miestelio aikštę suėjo 5 gatvės. Vadinas, Stakliškėse standartinio stačiakampio plano schema pritaikyta laikantis visų XVI a. LDK prekybos ir amatų centrų formavimo reikalavimų⁸⁵.

⁸¹ Vieną tokių raštą K. Dzieržkas gavo iš LDK izdininko Dmitrijaus Chaleckio 1595 m. balandžio 16 d. būdamas Krokuvoje. *VUB RS*, f. 57, b. 53, nr. 1305.

⁸² *Lietuvos Metrika*. Knyga Nr. 249, l. 224.

⁸³ *Lietuvos Metrika*. Knyga Nr. 291, l. 127–128.

⁸⁴ Kryževičius V. *Lietuvos privilegijuotieji miestai XVI a. antroji pusė–XVIII a.*, Vilnius, 1981, p. 137.

⁸⁵ Kleinas M. Lietuvos miestelių aikščių formos, *LTSR architektūros paminklų apsaugos inspekcijos metraštis*, Vilnius, 1958, p. 102–103; Miškinis A., Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų ir miestelių planingas formavimas iki XVII a. vidurio: ypatumai ir sąveika su Vakarų bei Rytų Europos urbanistika, *Kultūros paminklai*, 2000, nr. 6, p. 116; Miškinis A., *Rytų Lietuvos miestai...*, p. 388–389.

Iš 1566 m. įrašų Kauno pavieto žemės teismų knygoje⁸⁶ matyti, jog miestelyje jau XVI a. 7-ajame dešimtmetyje vyko turgūs. Nors nieko nežinoma apie prekybinių privilegijų išrūpinimą Stakliškėms Rotundo laikais, iš tos žinutės Lietuvos Metrikoje galima daryti išvadą, kad ją seniūnui vis dėlto pavyko gauti. Kol kas žinoma anksčiausia 1639 m. prekymečių privilegija greičiausiai Stakliškėms jau buvo ne pirmoji. Be to, miestelyje veikė bent viena karčema, priklausiusi miestiečiui M. Nemojevičiui. Visa tai leistų tvirtinti, jog tuo metu Stakliškės jau buvo rimtas Lietuvos seniūnijų prekybos, gal ir amatų, centras, o į visus tuos reikalus seniūnas A. Rotundas žiūrėjo gana rimtai.

Rotundo aktyvus dalyvavimas politiniame ir kultūriniame Lietuvos gyvenime netrukde seniūno veiklai. Jis rado laiko prižiūrėti gyvenimą Stakliškėse, ne kartą čia lankėsi pats, jo šeima ir turbūt nemažai įtakingų to meto politikų, Lietuvos kultūros veikėjų. Kol kas žinomas tik vienas jo laiškas, 1566 m. liepos 26 d. rašytas iš Stakliškių bičiuliui, architektui Jobui Breitfusui⁸⁷. Tačiau Lietuvos Metrika, Kauno žemės teismų knygų medžiaga tvirtina, jog seniūnas čia atvykdavo gana dažnai. 1569 m. Rotundas Stakliškėse slėpėsi nuo Vilniuje siautusios maro epidemijos. Net pareigūnais skyrė savo gimines. Sumaniai naudojosi patogia Stakliškių geografine padėtimi – nedideliu atstumu nuo LDK centrų: Vilniaus, Kauno ir Trakų.

Galima numanyti, kad humanistas A. Rotundas puoselėjo idėją ir ją bent iš dalies įgyvendino – įkurti Stakliškėse kultūros centrą, į kurį dėl patogios padėties atvyktų žymesni Lietuvos kultūros veikėjai, bičiuliai, čia, anot Castigilione „Dvariškio“, tauriai ir maloniai lavinant protą, turėjo vykti renesansinės diskusijos, pokalbiai. Kai kurie netiesioginiai faktai patvirtina tokias prielaidas. Rotundas išigytose valdose mėgdavęs įrengti erdvas, pokyliams ar pokalbiams skirtas sales. Nežinodami, kaip tuo metu atrodė Stakliškių dvaras, galime remtis seniūno išigytos Jermališkių valdos XVI a. antrosios pusės dvaro aprašymu. Antrajame dvaro aukšte kaip tik ir buvusi didžiulė salė „*per visą priemenę iki pat gonkų išvesta*“, iš kuriosėjo laiptai žemyn⁸⁸. Tikėtina, kad į panašiai atrodžiusį Stakliškių dvarelį prieš 1571 m. atvyko garsusis LDK poetas ir teisininkas, Rotundo bičiulis ispanas Petras Roizijus. Jis čia, Stakliškių dvare, sukūrė seniūnui ketureilį: „*In villa Stocliscensi Augustino Rotundo a rege donata*“ (Stakliškių dvare, karaliaus Augustinui Rotundui dovanotame)⁸⁹. Seniūną galėjo aplankyti Birštone valdų turėjęs garsiojo Lietuvos protestanto Andriaus Volano brolis Jokūbas. Net ir būdami skirtingų religinių pažiūrų, Volanas ir Rotundas vienas kitą labai gerbė. Tikėtina, kad Stakliškėse svečiavosi kitas seniūno bičiulis, Vilniaus pilies prižiūrėtojas, architektas Jobas Breitfusas, kuriam Rotundas kaip tik ir rašė vienintelį kol kas žinomą laišką iš Stakliškių. 1569 m. Rotundas Stakliškėse priėmė aukštą svečią – Žemaitijos seniūną Joną Chodkevičių, o 1580 m., vykdamas iš Gardino į Vilnių, domėdamasis parapijų religiniais reikalais, į Stakliškes užsuko Steponas Batoras⁹⁰. Tai

⁸⁶ 1566–1567 m. Kauno žemės teismo knyga, VUB RS, f. 7, nr. 26, l. 51v.–53v.

⁸⁷ 1566 m. liepos 25 d. Rotundo laiškas Jobui Breitfusui, Stakliškės, *Elementa ad fontium editionis*, Romae, t. 50, p. 151–153.

⁸⁸ Ragauskienė R., Ragauskas A. Vieną ar dvi žmonas turėjo Augustinas Rotundas Meleskis (apie 1520–1584 m.)? Nauji duomenys įžymiojo Vilniaus vaito biografijai, *Lietuvos istorijos metraštis 2000 metai*, Vilnius, 2002, p. 46.

⁸⁹ *Petri Royzii Aurei Carmina*, p. II, op. B. Kruczkiewicz, Cracovia, 1900, p. 219.

⁹⁰ Baryczowa M., *ibid.*, p. 96; 110; 1580 m. liepos 20 d., Vilnius, P. Skarga – popiežiaus pasiuntiniui A. Kaligarijui, *Listy ks. Piotra Skargi z lat 1566–1610*, wyd. J. Sygański, Kraków, 1912, p. 115.

gi ši valda Rotundo seniūnavimo laikais nebuvo užmiršta Lietuvos galingųjų ir šviesuolių; seniūnas padėjo čia įgyvendinti svarbias XVI a. reformas, sustiprino miestelio padėtį.

Stakliškės XVI a. pabaigoje. Rotundo žmona Zofija Montanovna Meleska vyrą pergyveno daugiau kaip 20 metų, todėl jai labai pravertė 1563 m. privilegija, suteikianti teisę laikyti seniūniją ir Rotundai mirus (1582 m.). Tuo ji pasinaudojo, o Rotundo palikuonys Stakliškių iš rankų nepaleido dar gana ilgai. Seniūne Z. Meleska Rotundienė minima dar beveik visą dešimtmetį po vyro mirties. Ir vėliau, perleidusi valdą žentui, ne kartą lankėsi Stakliškių dvarelyje, sprendė teisinius ginčus su Kauno pavieto žemionimis. Apie konkrečią Rotundienės veiklą Stakliškėse jos seniūnavimo metu trūksta duomenų. Žinoma, kad nemažai laiko ji praleisdavo privačiose savo valdose greta Stakliškių seniūnijos – Birštono Paverkniuose. Juos 1578 m. Meleskiai už 300 kapų po truputį supirko iš žemionių brolių Tašlikų. Be to, Birštono–Stakliškių vietovėse privačius dvarelius turėjo Rotundo žento Kristupo Dzieržko giminaičiai. Po Rotundo mirties Z. Meleską užgriuvo bylinėjimasis dėl Paverknių. Tačiau šis procesas jai baigėsi sėkmingai. Svarbiausia tai, kad byla nuolat buvo nagrinėjama Stakliškėse. Pretenzijas dėl valdų 1588 m. birželio 1 d. ji išklause Stakliškių dvare, taip pat ir 1590 m. gruodžio 26 d. atsiskaitymo raštas buvo surašytas ten pat⁹¹. Šaltiniai mini vieną Stakliškių pareigūną bajorą Bartošą Konarskį, netoli nuo seniūnijos prie Jiėzno turėjusį Nibrių kaimą. 1589 m. jis su antrąja žmona Peliasovna pardavė valdą. Pardavimo raštas surašytas Stakliškėse 1589 m. rugpjūčio 20 d., jį pasirašė abu sutuoktiniai⁹². B. Konarskis mirė 1590 m. vasarą ar rudenį, „nemažai laiko pragulėjęs Vilniaus mieste, vartodamas vaistus“⁹³.

Z. Meleska gyveno iki XVII a. pradžios (mirė po 1604 m. kovo 10 d.), tačiau Stakliškių seniūnijos atsisakė savo noru žento, Trakų vėliavininko Kristupo Dzieržko iš Skrzynco⁹⁴, ir dukters Rainos (Reginos) naudai. 1588 m. sausio 31 d. Zigmanto Vazos rašte nurodyta, jog „lenkėsi sekretorius ir dvariškis“ K. Dzieržkas, prašydamas patvirtinti teisę į Stakliškių valdą. Ją Vazos pirmtakas Žygimantas Augustas, po to ir karalius Henrikas „Stakliškių valdą, dvarą, miestelį ir valsčių su viskuo“ suteikė mirusiam A. Rotundui ir jo žmonai Zofijai Montanovnai, neišskaičiuojant, o pasiliekančias visas pajamas sau. Teisė suteikta iki abiejų sutuoktinių gyvos galvos. Kadangi po seniūno mirties valdą ramiai iki savo gyvos galvos laikė Rotundienė, ji, išleisdama dukterį Rainą už K. Dzieržko, nusprendė teisę į seniūniją perleisti žentui ir dukrai. K. Dzieržkas savo prašymą valdovui pagrindė pateikdamas Henriko Valua pergamento originalą su prikabinamais antspaudais. Patvirtinti šį perleidimą, be Dzieržko, prašė dar kai kurie Ponų Tarybos nariai, „užtardami malonią, atsidavusią ir ištikimą sekretoriaus tarnybą karaliui“, ir Zigmantas Vaza Krokovoje patvirtino teisių perleidimą Dzieržkams. Jie taip pat gavo leidimą visus mokesčius, surenkamus iš Stakliškių valdos, pasilikti sau iki gyvų galvų⁹⁵.

Netrukus sutuoktiniai „vestuvinę dovaną“ grąžino. Dzieržkai, gavę nemažą pinigų sumą iš Z. Rotundienės-Me-

⁹¹ 1588–1590 m. Kauno žemės teismo knyga, VUB RS, f. 7, nr. 28, nenumeruota pradžia; 1590–1592 m. Kauno žemės teismo knyga, *Ibid.*, nr. 29, l. 28–30v.; 1600–1601 m. Kauno žemės teismo knyga, *ten pat.*, nr. 33, l. 1058.

⁹² Kauno žemės teismo knyga 1588–1590 m. VUB RS, f. 7, nr. 28, l. 534.

⁹³ Kauno žemės teismo knyga 1590–1592 m. VUB, RS, f. 7, nr. 29, l. 20v.–22.

⁹⁴ A. Bonieckis pažymi, jog K. Dzieržkas 1588 m. buvo vedęs Reginą Mielecką, tačiau, kad ji buvo Rotundo duktė, be to, „Meleska“, nepažymėjo, A. Boniecki, *Herbarz polski*, Warszawa, 1902, t. 5, p. 193.

⁹⁵ *Lietuvos Metrika*. Knyga Nr. 72, l. 63v.–64; *Lietuvos Metrika*. Knyga Nr. 73, l. 273–274.

leskos, 1591 m. jai Stakliškių valdą išnuomavo. Valdovas už savo sekretoriaus nuopelnus karaliaus šeimai tų metų birželio 5 d. Krokovoje leido ir patvirtino tokį sandėrį⁹⁶. Dar kartą, tik kiek pasikeitusiomis aplinkybėmis, nuoma pratęsta 1600 m. Tų metų kovo 6 d. į Varšuvą atvykęs karaliaus sekretorius K. Dzieržkas prašė valdovą pratęsti Stakliškių nuomos sutartį su Z. Rotundiene po jo žmonos R. Dzieržkienės-Meleskaitės mirties. Likęs vienas, seniūnas norėjo, kad valdą ir toliau laikytų uošvė, o jei jis mirtų, prašė valdovą palikti seniūniją Rotundienei iki jos gyvos galvos. Zigmantas Vaza, pabrėžęs K. Dzieržko nuopelnus kaip dažno pasiuntinio pas turkus ir į Maskvą, leido tęsti nuomą ir savo bei būsimų karūnuotųjų asmenų vardu pažadėjo niekam kitam valdos neatiduoti, palikti ją Z. Rotundienės-Meleskos žinioje⁹⁷. Todėl kurį laiką dokumentuose minimi vienu metu net du Stakliškių seniūnai: 1590 m. gruodžio 26 d. ar 1600 m. spalio 20 d. Rotundienė ir toliau vadinama Stakliškių seniūne kaip ir jos žentas. 1604 m. įkeisdama valdą žentui, Z. Meleska jau „*buvusi Stakliškių seniūnė*“⁹⁸, matyt, taip siekta pabrėžti, kad tuo metu ji tik nuomojo, bet nelaike valdos. Tuo metu Rotundienė, stokodama pinigų, įkeitė žentui prie Birstono išigytytas Paverknių valdas, Tašlikovščizną, bet nesiryžo išsikelti iš Stakliškių. Tikėtina, kad seniūnienė bent kurį laiką nuolat rezidavo dvare.

Naujasis Stakliškių laikytojas Kristupas Dzieržkas (mirė po 1613 m. birželio 6 d. ar prieš 1615 m. balandžio 3 d.) buvo karaliaus sekretorius ir dvariškis⁹⁹, Trakų vėliavininkas, Petrakavo, Malborko bei Haličo vaitas, pagaliau Liutino seniūnas – irgi neeilinė asmenybė to meto Lietuvos bajoriškoje visuomenėje, savotiškai lygiavęsis į uošvį. Kilęs iš vidutiniojo Palenkės bajorijos sluoksnio, jis karaliaus Žygimanto Augusto lėšomis buvo pasiūstas mokytis turkų ir arabų kalbų į Konstantinopolį. Išmoko ne tik jų, bet ir kelias Vakarų Europos kalbas. Šešerius ar septynerius metus gyveno Turkijoje, ten susipažino ir artimiau bendravo su garsiuoju kronikininku Motiejumi Strijkovskiu. Tikriausiai tada išvyko į piligrimų kelionę į Šventąją Žemę. Į Lenkiją grįžo jau Stepono Batoro laikais ir iš karto tapo karaliaus kanceliarijos darbuotoju, pasižymėjo kaip vienintelis profesionalus vertėjas iš rytų kalbų. Kelis kartus kaip pasiuntinys vyko į Maskvą, Turkiją, kariavo prieš maskvėnus bei totorius¹⁰⁰. Kaip tik darbas karaliaus dvare užtikrino nemažas pajamas. To meto visuomenėje apie jį buvo kalbama kaip apie labai turtingą, bet kartu ir labai šykštų žmogų. Jis išgijo dvarų Livonijoje, Mažojoje ir Didžiojoje Lenkijoje, Lietuvoje ir dabartinės Ukrainos žemėse¹⁰¹. Tai gi vien savo valdoms apvažiuoti reikėjo nemažai laiko, o dar privalėjo prižiūrėti duotą laikyti Stakliškių seniūniją. Iš tiesų laiko stoka turėjo skūstis. Bet apie apsilankymus Stakliškėse, tiesa, nedažnus, byloja jo korespondencija, įrašai Kauno žemės teismo knygose. Pavyzdžiui, išliko 10 jo laišku, adresuotų patronui

⁹⁶ *Lietuvos Metrika*. Knyga Nr. 76, l. 160–161.

⁹⁷ *Lietuvos Metrika*. Knyga Nr. 84, l. 330; Knyga Nr. 86, l. 103.

⁹⁸ 1604 m. vasario 29 d. įkeitimo dokumentas, *LVIA*, f. 1177, ap. 1, nr. 244; 1609 m. birželio 25 d. išrašas, *ten pat*, f. 1177, ap. 1, nr. 252; 1590–1592 m. Kauno žemės teismo knyga, *VUB RS*, f. 7, nr. 29, l. 470–473; 1592–1593 m. Kauno žemės teismo knyga, *VUB RS*, f. 7, nr. 30, l. 68v.; 1600–1601 m. Kauno žemės teismo knyga, *VUB RS*, f. 7, nr. 33, l. 1058.

⁹⁹ Kieniewicz Ł. Sekretariat Stefana Batorego. Zbirowość i kariery sekretarzy królewskich, *Spoleczeństwo Saropolskie*, 1986, t. 4, p. 49, 52, 55, 62. Karališkojo sekretoriaus ir dvariškio titulai K. Dzieržko nurodyti daugelyje kitų dokumentų.

¹⁰⁰ Niesiecki K. *Herbarz polski*, Lipsk, 1839, t. 3, p. 469–471; Boniecki A., *Herbarz Polski*, Warszawa, 1902, t. 5, s. 193, 195.

¹⁰¹ Baranowski B. Dzierżek Krzysztof, *PSB*, t. 6, p. 160–161.

Vilniaus vaivada Kristupui Radvilai Perkūnui. Tarp jų vienas – rašytas 1599 m. sausio 25 d. iš Stakliškių. Nors jame neminimi valdos reikalai, kalbama apie sesers Kielčevskos tarnavimą Radvilos žmonai¹⁰², aišku, jog K. Dzieržkas, net ir labai užsiėmęs, atrasdavo laiko aplankyti seniūniją.

Oficialiai Stakliškių seniūnu K. Dzieržkas buvo iki 1606 m. Tuo metu valdą nuomos teise tebe laikė jo uošvė. Jo seniūnavimo metais didesnių pokyčių neįvyko, baigėsi ir XVI a. reformos. Kaip ir anksčiau, nuolat dvare nereziduojantis valdos laikytojas didžiąją administravimo dalį buvo perleidęs pagrindiniam Stakliškių pareigūnui. Gana ilgą laiką, nuo 1592 m. iki bent 1596 m., šios pareigos buvo patikėtos Jonui Ostrovskui. Jam teko pagrindinė teisminių bylų nagrinėjimo našta. Antai 1592 m. K. Dzieržko pareigūnas J. Ostrovskis per Stakliškių muitininką Martyną Balkūną skundėsi, kad tų metų iš gegužės 7 d. į 8 d. naktį kažkoks Martynas Burlovičius apvogė Stakliškių valsčiaus Gričancų (?) kaimo žemionį Mažeiką Misevičių. Pavogta 13 kapų grašių, vienas žemionio Bagdono Nosos įkeistas žiedelis, drabužiai ir kiti daiktai. Vagį surado jau kalintį Onuškių dvare, taip pat aptikti kai kurie pavogti daiktai¹⁰³. Teisminė pareigūno veikla apibūdinta ir 1596 m. dokumente. 1596 m. žemionis Bagdonas Gromyka kvietė į teismą Stakliškių seniūną K. Dzieržką dėl Stakliškių valdinių padarytos žalos jam. 1591 m. sausio 20 d. naktį iš sekmadienio į pirmadienį Stakliškių valdiniai Stanys ir Jonelis Romeikavičiai, atvykę į Gromykos Sabuvos dvarelį tėvoniją, pavogė nemažai turto, išvedė gyvulius. 1592 m. balandžio 20 d. žemionis atvyko į teismą Stakliškėse, tačiau tuo metu ten seniūno nebuvo, ir valdos pareigūnas J. Ostrovskis bylą atidėjo¹⁰⁴.

XVI a. pabaigos šaltiniai bene pirmą kartą mini konkretų Stakliškių miestelio pareigūną – vaitą. Juo 1596 m. buvo kažkoks Češevičius. Pavardė nurodyta 1592 m. vagystės byloje, kai minėtas Martynas Burlovičius iš žemionio Mažeikos Misevičiaus pagrobė sidabrinį 1 kapos grašių vertės žiedą, įkeistą Stakliškių miestelio vaito. Tačiau žinutė neleidžia daryti jokių platesnių išvadų apie XVI a. pabaigos Stakliškių miestelį. Juolab kad vos prieš kelerius metus, 1593 m. dokumente, Stakliškės pažymėtos kaip kaimas „*villa Stoclicensis*“¹⁰⁵.

1606 m. balandžio 10 d. visa Stakliškių valda – „*dvaras su miesteliu, palivarkais, kaimais, tai valdai priklausančiais*“ – buvo duota laikyti valdovo dvariškiui Kristupui Andrejevičiui Kielčevskui¹⁰⁶. Nemažai laiko valdoje seniūnavęs, bet vaikų taip ir nesusilaukęs, K. Dzieržkas, neabejotinai jau po Rotundienės mirties, nusprendė atsisakyti Stakliškių valdos. Tokį jo sprendimą palaikė ir Kielčevskį valdovui užtarė kai kurie tuo metu dvare buvę aukšti LDK pareigūnai. Pažymėti K. Kielčevskio nuopelnai tarnaujant karaliui, tam išleidžiamų lėšų kiekis. Stakliškės naujajam seniūnui patvirtintos tomis pačiomis teisėmis, kokiomis jas turėjo K. Dzieržkas: visi surenkami mokesčiai turėjo likti seniūno kišenėje. Pati valda liko tai pačiai giminei – K. Kielčevskis buvo Dzieržko seserėnas¹⁰⁷. Tiksliau nėra žinomas Kiel-

¹⁰² Archiwum Głównie Akt Dawnych w Warszawie, *Archiwum Radziwiłłów* (toliau – AR), dz. V, Nr. 3515.

¹⁰³ 1592–1593 m. Kauno žemės teismo knyga, VUB RS, f. 7, nr. 30, l. 68v.

¹⁰⁴ 1596–1597 m. Kauno žemės teismo knyga, VUB RS, f. 7, nr. 31, l. 24.

¹⁰⁵ *Lietuvos Metrika*. Knyga Nr. 80, l. 264–266.

¹⁰⁶ *Lietuvos Metrika*. Knyga Nr. 85, l. 420.

¹⁰⁷ 1604 m. vasario 29 d. įkeitimo dokumentas, LVIA, f. 1177, ap. 1, nr. 244; 1609 m. birželio 25 d. išrašas, *ibid.*, f. 1177, ap. 1, nr. 252; 1590–1592 m. Kauno žemės teismo knyga, VUB RS, f. 7, nr. 29, l. 470–473; 1592–1593 m. Kauno žemės teismo knyga, VUB RS, f. 7, nr. 30, l. 68v.

čevskienės vardas. Tera aišku, kad tai nebuvo Uršulė Dzieržkaitė, o kita, šaltiniuose konkrečiau neįvardyta, K. Dzieržko sesuo¹⁰⁸.

Stakliškių bažnyčia XVI a. Istoriografija dažniausiai nurodo, kad pirmoji bažnyčia Stakliškėse pastatyta ir pradėjo veikti 1593 m., o dar po kelerių metų ją fundacija aprūpino Zigmantas Vaza. Tuo tarpu Lietuvos Metrikos duomenys leidžia paankstinti bažnyčios veikimo pradžią miestelyje, nukelti ją dar į seniūno Augustino Rotundo laikus. Būdamas aktyvus katalikas, jis pastatė miestelyje pirmąją katalikų bažnyčią, stengėsi ją aprūpinti, ieškojo kunigų. Bažnyčia Stakliškėse stovėjo jau 1579 m. Tų metų birželio 5 d. Rotundas bylinėjosi su Stakliškių bajoru Andriumi Michnovičiumi ir jo žmona Kotryna Jachidovičaitė dėl tarnybos žmonių ir 5 tuščių žemių. Rotundas, motyvuodamas neva paties bajoro noru, pasakytu prie Stakliškių bažnyčios „*kurią jis [Rotundas – R. R.] pastatė*“, neteisėtai prisijungė bajoro žemes. A. Michnovičius pateikė Žygimanto Senojo raštą-duotį jo žmonos tėvui. Valdovas jam suteikė 1 tarnybą ir 5 tuščias žemes Stakliškių valdoje, duotį patvirtino Žygimantas Augustas. Remdamasis tais raštais, Michnovičius atgavo turėtas žemes, o Steponas Batoras pritarė tokiam O. Valavičiaus sprendimui¹⁰⁹. Tačiau šiuo atveju svarbiausia ne žemės reikalai, bet bažnyčios Stakliškėse paminėjimas. Matyt, tuo metu tarp dvaro ir miestelio ir iškilo medinė bažnyčia. Ne veltui jau kitais metais, 1580 m. liepą, dėl religinių reikalų lankydamas įvairias parapijas, į Stakliškės užsuko karalius Steponas Batoras¹¹⁰. Ta proga kai kurie žemionys gavo Stakliškėse įvairių žemių duočių.

Vėlesniuose XVIII a. su Stakliškių bažnyčia susijusiuose dokumentuose minimi raštai ir fundacijos tik nuo 1592, 1593 ar 1596 m.¹¹¹, o 1579 m. data kažkodėl pamirštama. Pavyzdžiui, Lietuvos Metrikoje pateikiama žinutė apie Stakliškių bažnyčios aprūpinimą 1593 m. 1782 m. bažnyčios vizitacijos medžiagoje duodama nuoroda į istoriografijoje gerai žinomą 1596 m. Zigmanto Vazos fundacinį dokumentą. Tiesa, toje medžiagoje yra vienas reikšmingas sakiny: „*kiti tos bažnyčios [nuosavybės] dokumentai, rašyti rusiškai, atiduoti išversti*“¹¹². Galbūt dėl tokios paprastos priežasties istoriografija ir „ignoravo“ 1579 m. bažnyčios įkūrimo Stakliškėse datą.

Ne kartą istoriografijoje minima 1593 m. data dokumentiškai dar kartą patvirtina buvus Stakliškių bažnyčią. Tais pačiais metais buvo įkurta Stakliškių parapija¹¹³. Akivaizdu, kad 1596 m. balandžio 4 d. Zigmanto Vazos suteikta fundacija Stakliškių bažnyčiai jau nebuvo pirmoji, tačiau labai reikšminga, itin sustiprinusi bažnyčios padėtį. Jai „amžių amžiams“ dovanota: Kielionių kaimas, turintis 6 valakus ir 13 margų su ketvirčiu; Vilkininkų kaimas, turintis 7 valakus su kaimynystėje esančiais 20 margų; 7 valakų Kvedariškių palivarkas ir 6 valakai su ketvirčiu žemės bei dar 2 valakai, vadinami Ilgiais, atskirai su Jūdžio ežeru Stakliškių miestelyje. Iškelta sąlyga, kad šios klebonijos klebonu būtų skiriamas tik lietuvis arba gerai mokantis lietuviškai,

¹⁰⁸ 1600 m. žemionis Stanislovas Tarnovskis bylinėjosi su K. Dzieržku, kad šis, pažadėjęs išleisti savo seserį Uršulę Dzieržkaitę už Tranovskio, atsisakė savo ketinimų. 1600–1601 m. Kauno žemės teismo knyga, VUB RS, f. 7, nr. 33, l. 1058.

¹⁰⁹ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 272, l. 194 v.

¹¹⁰ Listy ks. Piotra Skargi z lat 1566–1610, wyd. J. Sogański, Kraków, 1912, p. 115.

¹¹¹ Privilegijų nuorašai: VUB RS, f. 57, b. 53, nr. 1305.

¹¹² Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m., par. V. Jogėla, Vilnius 2001, p. 147.

¹¹³ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 80, l. 264–266.

„galintis išaiškinti paprastiems žmonėms tikėjimo paslaptis, ir kad [klebonas] laikytų vikarą ir parapijos mokyklos mokytoją, maitindamas juos prie savo stalo ir mokėdamas algą“.

Taip pat visiems Stakliškių seniūnijos gyventojams liepta mokėti klebonui po 4 lietuviškus grašius nuo valako, kad klebonai,

„teikdami sakramentus, nereikalautų iš žmonių mokėti daugiau, negu tai leidžia teisingumas, ir kad pasitenkintų vien tuo, kas ką paaukos laisva valia“¹¹⁴.

Fundacijoje minima parapiinė mokykla pradėjo veikti gerokai vėliau, vos ne po kelių šimtmečių, o štai į kitą valdovo įpareigojimą – skirti klebonais Stakliškėse mokačius ar suprantačius lietuviškai, sprendžiant iš klebonų pavardžių, matyt, buvo atsižvelgiama. Žinomi dvasininkai, XVI a. pabaigoje–XVII a. pradžioje dirbę Stakliškių bažnyčioje. 1604 m. lapkričio 8 d. minimas klebonas Motiejus Švoba, dirbęs iki 1606 m. pradžios¹¹⁵. Nuo 1606 m. Stakliškių klebonu dirbo Stanislovas Bekas. Jis minimas byloje su žemioniu Andriumi Sipianskiu¹¹⁶. Vadinasi, Stakliškes perimant Kielčevskiui, klebonu tapo S. Beka. Dar po metų čia jau klebonavo kunigas Kosmovskis¹¹⁷. Dažna klebonų kaita vargu ar reiškė silpnas bažnyčios pozicijas. Greičiau tai buvo konkurencija dėl pelningos beneficijos. Bet Stakliškių bažnyčios, veikusios nuo 1579 m., bokštų dar nematyti 1613 m. braižytame LDK žemėlapyje.

Apibendrinus XVI a. Stakliškių (miestelio ir valdos) raidą, matyti, jog seniūnijos istoriją atspindi labai nedaug išlikusių istorinių šaltinių. Didžioji jų dalis aptaria laikytojų paskyrimą ir nušalinimą, labai mažai duomenų apie miestiečius, valdos gyventojus, jų buitį. Fragmentiškos žinutės leidžia susidaryti tik labai apibendrintą ir ne visuomet tikslų vaizdą.

Jau nuo XV a. pradžios susiklostė įdomi tradicija – valdos laikytojais skirti su valdovo kanceliarija susijusius asmenis, dažniausiai raštininkus ar sekretorius. Tai ir Fedka Grigorjevičius, ir M. Sviniuskis, I. Hornostajus, A. Rotundas ar K. Dzieržkas. Stakliškės buvo tarsi savotiškas atlyginimas XVI a. Lietuvos intelektualams – išsilavinusiems, kartais kelias kalbas mokantiems. Žvelgdami į laikytojų tautybę, matome rusėnų dominavimą iki amžiaus vidurio. Vėliau juos keičia lenkai. Lietuvių laikytojų Stakliškėse berods per visą XVI a. nepasitaikė.

Palyginti dažna, bent dažnesnė nei kaimyninėse Birštono ar Punos valdose, laikytojų kaita iki amžiaus vidurio turėjo neigiamai veikti Stakliškių raidą. Pagrindinis laikytojų tikslas tebuvo mokesčių surinkimas.

Naujas etapas prasidėjo į Stakliškes atėjus karaliaus sekretoriui A. Rotundui. Jo seniūnavimo laikais buvo įvykdytos pagrindinės XVI a. reformos: Valakų ir teritorinė-administracinė, naujai suplanuotas miestelis. Jis pastatė pirmąją katalikų bažnyčią Stakliškėse, kurią aplankė Steponas Batoras. Visa tai turėjo duoti gerų rezultatų. Svarbu ir tai, kad nuo A. Rotundo seniūnavimas Stakliškėse ta-

¹¹⁴ *Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m...*, p. 145–147.

¹¹⁵ *Lietuvos Metrika*. Knyga Nr. 86, l. 407, *Lietuvos Metrika*. Knyga Nr. 291, l. 139v.

¹¹⁶ *Lietuvos Metrika*. Knyga Nr. 291, l. 139v.

¹¹⁷ Miškinis A. *Rytų Lietuvos miestai...*, p. 389.

po paveldimas. Valda ilgam išliko jo ir jo šeimos rankose. Tai turėjo didinti laikytojo atsakomybę ir suinteresuotumą ne tik rinkti mokesčius, bet ir kelti ekonominę valdos gerovę.

Stakliškių laikytojai XVI a.

Rusėnų raštininkas Fedka Grigorjevičius XV a. pabaiga–apie 1503 m.

Getautas Stakliškių vietininku minimas 1514 m. vasarį.

Smolensko okolničius Mikalojus Baka (Basa) apie 1514 m. gegužę (?)–1518 m.

Kunigaikštis Petras Timofejevičius Masalskis prieš 1518 m.–1519 m. rugpjūtis.

LDK raikytojas Grigalius Astikas 1519 m. rugpjūtis–1520 m. gegužė.

Trakų ir dvaro arklidininkas Jokūbas Kuncevičius 1520 m. gegužės 11 d.–1523 m.

Riazanės didysis kunigaikštis Ivanas Ivanovičius 1524 m.–1533 m. pab. arba 1534 m. pr.

Valdovo raštininkas Mykolas Vasiljevičius Sviniuskis 1533 m. pab. ar 1534 m. pr.–1534 m.

Kunigaikštis Semionas Fiodorovičius Bielskis 1534 m. vasara–1538 m.

Valdovo raštininkas Mykolas Vasiljevičius Sviniuskis 1538 m. vasara–1545 m.

Naugarduko vaivada Ivanas Hornostajus 1548 m.–1558 m.

Vilniaus vaitas, karaliaus sekretorius Augustinas Meleskis Rotundas 1558 m.–1582 m.

Zofija Montanovna Rotundienė 1582 m.–1588 m.

Karaliaus sekretorius, Trakų vėliavininkas Kristupas Dzieržkas 1588 m.–1606 m.

3. Stakliškės XVII a.

Išlikusių XVII a. šaltinių apie seniūnijos, Stakliškių miestelio gyvenimą, gana daug. Kaip ir anksčiau, daugiausia medžiagos susikaupė apie seniūnus ir seniūnijos laikytojus, papildyti duomenys apie bažnyčios ir Stakliškių klebonų veiklą. Bet itin trūksta informacijos apie valdos gyventojus, miestiečius, jų kasdienybę. Todėl XVII a. Stakliškių vaizdas atkuriamas tik iš dalies, nes turima medžiaga trukdo visapusei Stakliškių raidos minėtame šimtmetyje analizei.

Stakliškių seniūnija Kristupo Kielčevskio laikais. Greičiausiai iš Lenkijos kilęs XVII a. pradžioje Stakliškes gavęs ir seniūnu tapęs Kristupas Kielčevskis, kaip minėjome, buvo vedęs vieną ankstesnio laikytojo K. Dzieržko seserų. Jam taip ir nepavyko padaryti didesnės karjeros. Svainio dėka gautos Stakliškės ir buvo berods didžiausias jo laimėjimas. Galbūt aukštesnes, bet ne tokias pelningas pareigas XVII a. antroje

pusėje pasisėkė gauti Kielčevskio palikuonims ar giminaičiams: Gabrielius Kielčevskis 1690 m. turėjo nemažą Vaidagų valdą netoli Alytaūs, 1700 m. miręs Jonas Kristupas Skarbekas Kielčevskis pasiekė Kauno pateisėjo, vėliau – pakamario ir net maršalkos (1671 m.) vietą, o Jonas Konstantinas Kielčevskis, miręs po 1685 m., jau 1678 m. vadinamas Piarnu stalininku¹¹⁸. Tuo tarpu K. Kielčevskis, disponavęs dar ir asmeninėmis valdomis Trakų paviete (Birūliškės, Kulukiškės ir kita) iki 1631 m. valdė nemažą pelną duodančias Stakliškes.

XVII a. pradžioje, kai Stakliškių gyvenimui vadovavo Kielčevskis, berods nepatirta didesnių sukrėtimų. Amžiaus pradžioje kilę karai su Švedija ir Rusija Stakliškių krašto tiesiogiai nepalietė, tačiau neabejotinai atsiliepė ūkiui, silpnino ekonomiką. Trečiajame dešimtmetyje nuo kilusios maro epidemijos labai nukentėjo kai kurios Panemūnio vietovės. Galima numanyti, kad maras neaplenkė ir Stakliškių. 1624–1628 m. epidemijos bangą birštoniečiai pajuto 1630 m.¹¹⁹, matyt, kiek pavėlavusi, apie tą patį laiką ji atkeliavo ir į Stakliškes.

XVII a. pradžioje mažai kas pasikeitė Stakliškių administravime. Seniūnijoje kuri laiką išliko nekeisti valdos pareigūnai, seniūnas, kaip ir jo pirmtakai, pats rečiau lankęsis Stakliškėse, pagrindinį darbo krūvį paliko jiems. Kauno žemės teismų knygoose seniūno padėjėjai vadinami vietininkais arba paseniūniais. Šaltiniai fiksuoja kai kurių pavardes, atliekamus darbus, paprastai teisminę seniūnijos gyventojų priežiūrą, leidžia įvertinti jų elgesį, netgi charakterį. Minėti asmenys čia pristatomi gana negatyviai – nurodomi jų bandymai apgauti teismus, vilkinti bylas, užpuldinėti, sumušti jiems nepatikusius miestiečius ar net bajorus. Vis dėlto palyginti ramų Stakliškių gyvenimą XVII a. pradžioje galėjo trikdyti paties seniūno K. Kielčevskio ir jo valdinių, tokių kaip 1612–1616 m. minimas Stakliškių paseniūnis Jurgis Gogolis, elgesys.

Vieną pirmųjų bylų prieš Stakliškių seniūną pradėjo Trakų pavieto žemionys Lukas ir Jokūbas Mikolajaičiai Vaizbūnai. Įgalioję Adomą Kulvietį, jie Stakliškių dvare K. Kielčevskiui įteikė kvietimą į teismą. Buvo teigiama, kad 1613 m. rugsėjo 10 d. Vaizbūnai, grįždami iš Trakų į namus, užsuko pas Joną Liackį Aukštadvaryje. Arklius ilsino ir patys nusprendė pailsėti svečių namuose (*gaspadoje*), kuriuose gyveno žydė Juzefova. Į tą *gaspadą*, Vaizbūnų teigimu, Kielčevskio nurodymu atvyko Stakliškių paseniūnis J. Gogolis. Vykdydamas savo pono įsakymą, jis su pagalbininkais (prisimintas tik vienas – Jurgis Valentinavičius Kucevičius) toje troboje Vaizbūnus neginkluotus negailestingai sumušė ir apvogė. Kadangi K. Kielčevskis į teismą Kaune neatvyko, o jam atstovavo įgaliotas Andrius Eirimovičius, teismas nustatė priesaikos dieną. Tačiau ir tada Kielčevskis Kaune nepasirodė, tik atsiuntė savo bičiulius bajorus – Teofilį ir Adomą Rajeckius. Šie patikino, jog procesą seniūnas nori užbaigti gražiuoju, susitaikyti, pažadėta nubausti kaltuosius ir atsilyginti nuskriaustiesiems Vaizbūnams. Vaizbūnai sutiko, tačiau po kurio laiko paaškęjo, jog K. Kielčevskis nė nemanė tartis su jais, o siekė vilkinti bylą. Dar kartą Vaizbūnams padavus ieškinį į teismą, seniūnas vėl neatvyko, o per savo įgaliotinį pranešė neturįs ko vykti į teismą, nes ieškovai šaukimą į teismą jam įteikė ne jo privačioje, o laikomoje valstybinėje Stakliškių valdoje, Stakliš-

¹¹⁸ *Metryka Litewska. Rejestrzy podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Województwo Trackie 1690 r.*, opr. H. Lulewicz, Warszawa, 2000, p. 40, 67, 97.

¹¹⁹ 1634–1635 m. Kauno žemės teismo knyga, VUB RS, f. 7, nr. 44, l. 4.

kių dvare. Norint prišaukti jį į teismą, pagal Lietuvos Statuto 67 straipsnį 4 skyrių reikėjo pateikti šaukimą jo privačioje valdoje Trakų paviete¹²⁰.

Byla užsitęsė ir dar 1613 m. buvo nagrinėjama teismų posėdžiuose. Tų metų sausio 15 d. į teismą, vėl kvietimą įteikus Stakliškių dvare, Vaizbūnai dėl sumušimo ir sužeidimo dar kartą kvietė K. Kielčevskį. Į teismą atvyko tas pats Stakliškių seniūno įgaliotinis A. Eirimavičius. Teigta, jog pats seniūnas rengėsi atvykti, tačiau jam sutrukė didesnės svarbos reikalai. Po ilgų derybų prieita išvada, jog bylos atidėti, kaip prašė Kielčevskis, jau nebegalima. Ir už padarytas žaizdas turėjo atlyginti nuostolius: už Lukui Vaizbūnui padarytą žaizdą galvoje, „iš kurios visi kaulai imti“ reikėjo sumokėti 30 kapų grašių ir kalėti bokšte dvylika savaičių, o už Jokūbo Vaizbūno piršto sužalojimą – 20 kapų grašių, bei dar 10 kapų grašių skirta už kitas padarytas žaizdas. Kaltininkai taip pat privalėjo atsilyginti už pavogtus daiktus ir už tai dar kalėti Kauno pilyje 6 savaites¹²¹. Žinant seniūno požiūrį į šią bylą, vargu ar galima tikėtis, kad teisingumas buvo įvykdytas, kad Kielčevskis sumokėjo skirtą baudą, o jo padėjėjai atsėdėjo kalėjime. Juolab kad panašių bylų, kuriose teigiama, jog Kielčevskio žmonės elgėsi labai brutaliai, būta ne vienos. Ypač žiauriai XVII a. pradžioje Stakliškių dvare buvo nukankintas Darsūniškio miestietis.

1612 m. rugsėjo 8 d. „Švč. Mergelės Marijos gimimo dieną Darsūniškio miestietis Kasparas Petravičius Dailidė Stakliškėse per *mugę* (jarmark) [išskirta mano – R. R.] *prekiavo atsivežta degtine*“. Jam tai darant, Stakliškių pareigūnai – muitininkai ir paseniūnio tarnai – uždėjo neįprastai didelius mokesčius ir labai atkakliai reikalavo juos mokėti. Miestietis, anot jo žmonos, kuri kreipėsi į teismą, norėdamas įsitikinti, ar privalo tiek daug mokėti, ėjo į Stakliškių dvarą pas paseniūnį J. Gogolį ir skundėsi netinkamu pareigūnų elgesiu. Paseniūnis ne tik nieko nepaaiškino, bet liepė dvaro tarnams parversti jį ant žemės ir mušti. Pagaliau ir pats paseniūnis, griebęs vėzdą (*kij*), ėmė mušti jos vyrą ir vos gyvą iš dvaro paleido. Miestietis, taip ir nepakilęs iš ligos patalo, nuo sumušimų netrukus mirė. Jo žmona Marta Šimkaitė, likusi viena su trimis nepilnamečiais vaikais, kreipėsi į teismą, skųsdama Stakliškių seniūną K. Kielčevskį dėl jo pareigūnų brutalaus elgesio. Teisme buvo pateikti net keli viso kūno žiaurūs sumušimus įrodantys dokumentai: pareiškimas vaznių, kitą dieną apžiūrėjusių sumuštąjį, ir pilies teismo išrašas. Konstatuota, kad mirusiojo žmona atvežė velionį savo vyrą karste į teismą, ir visi įsitikino, jog mirties priežastis – žiaurūs sumušimai.

Net kelis kartus į teismą kviestas Kielčevskis ignoravo šaukimus, arba siuntė savo įgaliotinius. Seniūno nežmoniškumą ir jo asmenį vaizdžiai apibūdina įgaliotinio Motiejaus Petravičiaus žodžiai, neva ieškovė šaukime Kielčevskio nepavadinusi tėvavardžiu – „pagal tėvą Andrejevičiumi nepavadino“. O Trakų pakamario Bogdano Oginskio įgaliotinis teigė, kad ir neturėjo vadinti tėvavardžiu, nes „ponas Kielčevskis yra kitos tautos (*obcovo narodu*), ne iš čionykščių (*nie tubilcom*), ir taip jį vadinti turi, kaip pats save vadina“. Netgi nurodė Lietuvos Statuto IV skyriaus 19 straipsnį, pagrindžiantį jo teiginius. Tokie išvedžiojimai neišgelbėjo nuo bausmės, po kelių atidėjimų byla Kielčevskis pralaimėjo¹²². Tačiau jei taip buvo elgiamasi su kitos seniūnijos ir kito miestelio gyventojais, galima tik numanyti, kokia buvo pačių Stakliškių

¹²⁰ 1617 m. Kauno žemės teismo knyga, VUB RS, f. 7, nr. 40, l. 371.

¹²¹ 1615–1616 m. Kauno žemės teismo knyga, VUB RS, f. 7, nr. 39, l. 368–370.

¹²² 1613–1614 m. Kauno žemės teismo knyga, VUB RS, f. 7, nr. 38, l. 527–529v.

dvaro žmonių padėtis, kaip pareigūnai elgėsi su jais. Šis pavyzdys reikšmingas ne tik Stakliškių istorijai, seniūnui ir jo aplinkai apibūdinti, bet teikia ir antroponiminių žinių. Viena nuoroda, tiesa, dar neleidžia daryti besąlygiškų išvadų, tačiau yra galimybė prielaidoms. Neabejotina, kad teisminėje praktikoje, o gal net ir šnekamojoje kalboje, lietuviai prisistatinėjo rusėnų ir rusų papročiu – ne tik vardu ir pavarde, bet ir tėvavardžiu. Tačiau užsieniečiai save vadino tik vardu ir pavarde. Ko gero, raštinėje vartotos kanceliarinės slavų kalbos poveikis XVI a. LDK visuomenei, kasdieniam jos gyvenimui, šnekamajai kalbai buvo didesnis, nei manyta iki šiol.

Minėtas 1612 m. skaudus incidentas kartu pateikia šykščios informacijos apie Stakliškių miestelį. Čia XVII a. pradžioje Švč. Mergelės Marijos dieną vyko netgi ne paprastas turgus, o mugė. Istoriografija mini anksčiausiai žinomą tik 1639 m. prekybos privilegiją Stakliškėms. Iš 1612 m. dokumento galima daryti išvadą, jog daug anksčiau, galbūt dar Rotundo laikais, miesteliui tikrai buvo pavykę gauti tokias prekybą skatinančias privilegijas, turėjo būti pasinaudota labai tam tinkančia stačiakampe Stakliškių aikšte, suformuota po Valakų reformos. Turgų ir prekymečių privilegijos buvo labai svarbios lokalinės bendruomenės prekybai ir valstiečiams, kuriems prekyba buvo pagrindinis būdas įsigyti pinigų¹²³. Prekyba stiprino ir miestelį. Ne veltui XVII a. žemėlapiuose Stakliškės jau žymimos.

XVII a. pradžioje atsiranda negausių duomenų apie žymesnius seniūnijos bajorus, turėjusius, keitusius ir pardavinėjusius valdoje įvairius privačius savo dvarelius. Paminėjimuose ir toliau dominuoja dar XVI a. antrojoje pusėje kariuomenės surašymuose vardyti Stakliškių bajorai: Michnovičiai, Tašlikai, Sebastjanovičiai, Sopotkos, Kživkovskiai, Daunoravičiai ir kt. Antai 1609 m. Lelionių dvaro savininku buvo XVI a. čia valdas įsigijusio M. Kalėdos sūnus Jurgis Kalėda¹²⁴. 1622 m. spalio 9 d. Jurgis Piadzevskis žmonai Barborai Keberdžiūtei užrašė Piadžių valdas, o ši jam dovanojo iš mirusio pirmojo vyro, Mykolo Labanausko, gautas Gripiškių valdas netoli Stakliškių¹²⁵. Nemažą dvarelį prie seniūnijos centro, Lelionysė, turėjo LDK kultūros ir politikos veikėjas, senatoriaus, Smolensko vaivados Venclovo Agripas brolis Venclovas Venclovavičius [Agripa]. Išliko jo 1612 m. lapkričio 5 d. Lelionyse surašytas testamentas, svarbus ne tik Stakliškių, bet ir bendram LDK istorijos kontekstui. Pateikiami nauji genealoginiai duomenys apie šią garsią XVI–XVII a. pradžios Lietuvos bajorų giminę, taip pat naujų žinių apie Stakliškių bažnyčią, jos dvasininką. Vieno žymiausių XVI a. vidurio LDK valstybės ir kultūros veikėjų, valdovo sekretoriaus Venclovo Mikalojaičio, arba Mykolo Lietuvio, vidurinis iš sūnų – Kauno pavieto žemionis Venclovas Venclovaitis buvo susijęs su Stakliškėmis. Jis vedė Stakliškių vėliavininko Jurgio Belano dukterį Rainą (Reginą). Jie abu 1596 m. liepos 6 d. žmonos paveldėtas ir gabalais išsimėčiusias Gripiškių dvaro valdas prie Stakliškių mainė su kaimynu Jonu Maikovskiu. Dar prieš tai, 1582 m. birželio 8 d., V. Venclovaitis vienas pats to paties dvaro žemes keitėsi su Kvileckiais. Išlikęs 1593 m. surašytas Sudvariškių ir Gripiškių valdų inventorių, kuriame nurodytas 15 valakų kaimo dydis¹²⁶. Netrukus, 1598 m. gegužės 28 d., šią valdą už 1 000 kapų grašių abu su-tuoktiniai pardavė vyriausiajam sūnui

¹²³ Alexandrowicz S., Geneza i rozwój sieci miasteczek Białorusi i Litwy do połowy XVII wieku, *Acta Baltico-Slavica*, Białystok, 1970, t. 7, p. 90.

¹²⁴ *Lietuvos Metrika*. Knyga Nr. 291, l. 127–128.

¹²⁵ MAB RS, f. 12, nr. 3801.

¹²⁶ MAB RS, f. 256 nr. 2691.

Povilui. Gripiškių dvaro pardavimas buvo patvirtintas 1599 m. birželį Vyriausiajame Lietuvos Tribunole¹²⁷.

Be Gripiškių, Venclovavičiai Stakliškėse turėjo dar kitą ir, matyt, didesnę dvarelių Lelionyse, kur jie nuolat gyveno. Dvaro būta nemažo, ko gero, tai buvo vienas didesnių seniūnijos dvarų. V. Venclovavičiaus 1612 m. testamente sakoma, jog stovėjo dvaro pastatas, kluonas su jame laikomais žirgais, netgi malūnas. Visą šį nekilnojamąjį turtą Stakliškėse jis lygiomis dalimis paliko savo sūnams. O šeima buvusi gausi. Šis testamentas leidžia patikslinti istoriko Edmundo Rimšos nustatytą šios šeimos sudėtį¹²⁸. Be vyriausiojo sūnaus Povilo, V. Venclovavičius augino sūnus Joną, Venclovą, Elijų ir Stanislovą. Taip pat turėjo dukterį Kristiną, kurią ištekino už žemionio Aleksandro Baranovskio. Mirdamas V. Venclovavičius žentui dar nebuvo išmokėjęs 40 kapų grašių. Šią skolą pavedė sugražinti sūnui Povilui už jam užrašytą valdą Rečycos paviete, kurią buvo gavęs iš brolio Venclovo Agripo¹²⁹. Gyvenimą V. Venclovavičius baigė savo Stakliškių dvarelyje, o mirė nuo smarkaus sumušimo, gilios žaizdos galvoje. Jo testamente nurodyta, jog jį namuose naktį sumušė karaliaus dvariško pono Jono Alfonso Liackio bajoras Petras Ivanavičius su pagalbininkais iš kaimyninio kaimo. Palaidoti prašė Stakliškių bažnyčioje:

„kol mane pas save [Viešpats] pasikviesti teiksis, aš su džiaugsmu savo sielą į Jo šventas rankas atiduodu ir pavedu, kadangi mano Viešpaties Išganytojo tas paskutinis žodis ant Kryžiaus buvo kai kentėjo už nuodėmes (...). Į Tavo šventas rankas atiduodu savo sielą, o mano nuodėmingą kūną, kaip žemę žemei, kuris, [kūnas], jei Viešpats Dievas leis tikintis ateinančio mūsų prisikėlimo iš numirusių pagal krikščioniškus papročius ir pagal mano namų išgales (priemnoženja) tegul būna gerai krikščioniškoje Stakliškių bažnyčioje palaidotas“.

Šį paskutinės valios užrašymą liudijo Stakliškių vikaras kunigas Jurgis (Čarnelis), ponai Bogdanas Jachnovskis, Aleksandras Sopotka, Ambroziejus Jovaiša¹³⁰. Įdomu tai, kad garsaus protestanto Venclovo Agripo brolis Venclovas Venclovavičius, atrodo, buvo ar bent jau gyvenimo pabaigoje tapo kataliku. Laidojosi katalikų bažnyčioje Stakliškėse. O apie kažkada pripažintas protestantiškas tiesas bylotų vieno iš sūnų Elijaus vardas. Anot Edmundo Rimšos, tokie vardai Lietuvos katalikams nebuvo populiarūs, juos iš Šventojo Rašto pasirinkdavo protestantai. Kita vertus, įtakos galėjo turėti brolio V. Agripo įsivaikinto Elijaus Pelgrimovskio vardas. V. Venclovavičiaus ir jo giminės įsikūrimas ir gyvenimas Stakliškių seniūnijoje užfiksuotas vietovardyje ir išliko iki mūsų dienų. Prie Lelionių kaimo, kitame Liėliaus ežero krante, kur buvo V. Venclovavičiaus šeimos žemės, kaimas dar ir šiandien vadinamas Gripiškėmis, o kaip rodo 1923 m. visuotinio surašymo duomenys, kažkada vadinosi Agripiškėmis¹³¹. Neabejotina nuoroda į prieš 400 metų šiose apylinkėse gyvenusius ir žemes čia plėtusius Venclovavičius Agripas.

¹²⁷ Rimša E. Venclovas Agripa ir jo giminė (2. Agripų giminė), *LTSR MADA, A serija*, 1986, nr. 2, p. 72–73.

¹²⁸ *Ten pat.*

¹²⁹ 1613–1614 m. Kauno žemės teismo knyga, *VUB RS*, f. 7, nr. 38, l. 33v.–34.

¹³⁰ 1613–1614 m. Kauno žemės teismo knyga, *ten pat.*, l. 33v.–34.

¹³¹ *Lietuvos apgyventos vietos. Pirmojo visuotinio Lietuvos gyventojų 1923 m. surašymo duomenys*, Kaunas, 1925, p. 20.

V. Venclovavičiaus ir jo šeimos pavyzdys rodo, kad Stakliškėse Kielčevskio seniūnavimo laikais gyveno ne tik piktavaliai pareigūnai, bet netrūko ir išsilavinusių bajorų. K. Kielčevskis seniūnavo dar 1617 m. Tų metų liepos 1 d. jis Lietuvos Vyriausiajame Tribunole liudijo sandorį, kai Trakų pavieto žemionis, karaliaus kuopininkas Jonas Jonavičius Dzieržkas, Kauno pavieto žemioniui Motiejui Petravičiui ir jo žmonai Barborai Šadurskai įkeitė žemes. 1615 m. balandį pasiskolino 800 kapų grašių ir už tai jiems leido laikyti savo Kulūkiškių valdą¹³². Kielčevskiui buvo artimi abu minimi asmenys: per žmoną jį ne kraujo giminystės ryšiai siejo su Dzieržkais, o Petravičius ne kartą atstovavo seniūnui teisminėse bylose. Trūksta duomenų, kad būtų galima nustatyti, kada minėtasis seniūnas baigė eiti savo pareigas Stakliškėse. Žinoma, jog po jo seniūne tapo Kielčevska Ona iš Pacų giminės. Tai buvusi antroji K. Kielčevskio žmona, kuriai vyras parūpino teisę laikyti seniūniją po jo mirties. Arba K. Kielčevskis mirė bevaikis, arba su antrąja žmona vaikų jau nebesusilaukė, nes po seniūnės mirties 1631 m. Stakliškių valda grįžo į karaliaus rankas. Valdovas Stakliškių valdymą galėjo perduoti kam norėjo. Tokiu laiminguoju tapo ilgametis valdovo dvariškis Mikalojus Ginvilas Piotrovskis, padaręs karjerą ir galiausiai tapęs svarbiausiu LDK pareigūnu – LDK virtuvininiku. Po O. Pacaitės-Kielčevskos mirties tų pačių metų rugsėjo 20 d. Vladislovas Vaza Varšuvoje Stakliškių valdą davė laikyti savo dvariškiui, Ūnuškio seniūnui, minėtam M. G. Piotrovskiui. Suteiktoje privilegijoje pažymėti dvariškio nuopelnai karaliui ir jo šeimai: *„mums nuolat su noru mielai tarnavo, du kartus buvo pasiųstas pas krikščionių imperatorių“*. Stakliškės turėjo tapti atlyginimu už gerą tarnybą ir paskatinimu, kad tokia ji būtų ir ateityje¹³³. M. G. Piotrovskio ir jo šeimos ar su ja susijusių asmenų rankose Stakliškės buvo beveik pusšimtį metų.

Stakliškės XVII a. antroje pusėje. Seniūnai Piotrovskiai ir Oginskiai. M. G. Piotrovskis buvo susijęs su karaliaus dvaru, todėl galėjo išsirūpinti, o taip ir padarė, Stakliškėms reikalingas ir naudingas privilegijas. 1632 m. jis Varšuvoje vedė Vladislovo Vazos žmonos karalienės Konstancijos buvusią dvariškę Malgožatą Konstanciją Liudinhauzen iš Volfų. Tai dar stipriau susiejo jį su dvaru. Netrukus sekė reikalingos privilegijos. 1633 m. birželio 9 d. Gardine valdovas jau Vilniaus tįjūno M. G. Piotrovskio prašymu Ūnuškio ir Stakliškių valdas dar kartą patvirtino iki gyvos galvos ne tik jam, bet ir jo žmonai M. K. Liudinhauzen¹³⁴. Įdomu tai, kad šią gautą privilegiją sutuoktiniai prarado. Kaip nurodyta 1639 m. Vladislovo Vazos rašte Piotrovskiui, Stakliškių valdytojai 1633 m. raštą laikė savo valdoje palyginti saugioje vietoje. Tačiau vagystės metu kažkoks niekdarys, paėmęs įvairių daiktų ir šį raštą, jį sugadino. Todėl prašyta, ir valdovas tai padarė, dar kartą patvirtinti teisę. Šį kartą tai jau įvyko Vilniuje 1639 m. kovo pabaigoje¹³⁵. Seniūnija iš pradžių valdyta be didesnių nesklaidumų, netgi atvirksčiai. Tų pačių 1633 m. spalio mėnesį buvo konstatuota, kad Stakliškės sumokėjo mokesčius ir gavo atsiskaitymo kvitus¹³⁶. Dar geresnės perspektyvos laukė netolimoje ateityje.

Itin sėkmingi buvo 1639 m. Tada sutuoktiniai Piotrovskiai iš valdovo išsirūpino dar tris dideles duotis, susijusias su Stakliškių valda. 1639 m. kovo 14 d. Vilniuje dar kartą patvirtintos

¹³² LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 257, l. 46–48.

¹³³ Rachuba A., Piotrowski M. *PSB*, t. 26, p. 498; *Lietuvos Metrika*. Knyga Nr. 103, l. 27–27v.

¹³⁴ *Lietuvos Metrika*. Knyga Nr. 106, l. 665–665v.

¹³⁵ *Lietuvos Metrika*. Knyga Nr. 113, l. 226v.–227.

¹³⁶ VUB RS, f. 57, b. 53, nr. 1305.

M. K. Piotrovskos teisės į šią valdą. Beje, buvusioji karalienės dvariškė tą dieną gavo ir daugiau duocių: jai atiduota Švintėnų valda Ašmenės paviete ir Kovševo valda Gařdino ekonomijoje. Taip pat valdytojams leista Stakliškių seniūniją išnuomoti¹³⁷. Tačiau svarbiausia buvo trečioji privilegija. M. G. Piotrovskio prašymu, už jo nuopelnus valdovas 1639 m. kovo 14 d. suteikė „*mūsų miesteliui Stakliškėms, Kauno paviete jo posesijoje esančioms*“ prekymečio privilegiją, siekiant, kad miestiečiai galėtų plėsti namų ūkius (*pomnoženja domovei substancyji*). Stakliškiečiams leista kasmet laisvai prekiauti, rengti mugę per Švč. Trejybės dieną (pagal naująjį kalendorių), nedarant žalos aplinkiniams miestams ir miesteliams. Kaip ir kitur, atvykę pirkliai ar krautuvininkai turėjo mokėti turgaus mokesį dvarui¹³⁸. Tai buvo labai svarbus Stakliškių istorijoje įvykis, turėjęs padėti miesteliui sparčiau augti, pasiekti geresnių ekonominių rezultatų.

Todėl nelabai aišku, kodėl, išsirūpinę tokią naudingą privilegiją, Stakliškių laikytojai pasinaudojo ir kita – seniūnijos nuomos teise. 1641 m., o gal ir kiek anksčiau, jie Stakliškes perleido, išnuomojo Žemaičių seniūnui, Aukštadvario laikytojui Jonui Alfonsui Liackiui¹³⁹. Šis 1641 m. fundavo Stakliškių bažnyčia pievelę, vadinamą Pāpiškėmis¹⁴⁰. Galbūt nemažai laiko reikalavo buvimas dvare, kitos Piotrovskio turėtos pareigos. Be Stakliškių ir Onušio, laikytojas iki 1646 m. buvo Vilniaus tįjūnas ir gaudavo apie 10 000 auksinų kasmetinių pajamų, nuo 1647 m. aktyviai dalyvavo Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo darbe, valdovas jam kartu su karaliaus sekretoriumi Petru Slavenskiu pavedė revizuoti iš pradžių Šiaulių, vėliau, 1649 m., ir Alytaus ekonomijas¹⁴¹. Pastarasis darbas pavestas, matyt, atsižvelgiant į kaimynystėje Piotrovskio turėtas Stakliškių valdas. Taigi tuo metu seniūnas galėjo lankytis ir savo laikomoje valdoje. Išlikęs 1649 m. raštas, rodantis, kad Piotrovskis buvo tuo metu minėtose apylinkėse: LDK virtuvininkas, Stakliškių ir Onušio seniūnas M. G. Piotrovskis, valdovo sekretorius P. Slavenskis ir izdo dvariškis Kazimieras Nieciševskis – Alytaus ekonomijos revizoriai – užaugusias krūmais pievas prie Nemuno priskyrė Stanislovui Dobranui ir įpareigojo jį mokėti mokesį Alytaus miestui¹⁴².

Vėliau rūpintis miestelio ir seniūnijos reikalais Piotrovskiui ir jo žmonai taip pat stigo laiko. Seniūnas, nuo 1649 m. tapęs LDK virtuvininku, kartu su šeima nemažai laiko praleisdavo valdovo dvare. Žinoma, kad jo dukra Kotryna Konstancija Piotrovska tapo karalienės Liudvikos Marijos Gonzagos dvariške. 1654 m. ji su dar 4 lenkėmis pastatytame moterų balete vaidino piemenaitę. Vaidinimą savo eilėse paminėjo garsus to meto lenkų poetas J. Morsztynas¹⁴³. Pats seniūnas toliau revizavo Mogiliovo, Bresto ir Kobrino ekonomijas. Laikydamas minėtas seniūnijas ir gaudamas nemažą pelną iš minėtų pareigų, sukaupe gana didelį turtą. 1657 m. jis mirė ir buvo palaidotas Vilniuje, Bernardinų bažnyčioje.

Piotrovskiai Stakliškėse lankėsi palyginti retai. Šaltiniuose užfiksuoti vos keli tokie atvejai. Jų seniūnavimo metu valdai teko bene sunkiausi išgyvenimai XVII šimtmetyje. 1654 m. prasidėjo karas su Maskva ir su pertraukomis truko iki 1667 m., be to, 1655–1660 m. Lietuvą puolė Švedija. Kadangi tiksliai žinoma, jog nuo šių abiejų kariuomenių žygiavimo nukentėjo kaimyninės Punios, Birštono valdos, tai ir Stakliškės negalėjo būti išim-

¹³⁷ *Lietuvos Metrika*. Knyga Nr. 113, l. 206–206v; 224.

¹³⁸ *Ten pat*, l. 208–209.

¹³⁹ Miškinis A. op. cit., p. 389.

¹⁴⁰ MAB RS, f. 43, nr. 17 180.

¹⁴¹ Rachuba A. op. cit., p. 498.

¹⁴² MAB RS, f. 264, nr. 17.

¹⁴³ Targosz K. *Uczony dwór Ludwiki Marii Gonzagi (1646–1667)*, Warszawa, 1975, p. 350.

tis. Galiausiai seniūnijai skaudžiai atsiliepė 1652 m. Lietuvą pasiekusi dar viena maro epidemija. Karų metu Stakliškės, kaip ir visa Lietuva, turėjo patirti didelių demografinių nuostolių. Lietuvoje nuo karų ar maro žuvo apie 48 proc. gyventojų, Kauno pavieto nuostoliai siekė apie 40,5 proc. gyventojų¹⁴⁴. Likusius gyvus alino karui renkami mokesčiai, vėliau vidaus karą primenantį pokarinę situaciją bei kariuomenės aprūpinimas. Istoriografijoje nurodoma, jog nuo XVII a. vidurio karų ypač nukentėjo Stakliškių miestelis. Sudegė ir buvo sunaikinta ne tik daug namų, bet ir bažnyčia. Nebeatstatoma miestelio dalis apaugo krūmais, sumažėjo jo teritorija¹⁴⁵.

Dar tebesiaučiant karų audrai, mirė seniūnas M. Piotrovskis, ir valdos laikymo teisė perėjo jo žmonai M. K. Liudinhauzen Piotrovskai. Vos metus savo rankose išlaikiusi Stakliškes, seniūnė už jos vyro nuopelnus 1658 m. gavo iš valdovo teisę perduoti valdą savo žentui, dukters Kotrynos Konstancijos antrajam vyrui iš Kujavų, Bresto, o vėliau Sierado vaivada Jeronimui Viežbovskui, taip pat ir dukrai. Pagal rugpjūčio 8 d. Varšuvoje pasirašytą privilegiją J. Viežbovskis ir K. Piotrovskai-Viežbovskienė tapo Stakliškių dvaro, miestelio ir visos seniūnijos laikytojais¹⁴⁶. Tačiau atrodo, kad bent iš pradžių perdavimas buvo gana formalus, seniūnijoje ir toliau šeiminkavo LDK virtuvininkienė K. Piotrovskai¹⁴⁷. Apskritai 1658–1681 metai kol kas yra „balta dėmė“ Stakliškių istorijoje, fragmentiškai atsispindima šaltiniuose. O tada kaip tik vyko labai svarbūs, su miestelio teisių išplėtimu susiję įvykiai. Ne veltui 1792 m. Stakliškėms gaunant renovacinę privilegiją, joje nurodyta, jog remtasi 1661 m. liepos 30 d. Jono Kazimiero raštu, kuriame buvo paminėti miestelio mokesčiai, pažymėta, jog čia nuo seno gyveną laisvi žmonės, turintys tokias pat teises ir laisves, kaip ir kituose LDK miestuose¹⁴⁸.

Vien toks raštas iš esmės dar nieko nereiškė, nerodė kokio nors Stakliškių išskirtinumo. Tačiau yra kitų, iki šiol istoriografijoje nepastebėtų šaltinių nuorodų, bylojančių apie tuo metu sustiprėjusią miestiečių padėtį Stakliškėse. Reikšmingas šiuo požiūriu 1660 m. liepos 7 d. K. Piotrovskos raštas (išlikęs tik jo nuorašas) savo tarnautojui Jonui Jendžejevskui. Atvykusi į Stakliškes, buvusi seniūnė K. Piotrovskai sužinojo, kad per gaisrą, tik neaišku, pavienių namų ar apėmusio didesnę miestelio dalį, sudegė jos tarnautojo raštai ir teisės į sklypą, esantį Stakliškėse, Trečionių gatvėje. Raštus jis buvo gavęs iš Stanislovo Baravyko ir Baltrūno Kidvūno. Tarnautojas prašė seniūnę išduoti ir patvirtinti naujus raštus į tą patį sklypą miestelyje. K. Piotrovskai neabejojo savo tarnautojo teismumu, žinojo, kad sklypą jis įsigijo už 12 kapų grašių, tačiau savarankiškai tai patvirtinančio rašto išduoti nesiryžo. Jai prireikė sušaukti Stakliškių miestiečius, kad „jie tai pripažintų“. Ir tik po to, kai teisė į sklypą Jendžejevskui pripažino miestiečiai, Stakliškių vaitas Stanislovas Gregoravičius, Tomas Narbutavičius bei Jonas Serputovskis, jį išdavė atitinkamą raštą. Nėgana to, matyt, raštininkas Kazimieras Ordinecas tai įrašė „į amžinas miesto knygas“¹⁴⁹. Arba tai kažkoks nesusipratimas, arba iš tiesų buvo vedamos Stakliškių miestelio knygos? Apie tai, kad vis dėlto galėjo būti Stakliškių miesto knygos, rodytų rašti-

¹⁴⁴ Morzy J. *Kryzys demograficzny na Litwie i Białorusi w II połowie XVII wieku*, Poznań, 1965, p. 52–153.

¹⁴⁵ Miškinis A. op. cit., p. 389. Ten pat apžvelgti istoriografijos teiginiai apie Stakliškių netektis XVII a. viduryje.

¹⁴⁶ *Metryka Litewska. Księga wpisów Nr. 131*, opr. A. Rachuba Warszawa, 2001, p. 136.

¹⁴⁷ VUB RS, f. 57, b. 53, nr. 1075.

¹⁴⁸ Kryževičius V. op. cit., p. 137; Rimša E. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų antspaudai*, Vilnius, 1999, p. 129.

¹⁴⁹ VUB RS, f. 57, b. 53, nr. 1075.

ninko Ordineco pavardė. Yra žinoma, kad kiek vėliau, 1690 m., Stakliškių rate 3 dūmų dvarelį turėjo kitas iš Ordinecų giminės – „*jo malonybė ponas Motiejus Ordinecas*“¹⁵⁰, greičiausiai minėto raštininko giminaitis, gal ir sūnus. Gal todėl dėl didesnių miestiečių teisių seniūnė ir negalėjo viena išduoti raštų? Gal ir 1661 m. Jono Kazimiero raštas atspindėjo pasikeitusią miestiečių padėtį? Iš tiesų klausimų daugiau negu atsakymų į juos pateikia šaltiniai. Viena aišku, jog XVII a. antrojoje pusėje Stakliškių miestiečiai turėjo kiek stipresnes teises pozicijas nei anksčiau.

Minėtu laikotarpiu, iki 1681 m., kol seniūnija priklausė Piotrovskių giminės atstovams, įvyko ir kitų teigiamų poslinkių. Atrodo, kad jau seniūnės dukros ir žento valdymo metais miestelyje apie 1663–1674 m. buvo atstatyta arba naujai pastatyta katalikų bažnyčia. Tačiau nei miesteliui, nei seniūnijai atsigauti ekonomiškai dar nepakako jėgų. Labai alino kariuomenių marširavimas, mokesčių rinkimai¹⁵¹. J. Viežbovskis mirė 1665 m., matyt, po to Stakliškių valdymas perėjo jo našlei K. K. Piotrovskai. Kadangi seniūnė gyveno iki 1710 m., nelabai aišku, kaip ir kada Stakliškių valda ilgam pateko daug jai nusipelnusiai Oginskių giminei. Polocko vaivada, LDK lauko etmonas Jonas Jacekas Oginskis (1684 m.) buvo pasižymėjęs daugelyje politinių valstybės įvykių – dalyvavo XVII a. vidurio karinėse kampanijose, kovose prieš švedus, 1675 m. kare su turkais ir seimų darbe – 1681 m. minimas kaip Stakliškių seniūnas¹⁵². Gali būti, kad tam įtakos turėjo didiko žmonos Anos Semaškaitės ryšiai su regionu. Paverknyjė ir Panemūnyje XVI a. pabaigoje–XVII a. pradžioje valdų išigijo ir jas savo rankose gerokai per šimtmetį laikė vengrų Eperješų giminė. Iš jų XVIII a. pradžioje Paverknių valdas pirko Gulbės herbo Semaškų giminė¹⁵³.

Stakliškes J. Oginskis laikė iki mirties 1684 m. Kadangi jau po metų valdos laikymo tapo LDK lauko etmonu, vargu ar galima tikėtis, jog jis atvykdavo į seniūniją. Nebent tuo metu, kai lankė privačias savo Kauno pavieto valdas, kurių turėjo nemažai: Košanas, Mašlovičius, Ūogintus, Jakniškes¹⁵⁴. Tačiau dėl nemenkų pajamų rūpinosi seniūnijos dydžiu. Jam pavyko 1682 m. prie seniūnijos prijungti net 26 dūmų Pikelionių, Madžiūnų, Ūnkonio ir Greikonių valdas¹⁵⁵. Seniūnas taip pat stengėsi, kad valda liktų šeimos rankose, ir jam pavyko perduoti seniūnijos laikymo teisę žmonai, Polocko vaivadienei Anai Teodorai Naruševičaitei Oginskienei. Ir ši didikė tęsė tradiciją – rūpinosi, kad valdos pereitų vaikams, juolab kad ji tuo metu jau buvo antrą kartą ištekėjusi už Žemaitijos kunigaikštystės vėliavininko Jono Gruževskio. Todėl 1687 m. rugpjūčio 11 d. Vilniuje privilegija pripažintas T. Oginskienės teisių į Stakliškių seniūniją su miesteliu, Pikelionių, Tatarancų ir kitais palivarkais perdavimas jos sūnui Leonui Kazimierui Oginskiui¹⁵⁶. Rašte pabrėžta, jog valdą L. K. Oginskis – Mstislavlio seniūnas, LDK pastalininkas, seimų pasiuntinys, – gavo už nuopelnus dalyvaujant Jono Sobieskio kariniuose žygiuose ir jo politikos rėmimą¹⁵⁷. Tiesa, valdovas kiek pamažino laikomos seniūnijos dydį. Tais pačiais metais jis pasirašė dar vieną pri-

¹⁵⁰ *Metryka Litewska. Rejestrzy podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Województwo Trockie 1690 r.*, opr. H. Lulewicz, Warszawa, 2000, p. 136.

¹⁵¹ *VUB RS*, f. 57, b. 53, Nr. 1305.

¹⁵² Rachuba A. Oginski Jan Jacek, *PSB*, t. 23, p. 617.

¹⁵³ Moravskis Stanislovas. *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje. Atsiskyrelio atsiminimai (1818–1825)*, Vilnius, 1994, p. 14 etc.

¹⁵⁴ Rachuba A. Oginski Jan Jacek, *PSB*, t. 23, p. 617.

¹⁵⁵ *Metryka Litewska. Rejestrzy podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Województwo Trockie 1690 r.*, p. 164.

¹⁵⁶ *Lietuvos Metrika*. Knyga Nr. 138, l. 694–696.

¹⁵⁷ Wasilewski T. Ogiński Leon Kazimierz, *PSB*, t. 23, p. 617–618.

vilegiją, kuria Stakliškių palivarką su visais priklausiniais dovanojo benediktinių vienuolynui¹⁵⁸.

Oginskių giminė gana stipriai išitvirtino Panemūnio regione. Stakliškių seniūnas 1690 m. minimas dar ir kaip 65 dūmų Nemunaičio seniūnijos laikytojas¹⁵⁹. Be to, netoli nuo Stakliškių esančios Darsūniškio seniūnijos laikytojas buvo 1701 m. Kauno maršalka tapęs Boguslavas Oginskis. Išlikęs 1700 m. spalio 5 d. įrašas apie jau tuomet nebegyvenančio Kazimiero Leono Oginskio iš Kozelsko „LDK stalininko ir Stakliškių seniūno“ 1699 m. užrašymą Darsūniškio seniūnui Boguslavui Oginskiui iš Kozelsko dėl Uogintų valdos Kauno paviete ir kai kurių Trakų vaivadijos valdų¹⁶⁰. Nemaža 94 dūmų Krūonio valda priklausė LDK kalavijininkui Simonui Karoliui Oginskiui¹⁶¹. L. K. Oginskio laikoma Stakliškių seniūnija neišsiskyrė iš kitų hiberninių (*hiberna* – mokestis, skirtas kariuomenei išlaikyti) Kauno pavieto valdų. Jos dydis pagal dūmų skaičių 1690 m. prilygo Darsūniškiui ir gerokai nusileido kaimyninėms Punios ar Prienų seniūnijoms. Panašiai Stakliškės vaizduojamos XVII a. žemėlapiuose.

1690 m. hiberninės Kauno pavieto valdos¹⁶²:

Seniūnija	Jos dydis (dūmų skaičius)
Darsūniškio seniūnija	116 dūmų
Stakliškių seniūnija	175 dūmai
Vilkaviškio seniūnija	586 dūmai
Punios seniūnija	625 dūmai
Prienų seniūnija	711 dūmų

Gal dėl palyginti mažo seniūnijos dydžio, taip pat dėl netikslų duomenų, 1690 m. padūmės mokesčių rinkimo rejestruose nurodyta ne itin daug bajorų valdų Stakliškėse. Tačiau, žvelgiant į kitas seniūnijas, Stakliškių valdų turėtojai išsiskyrė stambiais 2–9 dūmų dydžio dvareliais.

1690 m. Stakliškių rato privačios valdos¹⁶³:

p[onas] Aleksandras Bučinskis, 1 dūmas;

p[onia] Elena Krasovska, 1 dūmas;

p[onas] Kazimieras Kareiva, 7 dūmai;

jo malonybė p[onas] Jonas Sobolevskis, 2 dūmai;

jo malonybė p[onas] Aleksandras Kživkovskis, 9 dūmai;

jo malonybė p[onas] Motiejus Ordinecas, 3 dūmai;

p[onas] Adomas Daunoravičius, 1 dūmas;

p[onas] Liudvikas Vaitkuskis, 1 dūmas;

p[onas] Kazimieras Lengevičius, 1 dūmas;

Rostovėnai: p[onia] Rachelė Horkuvna, 1 dūmas;

Raižuva: jo malonybės p[ono] Bychoveco, Punios [rate], 20 dūmų;

Paverknė: jo malonybė p[onas] Eperjašas, 3 dūmai;

Paverknė: jo malonybė p[onas] Čapličius, nenurodytas dydis;

Užguostis [Jeronimo Kazimiero Lackio], 28 dūmai.

¹⁵⁸ MAB RS, f. 1, nr. 301.

¹⁵⁹ *Metryka Litewska. Rejestrzy podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Województwo Trockie 1690 r...*, p. 70.

¹⁶⁰ 1700–1705 m. Kauno žemės teismo knyga, VUB RS, f. 7, nr. 55, l. 25–25v.

¹⁶¹ *Metryka Litewska. Rejestrzy podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Województwo Trockie 1690 r...*, p. 131.

¹⁶² *Metryka Litewska. Rejestrzy podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Województwo Trockie 1690 r...*, p. 165.

¹⁶³ *Metryka Litewska. Rejestrzy podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Województwo Trockie 1690 r...*, p. 136–137.

Iš nurodytų Stakliškių savininkų sąrašo matyti, jog seniūnijoje valdų turėjo daugiausia vidutinijai LDK bajorijai priklausę pareigūnai. Išskyrus seniūną Oginskį, nebuvo daugiau asmenų, užėmusių aukštesnes negu pavieto lygio pareigas. Antai Samuelis Kazimieras Kareiva, miręs po 1708 m., 1698 m. buvo Ašmenos taurininkas, o 1699 m. Trakų vaivskis; Aleksandras Kživkovskis, miręs po 1708 m., jau 1700 m. ėjo Kauno taurininko, o 1704 m. Kauno išdininko pareigas; Mikalojus Bychovecas 1690 m. buvo Trakų tijąnas ir vėliavininkas; Adomas Kristupas Eperješas, miręs po 1699 m., 1674 m. užėmė Žemaitijos vaivskio vietą; o Jeronimas Kazimieras Lackis buvo Ariogalos tijąnas ir Puniės girininkas¹⁶⁴.

Tarp privačių valdų savininkų išsiskiria keletas regiono senbuvių, Stakliškių–Birštono–Jiezno–Punios ruože išikūrusių dar nuo XVI a. Nuo XVI a. pradžios išlikusiuose dokumentuose minimi Kživkovskiai. Jų giminė išsiplėtė ir išigijo valdų prie Jiezno, Nibriusė, palei Birštoną – Šilėnuose, prie Punios ir, kaip matyti, Stakliškėse. Istoriografijoje, žymint XVII a. pabaigos–XVIII a. pradžios Eperješų giminės lizdą Lietuvoje, teigiama jį buvus Žemaitijos Panemūnyje. Iš tiesų, kaip rodo žemės teismų knygos ir išlikę laiški, tėvynę LDK suradę vengrai Eperješai apsisistoję kaip tik Birštono Panemūnio valdose. Į šią vietovę jie atsikraustė su kitais vengrais greičiausiai Stepono Batoro valdymo metais, kai Birštono laikytojais irgi buvo vengrai Bekešai. 1595 m. vienas iš Eperješų giminės atstovų iš regiono senbuvio kunigaikščio Rapalovskio nusipirko Pāverknius. Netrukus turimas valdas kiek išplėtė – nuo 1603 m. jie valdė jau ir Nečiūnus¹⁶⁵. Tokį palei Nemuną gerokai nusidriekusių valdų ruožą palaiapsniui imta vadinti bendru Eperješų Panemūnio valdų vardu. Jau minėta apie Stakliškių vietovėje nuo pat XVII a. pradžios, o gal ir anksčiau, gyvenusius Ordinecus. Dar ankstesni už juos buvo šiose vietovėse apsigyvenę Daunoravičiai ir pan.

Stakliškių seniūnu L. K. Oginskis buvo iki mirties 1700 m. Tų metų rugpjūčio 27 d. Vilniuje surašytame testamente jis prašė kūną palaidoti paprastai, be ypatingų iškilmių Lopenicos pranciškonų bažnyčioje¹⁶⁶, pasirūpino turimu kilnojamoju ir nekilnojamoju turtu, pavyzdžiui, rūmus Vilniuje, Vokiečių gatvėje, paliko žmonai Konstancijai Anai, paliepdamas dukroms Elenai ir Liudai išmokėti joms skirtų pinigų dalis. Savo atsidavusiam tarnui Martynui Cibulskuii dovanojo laisvę. Nepamiršo nei sūnaus Mykolo Antano, nei gautos valdyti Stakliškių seniūnijos, kurią testamente išskyręs atskirai („*jau keliasdešimt metų esančią mūsų giminėje*“) paliko minėtam sūnui¹⁶⁷. Įdomu tai, kad L. K. Oginskis apėjo 1690 m. valdovo privilegiją. Tuomet spalio 15 d. Jonas Sobieskis patenkino LDK pastalininko Leono Kazimiero Oginskio prašymą ir Stakliškių valdą Kauno paviete paskyrė jo žmonai Konstancijai Anai Katiliūtei Oginskienei kartu su Lelioniū, Laňkakiemio ir Pakaniū kaimais¹⁶⁸. Matyt, kažkuriuo metu iki 1700 m. sūnaus naudai

¹⁶⁴ Duomenys pagal: *Metryka Litewska. Rejestrzy podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Województwo Trockie 1690 r....*, p. 136–137.

¹⁶⁵ 1598 m. liepos 15 d., Panemunis, Eperjašas J. – Radvilai Perkūnai, AR, dz. V, nr. 3585; *Lietuvos Metrika*. Knyga Nr. 88, l. 27; Konopczyński Wł. Eperzaszy (Eperioss) Antoni (1689–1747), *PSB*, Kraków, 1947, t. 6, p. 279; *Album armorum nobilium Regni Poloniae XV–XVIII saec., Herby nobilitacji i indygenatów XV–XVIII w.*, opr. B. Trelińska, Lublin, 2001, p. 270.

¹⁶⁶ Šiai bažnyčiai seniūnas buvęs ypač dosnus, jai užrašė kai kurių savo Kauno pavieto valdų. 1745 m. Kauno dominikonai bylinėjosi su pranciškonais dėl jų. *MAB RS*, f. 198, nr. 392.

¹⁶⁷ *MAB RS*, f. 198, nr. 475.

¹⁶⁸ *Lietuvos Metrika*. Knyga Nr. 146, l. 134; *MAB RS*, f. 12, nr. 3803.

valdos atsisakė Katiliūtė Oginskienė. Bet kuriuo atveju, jų sūnus Mykolas Antanas Stakliškes valdė iki 1717 m.¹⁶⁹

Taigi turime Stakliškių laikytojų Oginskių sąrašą nuo 1681 iki 1720 m.: Jonas Oginskis, jo žmona Teodora, sūnus Leonas Kazimieras ir šio žmona Konstancija Ana bei pagaliau jų sūnus Mykolas Antanas. Trys valdytojų Oginskių kartos XVII šimt-metyje savo rankose turėjo Stakliškes.

Paskutiniųjų Oginskių laikais XVII a. pabaigoje–XVIII a. pradžioje padėtis Stakliškėse dėl naujų karo ir maro negandų ėmė blogėti. Nėra žinoma, kad ir patys seniūnai būtų rūpinęsi, pavyzdžiui, atgaivinti prekymečių privilegiją, kaip tai darė kitos seniūnijos, ar ėmęsi konkrečių žingsnių ištuštėjusiems valakams apgyvendinti. Dar labiau Stakliškes skurdino 1700 m. prasidėjęs Šiaurės karas, į kurį Rusijos pusėje įsivėlė ir Abiejų Tautų Respublika. 1700–1701 m. į LDK teritoriją įžengė Augusto II saksų kariuomenė. 1701 m. pabaigoje Lietuvoje žiemojo švedai, kurie 1702 m. pavasari, žygiuodami abipus Nemuno, pasiekė Gardiną. Šio žygio metu bent jau savi-valiaujantys kariai turėjo pasiekti ir Stakliškių apylinkes. 1705 m. pietų Lietuvoje vėl siautėjo Rusijos kariuomenė. Ir viena, ir kita kariuomenė siaubė ir niokojo kaimynines Punios apylinkes. Kariai atklysdavo iki Stakliškių, o gal net ėjo per jas. Iš gyventojų buvo grobiama viskas, ką galima buvo paimti, krašte prasidėjo badas, o netrukus, 1709–1710 m., kilo maro epidemija.

Stakliškių bažnyčia XVII a. Skirtingai nuo kitų to paties regiono valdų, pavyzdžiui, netoliese esančio Birštono, Stakliškėse bažnyčia veikė visą XVII a. Net jei ir buvo apgriauti statiniai per šimtmečio viduryje siautusius karus, atnešusius didžiausią žalą kitoms regiono katalikų bažnyčioms, Stakliškių klebonai tęsė darbą parapijoje, iš jos neišvyko. Bet duomenys apie bažnyčios padėtį minėtame šimt-metyje netolygūs. Nedaug ką žinome apie jos veiklą pirmojoje amžiaus pusėje. Dar kartą galima paminėti tik šaltiniuose užfiksuotas Stakliškių klebonų pavardes: 1604 m. čia klebonavo Motiejus Švoba, nuo 1606 m. Stanislovas Bekas, o kitais metais – kunigas Kosmovskis¹⁷⁰. Išskyrus jų vaidus su aplinkiniais žemionimis dėl bažnyčiai priklausančių žemių ir atsiskaitymą už surinktus mokesčius, daugiau žinių apie šiuos dvasininkus bent kol kas neaptikta.

Galbūt ryškesnė figūra buvo apie XVII a. 4-ąjį dešimtmetį Stakliškių klebonu tapęs kunigas Lukas Žichlinskis. Bent jau jo klebonavimo laikotarpį šaltiniai atspindi daug palankiau. Kaip ir buvo įprasta Stakliškių klebonams, jis toliau tęsė bylinėjimąsi su parapijos žemionimis dėl bažnyčiai priklausančių žemių. Pavyzdžiui, 1640 m. spalio 2 d. buvo sprendžiami tokie nesutarimai klebono ir Konstantino Kalėdos, greičiausiai XVI a. į Stakliškes atsikėlusiu Kalėdų palikuonio. Trakų pakamaris Petras Valavičius priėmė nutarimą dėl Stakliškių bažnyčios žemių atribojimo¹⁷¹. L. Žichlinskiui pavyko ne tik sureguliuoti ginčus dėl valdų, bet taip pat gerokai padidinti bažnyčiai priklausomų žemių plotus, palenkti parapijiečius ar žymesnius ponus užrašyti pievas ir sklypus Stakliškių bažnyčiai. 1641 m. birželio 21 d. Lapuose surašytame rašte tuomet dar Žemaitijos kaštelionas Jonas Alfonsas Liackis, prašomas klebono L. Žichlinskio bei norėdamas „būti maloningas bažnyčiai ir pa-

¹⁶⁹ Wasilewski T. Ogiński Leon Kazimierz, *PSB*, t. 23, p. 617–618.

¹⁷⁰ *Lietuvos Metrika*. Knyga Nr. 86, l. 407, *Lietuvos Metrika*. Knyga Nr. 291, l. 139v.; Miškinis A. *Rytų Lietuvos miestai...*, p. 389.

¹⁷¹ VUB RS, f. 57, b. 53, nr. 1305.

gal savo galias pasistengti kuo labiau garbinti Viešpatį Dievą“, užrašė Stakliškių bažnyčiai Pāpiškių pievas. Užrašymas aktuotas 1650 m. rugpjūtį¹⁷². Panašiai 1662 m. pasielgė seniūnės K. Piotrovskos tarnautojas Jendžejevskis. Sklypą Stakliškių miestelyje, kuri buvo pirkęs už 12 kapų grašių ir dėl kurio gavo raštą iš seniūnės, kaip pranešė paskutinės jo valios vykdytojas Povilas Sopotka, testamentu dovanojo Stakliškių bažnyčiai. Valia įvykdyta 1663 m. rugpjūtį, o apsisprendimui įtakos turėjęs Stakliškių klebonas, tame rašte jau minimas kaip miręs¹⁷³. Paskutiniaisiais L. Žichlinskio klebonavimo metais Stakliškių bažnyčioje buvo įsteigta Švenčiausiosios Mergelės (Rožinės) brolija. 1662 m. birželio 14 d. Stakliškėse tokios brolijos steigimo raštą pasirašė dvasininkas Adomas Tarnovskis¹⁷⁴.

Kaip aiškėja iš 1663 m. Vendeno kanauninko Stanislovo Tvarkosto Šakoveckio surašyto Stakliškių bažnyčios inventoriaus, L. Žichlinskis mirė 1662 m. pabaigoje. Jo vietą Stakliškėse 1663 m. vasario 28 d. užėmė Vilniaus kanauninkas Eustachijus Kotovičius. Jau L. Žichlinskio gyvenimo pabaigoje bažnyčią ištiko nemenkas smūgis. Stakliškių bažnyčia degė prieš 1663 m., tikriausiai karo metu. Inventoriuje yra toks sakiny: „žemėje suradau krikštyklą iš sudegusios bažnyčios, labai smarkiai apgadintą, išsilydžiusi geležis“¹⁷⁵. Todėl rašoma, jog „bažnyčia su dviem koplyčiomis, zakristija su priėngiu (babincami) pradėtos statyti, jau pastatytos iki galerijos (choru)“. Tačiau daug kas dar nebuvo baigta, neaptvertos visos kapinės, ne iki galo naujai aptverta klebonija ir pan. Vadinasi, Stakliškių bažnyčia gerokai nukentėjo nuo XVII a. vidurio karų, reikėjo netgi naujų statinių. Inventoriuje apibūdinama klebonija, saugomi religiniai daiktai. Visi išvardyti statiniai ir jų įranga buvusi gana kukli. Užrašyta, kad, pavyzdžiui, klebonijoje buvo paprasta balta koklinė krosnis. Bažnyčia negalėjo pasigirti nei gausia bažnytine lektūra – išvardyti tik Mišiolas, Gradualas ir Agenda, nei prabangia puošyba – bažnyčioje buvo du Švenčiausiosios Mergelės Marijos paveikslėliai, šv. Juozapo, nedidelis Švenčiausiosios Trakų Dievo motinos paveikslėlis¹⁷⁶.

Galbūt E. Kotovičius baigė Stakliškių bažnyčios statybas, o gal jas pratęsė 1692 m. inventoriuje minimas naujas Stakliškių klebonas – Juozapas Čninevičius¹⁷⁷. Tuo metu bažnyčia ir klebonija jau buvo atstatytos, 1692 m. bažnyčią, be altorių, puošė dar trys paveikslai: Čenstochovos Švenčiausiosios Mergelės, Švenčiausiosios Mergelės Rožinės ir neįrėmintas Angelo Sargo paveikslas. Įdomu, kad du pirmieji paveikslai taip pat paminėti vėlesniame, jau mūrinės bažnyčios, inventoriuje 1782 m.¹⁷⁸ Baigtą statyti naujos Stakliškių bažnyčios kompleksą netrukus vėl nusiaubė gaisras. Tą konstatuoja 1704 m. surašytas inventorių¹⁷⁹, kuriame nurodyta, kad po gaisro buvo atstatytas gyvenamasis namas, atnaujinti kai kurie kambariai.

Reikšmingi ir kiti 1704 m. inventoriaus pateikti duomenys. Minimas dvasininkas Jurgis Klusevičius, tik neaišku, ar tai tas pats Stakliškių klebonas, dirbęs parapijoje iki 1775 m., ar bendrapavardis pirm-takas. Tuo metu klebonavęs dvasininkas, atrodo, atnaujino parapiinės mokyklos darbą. Dar 1669 m. Kauno dekanatą vizitavusio prelado Benedikto Žuchorskio pranešime, išskyrus Lazdijuose veikusią mokyklą, kur tuo metu mokėsi 20 mokinių, pažymėta, jog dar „kažkada mokykla

¹⁷² VUB RS, f. 57, b. 53, nr. 1075, l. 4v.

¹⁷³ Ten pat.

¹⁷⁴ VUB RS, f. 57, b. 53, nr. 1075, l. 3.

¹⁷⁵ Ten pat.

¹⁷⁶ Ten pat, nr. 1075, l. 4v.–6; 1305.

¹⁷⁷ VUB RS, f. 57, b. 53, nr. 1076.

¹⁷⁸ Ten pat; Vyskupo Ignato Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m..., p. 133.

¹⁷⁹ VUB RS, f. 57, b. 53, nr. 1077.

buvo Stakliškėse“. Parapijiečiai tuomet prašė vizitatorių, kad padėtų atidaryti naują mokyklą jaunimui, kur mokytų skaityti, rašyti ir giedoti, nes „*jau ir seni pamiršę choralinį giedojimą*“¹⁸⁰. Tačiau mokykla ne taip greitai, greičiausiai tik XVIII a. pradžioje, po karų negandų papuošė Stakliškes. 1704 m. bažnyčios inventorius nurodo buvus mokyklos pastatą, kuriame įrengtas kambarys su krosnimi, pastatas dengtas šiaudais, o jo langai buvę įstiklinti¹⁸¹. Neaišku tik, ar tokia mokykla realiai veikė?

Stakliškių bažnyčios valdiniai 1663 m. ir 1692 m.

Viškininkų kaimas

1663 m.	1692 m.
Jokūbas Dunius, du jo broliai, Laurynas ir Lukas, išėjo į Stakliškes	Jokūbas Dunius, suolininkas, jo du broliai išėjo į Stakliškes
[Kazimieras] Čapas	Kazimieras Čapas
Jokūbas [Balonas], atvykęs (<i>accessit</i>)	Jokūbas Balonas
Larko, atvykęs	
Novikas atvykęs	Martynas Dzidionis
	Mykolas Makutis
5	5

Kvėdariškių kaimas

1663 m.	1692 m.
Jonas Brazionis, jo brolis mieste	Jonas Brazionis
Grigas [Matonis], atvykęs	Grigas Matonis
[Kazimieras] Banionis	Kazimieras Banionis
Stasys	
Simas	
Petrukas, atvykęs	Petras Gancarz
Sobeikonis	Tomas Sobeikonis
Keipinas	Petras Biešanas
	Balceris Matonis
	Jokūbėlis
	Kazimierienė
8	9

Kielionių kaimas

1663 m.	1692 m.
Čapas Juodkonis	
Kamainia su sūnumi, atvykęs	
Kazimieras Stanionis	
Pranas Juodkonis	
Stasys Juodkonis, atvykęs	
Steponas	

¹⁸⁰ Kurczewski J. *Biskupstwo Wileńskie*, Wilno, 1912, p. 277.

¹⁸¹ VUB RS, f. 57, b. 53, nr. 1077.

(tęsinys)

1663 m.	1692 m.
	Kazimieras Juodkonis
	Matas Juodkonis
	Kazimieras Brazionis
	Motiejus Teranis
	Motiejus, aludaris
6	Iš viso 9

Pagrindines pajamas klebonija gaudavo iš trijų savo kaimų – Vilkininkų, Kvedariškių ir Kielionių. 1663 m. ir 1692 m. inventoriai pateikia šių kaimų valdinių sąrašus¹⁸². Tačiau duomenys nėra labai tikslūs. Neretai asmenys įvardijami tik trumpiniais, pavardės kartojamos keliose vietose, neaiškus jų turėtų žemių dydis, mokami mokesčiai ir pan. XVII a. viduryje į šiuos kaimus atsikėlė nemažai naujakurių, tačiau jau amžiaus pabaigoje tik dalis jų buvo įsitvirtinusi tose vietovėse. Kaip ir visoje seniūnijoje, nemažai buvo neįdirbtų valakų, karo ir maro negandos negalėjo apilenkti ir bažnytinių valdų.

Stakliškių seniūnai XVII a.

Kielčevskiai 1606–1631 m.:

Valdovo dvariškis Kristupas Kielčevskis 1606 m.–?
Antroji K. Kielčevskio žmona Ona Pacaitė-Kielčevska ?–1631 m.

Piotrovskiai 1631–7–8 deš.:

LDK virtuvininkas Mikalojus Ginvilas Piotrovskis 1631–1657 m.
Karalienės dvariške Malgožata Kostancija Ludinhauz Volf-Piotrovska 1633–1658 m.
Bresto vaivada Jeronimas Viežbovskis 1658–1655 m.
Konstancija Piotrovska-Viežbovska 1658–?

Oginskiai 1681–1700 m.:

LDK lauko etmonas Jonas Jacekas Oginskis 1681–1684 m.
Teodora Oginska 1684–1687 m.
LDK pastalininkas Leonas Kazimieras Oginskis 1687–1700 m.
Ana Katiliūtė-Oginskienė 1690–apie 1700 m.
Mykolas Antanas Oginskis apie 1700–1717 m.

XVII a. Stakliškėms, kaip ir visai Lietuvai, teko patirti nemažų sukrėtimų. Dėl 1624–1628 m. siautusios maro epidemijos, XVII a. viduryje per valdą persiritusios karų bangos seniūnija patyrė nemažų demografinių nuostolių. Dar labiau padėti pablogino XVIII a. pačios pradžios karo įvykiai ir nauja maro epidemija. Matyt, ne tiek, kiek tikėtasi, ekonominę padėtį gerino 1639 m. gauta prekymečių privilegija. Smukimas buvo neišvengiamas dėl visą Lietuvą alinusių bendrų veiksnių – karo ir maro negandų. Kita vertus, pastebima Stakliškių miestiečių bent teisinės padėties stiprėjimo tendencija. Kol kas neaiš-

¹⁸² VUB RS, f. 57, b. 53, nr. 1075, 1076.

ku, ar jau XVII a. antrojoje pusėje stakliškėčiai buvo gavę kokias nors privilegijas, plėtusias jų teises. Tačiau tokios galimybės atmesti irgi nėra pagrindo.

Nors seniūnija buvo ne itin didelė valda, bet labai paklausė. XVII a. ją valdė trys giminės: Kielčevskiai, Piotrovskiai ir Oginskiai. Ir visi seniūnai stengėsi perduoti valdą vien savo šeimos nariams. Tik išmaros atveju Stakliškės perimdavo kitos giminės atstovai. Negalima teigti, kad valdos laikytojams Stakliškės tebuvo pasipelnymo šaltinis. Nors nėra žinių apie kurio nors iš XVII a. seniūnų ilgesnį rezidavimą dvare, tačiau daugelis iš jų lankėsi Stakliškėse, o rūpestį jų turima valda rodė išrūpinamos privilegijos.

Visą XVII a. seniūnijoje veikė katalikų bažnyčia. Karo negandos ne kartą apgadino ją, tačiau klebonų dėka pastatai buvo rekonstruojami, perstatomi ar net naujai pastatyti. Darbai vyko nuo 1663 m.

4. Stakliškės XVIII amžiuje

XVIII a. išlikę šaltiniai, palyginti su ankstesniais šimtmečiais, gausiausi. Šaltinių trūkumu lyg ir nebėra ko skųstis. Turime nemažai duomenų apie bažnyčią Stakliškėse, nebekyla problemų dėl gyventojų sąrašų, nes turime gana išsamius 1738, 1770 ir 1795 m. Stakliškių miestiečių ir seniūnijai priklausančių kaimų gyventojų surašymus, tiksliai nurodytus mokėtus mokesčius ir kitas prievoles. Bet vis dėlto Stakliškių istorinė medžiaga gerokai skiriasi nuo gretimų ar tolimesnių Lietuvos seniūnijų išlikusios medžiagos. Aprašydami daugelio kitų, pavyzdžiui, Birstono ar Nemunaičio valdų gyventojus, revizoriai paminėdavo ir moteris – žmonas, dukras, seseris, našles ir net nurodydavo visų gyventojų amžių. Stakliškių duomenys daug lakoniškesni. Čia revizoriams labiausiai rūpėjo tik mokestinis vienetas – vyriškos galvos. Yra ir dar vienas Stakliškių šaltinių išskirtinumas, šį kartą teigiamas. Reta kuri šiandieninė Lietuvos valda, netgi retas kuris miestelis, gali pasigirti labai detaliais, spalvotais XVIII a. pabaigos brėžiniais. Stakliškių miestelis ir seniūnijai priklausantys Alšiniūnų, Aņgliniūnų, Gailiakiemio, Greikoniūnų, Pikelioniūnų, Padriežiškių, Trečioniūnų, Madžiūnų ir Ūnkonų kaimai turi išlikusius 1790 m. geometrų P. Jodkovskio ir Martyno Hinčos braižytus planus, o greta jų išsamias gyventojų, jų mokesčių išklotines¹⁸³. Brėžiniai tokie detalūs, kad juose nupieštos netgi trobelės, miškų masyvai ir pan.

Panašiai, kaip ir kitų Lietuvos miestelių senosios istorijos atvejais, iš sausų inventoriaus duomenų mažai ką žinome apie gyventojų kasdienybę, santykius. Šaltiniai pernelyg vienpusiški, trūksta korespondencijos ir kitos panašios medžiagos, leidžiančios ne tik aprašyti, bet ir pajusti tuometinį Stakliškių gyvenimą.

Stakliškės XVIII a. pirmojoje pusėje, seniūnų Pociėjaus ir Matuševičių laikais. XVIII a. pradžia Stakliškėms, kaip ir kitoms Lietuvos vietovėms, buvo labai sunki. Sprendžiant iš 1738 m. inventoriaus duomenų¹⁸⁴, be pėdsakų nepraėjo Šiaurės karas, valda patyrė rusų, švedų ir saksų kariuomenės žygius. 1702 m. netoli Stakliškių, prie Darsūniškio, įvyko lietuvių mūšis su švedais, per kurį buvo paimtas į nelaisvę švedų generolas ir 4 rotmistrai.

Nuo 1704 m. Lietuvoje buvo rusų kariuomenė, metų pabaigoje surengusi žygį iš Vilniaus į Gardiną. Netrukus juos vėl keitė švedai. Svetimos kariuomenės

¹⁸³ LVIA, f. 525, ap. 8, b. 1857. Stakliškėčiai šiuos planus-brėžinius pelnytai galėtų panaudoti šiandien turizmo verslui, platinti šią medžiagą atvirukais ir pan.

¹⁸⁴ LVIA, f. SA, nr. 3774.

alino kraštą iki pat 1717 m., vėliau Lietuvoje jau nekliudomos veikė rusų karinės pajėgos. Be to, Stakliškes labai nualino po karinių demaršų užklupusi 1709–1710 m. maro epidemija. Ištuštėjo ne tik miestelis, bet ir aplinkiniai kaimai, kaip rodo 1738 m. inventoriūs, netgi dvaras vargiai galėjo pragyventi, nebebuvo surenkami mokesčiai. Lyginant Stakliškių duomenis su statistiniu 40-ties Lietuvos miestelių gyventojų skaičiaus vidurkiu, jie bylojo stakliškiečių nenaudai: Lietuvos miestų kiemų skaičiaus vidurkis siekė 40, o po Šiaurės karo Stakliškėse gyveno tik 17 miestiečių šeimų¹⁸⁵. Maro negandos ilgam įstrigo stakliškiečių atmintyje, ir daug vėlesniuose XVIII a. inventoriuose kas kartą būdavo prisimenami daug aukų pareikalavę įvykiai. Antai 1775 m. apibūdinant asmenis, turinčius privačias valdas Stakliškėse, pažymėtas Tervýdų laikytojas ponas Sopotka, per marą buvęs pasiuntiniu ir pagal dvaro poreikius apsodinęs kvadratu medžiais žemes. Gal taip bandyta atsitverti nuo maro? Dar vieno stambaus bajoro – Voidago Verbỹliškių valdoje prieš marą buvo pastatyta karčema. Tačiau po epidemijos iš jos nieko, išskyrus apaugusią krūmais krosnelę, nebeliko. Maras nusinešė ne tik žmonių gyvybes, dėl nenaudojimo buvo apleisti, griuvo ir pastatai.

Matyt, dėl tokios padėties Stakliškių seniūnas Mykolas Antanas Oginskis, taip ir nepasižymėjęs kokia nors ypatinga veikla seniūnijai, nutarė atsisakyti turėtų į ją teisių. 1717 m. vasario 8 d. Augustas II leido Oginskiui atsisakyti seniūnijos, kurią turėjo iki gyvos galvos, ir perleisti ją LDK didžiajam etmonui Liudvikui Konstantinui Pociėjui bei jo žmonai Emercijanai iš Važickių. Privilegija suteikė ankstesnių laikytojų turėtas teises – iš seniūnijos surinktus mokesčius pasilikti sau¹⁸⁶. L. K. Pociėjus Stakliškes iš Oginskių gavo neatsitiktinai. Nulėmė ne tik aukšta tuometinė jo padėtis valstybėje, bet pirmiausia giminystės ryšiai su Oginskiais. Etmonas buvo Leonardo ir Reginos Liudvikos, kilusios iš Oginskių, vyriausias sūnus. Kaip tik dėl motinos giminių įtakos apskritai pradėjo savo politinę karjerą. Ne paskutinėje vietoje buvo ir tai, kad turėtos gretimos valdos. L. K. Pociėjus, gimęs Trakų vaivadijoje, Kietāvīškėse, jau 1689 m. minimas netoli Stakliškių esančios Paverknių seniūnijos laikytoju, o 1709 m. gavo ir Punios seniūniją¹⁸⁷. Nors daugiausia laiko praleisdavo privačiose savo valdose, ypač mėgo Rožanos valdą Bresto vaivadijoje, tačiau ir Stakliškių istorijoje seniūnas paliko pėdsakų. Su jo vardu siejama druskingų Stakliškių mineralinių vandenų panaudojimo pradžia.

Jo valdymo metais labai pabrangus druskai, vargingesni seniūnijos žmonės maistui gaminti vandenį semdavo iš netoli miestelio esančio sūraus šaltinio. Vėlesniame 1775 m. inventoriuje¹⁸⁸ rašoma, jog

„senesni žmonės prisimena, kad, karaliaujant Augustui II, ankstesnis Stakliškių laikytojas, jo malonybė LDK didysis etmonas Pociėjus, liepė iš tų šaltinių gaminti druską ir buvo pagaminta keli šimtai statinių. Iš tų [darbininkų] vienas amatininkas, perkasęs šaltinius, atidengė gyslas taip, kad [vanduo] viską užliejo, ir tos vietos užpelkėjo, o pats jis pabėgo, bet ženklai yra ir žinoma, kur ta virykla (fabryka) buvo“¹⁸⁹.

¹⁸⁵ Kryževičius V. *Lietuvos privilegijuotieji miestai*, Vilnius, 1981, p. 22–23.

¹⁸⁶ MAB RS, f. 122, nr. 155.

¹⁸⁷ Sowa A. Pociej Ludwik Konstanty, *PSB*, t. 27, p. 38–48.

¹⁸⁸ LVIA, f. 525, ap. 8, nr. 1857.

¹⁸⁹ *Ten pat.*

Greičiausiai dėl labai menko pelno, neišmokėjusi netgi įdėtų lėšų, L. K. Pociėjus suorganizuota pirmoji Stakliškių druskos virykla nustojo gyvuoti¹⁹⁰. Bet, kaip matyti iš inventoriaus duomenų, stakliškiečiai dar ilgai prisiminė šį įvykį.

Daugiau ryškesnių ženklų apie savo veiklą Stakliškėse nepalikęs, LDK didysis etmonas L. K. Pociėjus mirė Rožanoje 1730 m. sausio 3 d. Ir jau netrukus, nuo 1732–1733 m. šaltiniuose ima pasirašinėti naujuoju Stakliškių seniūnu Minsko pareigūnas Juozas Jurgis Matuševičius. Kadangi Pociėjus nepaliko vyriškos giminės palikuonių, matyt, negalėjo pasirūpinti valdovo seniūnijų perdavimu dukroms. Našlė irgi menkai vertino Stakliškių teikiamą naudą, nes, turėjusi teisę į šią valdą iki gyvos galvos, ją nepasinaudojo. Galbūt Pociėjus su Matuševičiais siejo netiesioginės giminystės ryšiai. Nemažai pasako faktas, jog Matuševičių pagrindinė rezidencija irgi buvo Rožana. Bet kuriuo atveju Ma-tuševičiai beveik 30-čiai metų tapo Stakliškių valdytojais, ne kartą lankėsi valdoje, čia praleisdavo nemažai laiko.

Bent jau seniūnavimo pradžia Minsko pareigūnui J. Matuševičiui buvo iš tiesų sudėtinga. Valda dar neatsigavo nuo Šiaurės karo ir maro epidemijos, kai 4-ojo dešimtmečio pradžioje teko patirti konfederatų kovas ir rusų kariuomenės šeiminkavimą. Apie tai prisiminimuose vaizdžiai pasakoja seniūno sūnus Martynas Matuševičius, 1736 m. rugsėjo pirmomis dienomis tėvų nusiųstas į Stakliškes. Jis turėjo iš paseniūnio Dolnaravičiaus išieškoti netikėtai mirusio Stakliškių ekonomo Ploščinskio surinktus seniūnijos mokesčius bei nubausti Stakliškes apiplėšusį ir rusų kariuomenę parsikvietusį buvusį Ploščinskio paskirtą ūkvedį Dolnarą.

Negandos prasidėjo prieš vadinamąją „revoliuciją, kai maskoliai (*Maskva*) netoli Stakliškių marširavo (z kasa) ir aplink juos sukosi karaliaus Stanislovo dalinys (podjazd Stanisławowski – nuversto karaliaus Stanislovo Leščinskio šalininkai), tas ekonomas Ploščinskis [seniūnijos] administratoriumi paskyrė Kauno pavieta bajorą Dolnarą. Šis surinko Stakliškių šaulius ir prie Stakliškių kaimo Padriežiškių, miške ant tilto surengė pasalą. Kai ant to tilto *Maskva* įžengė, jis su šauliais užmušė maskoviečių komandos majorą. Nors atskubėjo dalinys {karaliaus Leščinskio šalininkai}, tačiau maskoliai apsigynė, o sužinoję, kad Stakliškių šauliai užmušė majorą, patraukė į Stakliškes. Dolnaras, pagrobęs tos seniūnijos pinigines pajamas, pats Stakliškes apiplėšė ir užsiverbavo tovariščiumi į petigorsko (raiteliai petigoriečiai) [kuopa], vadovaujamą Pociėjus pusės poručniko, Lietuvos sargybinio, Stanislavovskio etmono pavaduotojo, jo malonybės Kžiokovskio. Ko Dolnaras neišplėšė, likutį *Maskva* paėmė“¹⁹¹.

Iš tolesnio Matuševičiaus pasakojimo matome, kad seniūno sūnus nevykusiai ir nesėkmingai bylinėjosi su Stakliškių seniūniją apiplėšusiais Dolnaru ir Dolnaravičiumi. Kauno pilies teisme iškėlęs bylą, grįždamas į Stakliškes, užsisvečiavo Zabielių Raudondvaryje, o vos atvykęs į Stakliškių dvarą, M. Matuševičius, kaip jis pats sako,

¹⁹⁰ Jurkštas V. Stakliškių druska, *Mokslas ir gyvenimas*, 1969, nr. 9, p. 59.

¹⁹¹ Matuszewicz M. *Diariusz życia mego*, opr. B. Królikowski, Warszawa, 1986, t. 1, p. 109

„daugiau medžiokle su Stakliškių šauliais gaudant didelį žvėrį [mėgavausi], nei rūpinausi ūkiu, kuriame iš viso nenusimaniau, taip pat pasinėriau į knygų skaitymą“¹⁹².

Teismo procesas, kaip rašo atsiminimų autorius, žlugo, nes advokatas pasitaikė nuolat pralaimintis bylas (*kauzyperda*), prastai teisėjavo teisėjas Volodkavičius, pilies teismo raštininkas Sirutis nuolat būdavo girtas ir pan. Kurį laiką Dolnaras buvo kalinamas Stakliškėse, iš kur nenaudėlis vėliau pabėgo namo, taip ir nesulaukęs Kaune užsibuvusio ieškovo Matuševičiaus. Daugiau Matuševičius nebekėlė bylos nei kitam kaltininkui – Dolnaravičiui. O ir seniūnijos reikalai jam iš viso nerūpėjo. Po patirtos kelionėje traumos pasigydęs Vilniuje ir sugrįžęs į Stakliškes, seniūno sūnus rūpinosi jau Kauno seimelio reikalais. Kaune susimušė su Dolnarą remiančio Kživkovskio kompanija ir pagaliau po tokių visų nesėkmių sugrįžo į pagrindinę Matuševičių rezidenciją – Rosną¹⁹³.

Stakliškės po tokio apiplėšimo, šaltinių vadinamo įsiveržimu (*inkursija*) ar pasikeitimu (*revoliucija*), dar labiau nuskuro, mažai kas iš gyventojų galėjo susimokėti net minimalius mokesčius. Apgailėtina valdos padėtis užfiksuota 1738 m. seniūnijos inventoriuje¹⁹⁴, kuriam duomenis perdavė tuometinis valdos administratorius, arba paseniūnis, Juozapas Kučinskis. Seniūnijai priklausė dvaras, miestelis ir dar 6 kaimai. Nors Stakliškės inventoriuje vadinamos „miestu“, tačiau gyventojų skaičiumi ir dydžiu vargiai prilygo ir miesteliui. Iš viso 1738 m. čia gyveno tik 17 šeimų ir dar kelios nenurodytos dėl turėtų pernelyg smulkių valdų. Taigi Stakliškėse vargu ar gyveno 150 asmenų. Iš tiesų labai jau menkas miestelis. Trūksta ir kitų miestietišku atributu – užrašytas tik vienas amatininkas, kalvis Boneckis. Nėra žinių, kad tokių būtų daugiau, ar kad miestelyje veiktų karčema. Tiesa, klebonas rengėsi pastatyti karčema, tačiau ji turėjo stovėti bažnyčios žemėse, tad seniūnijai iš jos nebūtų buvę jokios naudos. Taigi Stakliškės tebebuvo daugiau agrarinio pobūdžio gyvenvietė, kur miestiečiai pragyveno dirbdami žemę, aprūpindami dvarą.

Kaip pažymėta inventoriuje, Stakliškes labai nualino XVIII a. pradžios įvykiai: į kitus miestelius buvo paimti 5 žmonės, „išėjo 32 miestiečiai, liko 17. Tie, kurie liko, yra taip nualinti, kad vos 6 gali ką surasti, kad galėtų mokėti mokesčius“¹⁹⁵. O mokesčiai buvo nustatyti tokie: nuo apgyvendinto valako – 1,12 auksino, nuo turgaus sklypo – 10 grašių, nuo gatvės sklypo – 6, nuo daržo – 4 ir nuo kluono sklypo (*gumiennego*) – 1. Taip pat reikėjo mokėti klebonui dešimtinę, kurią rinko dvaras (po 5 grašius) ir atlikinėti pastočių prievolę, du kartus per metus vykti į Vilnių ar Kauną. Tai, kad tokios prievolės to meto stakliškiečiams buvo per sunkios, rodo inventoriuje pateikti duomenys apie juos.

Iš visų Stakliškėse gyvenusių 17 šeimų 12 buvo senbuvės, kitos atsikraustė XVII a. pabaigoje–XVIII a. pradžioje tikriausiai į ištuštėjusius sklypus. Po Šiaurės karo ir 1709–1710 m. maro iškilo opi ištuštėjusių miestų apgyvendinimo problema. Į miestus iš kaimų ėmė bėgti valstiečiai. Valdovui tai nebuvo naudinga. 1737 m. Augusto II renovacinėje privilegijoje, duotoje Šiauliams ir Joniškiui, pasakyta, kad toks valstiečių elgesys karaliaus išdui

¹⁹² Matuszewicz M. *Diariusz życia mego...*, p. 110.

¹⁹³ *Ten pat*, p. 111–115.

¹⁹⁴ LVIA, f. SA, nr. 3774, l. 486–488.

¹⁹⁵ *Ten pat*.

daro didelį nuostolį, nes mažėja činšo. Privilegija į miestus kviesti kitataučiai – žydai, graikai ir armėnai¹⁹⁶. Tačiau į Stakliškes kitataučiai XVIII a. pirmojoje pusėje dar nesiveržė. Pasitaikė atvejų, kai į miestelį atbėgdavo ir čia pasilikdavo priklausomi žmonės iš privačių ir kitų valstybinių valdų. Seniūnui tai buvo naudinga ir jis neskubėjo valstiečių gražinti ankstesniems savininkams, dėl jų netgi kovojo teismuose. Antai 4-ajame dešimtmetyje Stakliškių seniūnas bylinėjosi su Polocko taurininku Chelchovskiu dėl pabėgusių baudžiauninkų iš Radivoniškių Lydos pavietae į Stakliškes. 1736 m. į miestelį atbėgo ir Stakliškių paseniūnio Urbanskio buvo priimti Jonas Lakštutis su vedusiu sūnumi Kazimieru, Mykolas ir Danilas Lakštučiai ir našlė Stefanija Lakštutienė¹⁹⁷. Nors po kelerių metų (1738 m.) surašytame valdos inventoriuje Lakštučiai neminimi, didelė tikimybė, kad valdos laikytojai ir jų pareigūnai taip ir neatidavė pabėgusių Polocko taurininko žmonių. Inventoriuje jų nerašė greičiausiai specialiai. Bet jau 1789 m. sąrašuose atsiranda miestiečių Lakštučių pavardės. Pagal tautinę sudėtį, kaip rodo 1738 m. inventorius, miestelyje dominavo lietuviai, vienas kitas galėjo būti lenkas, kol kas dar neužfiksuotas žydų atsikėlimas.

Stakliškių miestelis 1738 m.

1. Adomas Supčinskis valdė 1,5 sklypo, mokėjo 3,13 auksino.
  2. Stanislovas Hermanavičius – 1,3, mokėjo 2,22 auksino.
  3. Antanas Matulevičius – 1,7, mokėjo 2,25 auksino.
  4. Martynas Suslanis nieko nemokėjo.
  5. Martynas Kučinskis vaitas, laisvas.
  6. Steponas Tulevičius valdė 2,5, mokėjo 5 auksinus.
  7. Tomas Hermanavičius – 1,3, mokėjo 3,10 auksino.
  8. Andrius Bražiukaitis – 3, mokėjo 3,26 auksino.
  9. Jonas Boneckis, kalvis, nemokėjo nieko, išskyrus tai, kad arklius kartais kaustė.
  10. Mykolas Jaskutorius valdė 3,5, mokėjo 1,17 auksino.
  11. Juozapas Grėblys – ? mokėjo 2,26 auksino.
  12. Martynas Bražonis – 6,3, mokėjo 2,16 auksino.
  13. Povilas Vailokas – 2,1, mokėjo 1,27 auksino.
  14. Kazimieras Vinskis – 2, mokėjo 1,24 auksino.
  15. Ignotas Stirna – 2, mokėjo 1,24 auksino.
  16. Juozapas Pileckis nieko nemokėjo.
  17. Kristupas Žekonis nieko nemokėjo.
- Keletas kitų smulkių, kurie dvarui nieko nemokėjo.

Ne ką geresnė buvo Stakliškių seniūnijos bajorų¹⁹⁸ padėtis. Jų turėti sklypai buvo labai smulkūs. Ūnkonyse ir Madžiūnuose gyvenę bajorai disponavo vos trečdaliu valako. Nuo viso valako privalėjo mokėti 25 auksinus ir taip pat atlikti pastočių prievolę. Taigi trečdalininkai turėjo mokėti vos po 8 auksinus, tačiau ir to padaryti negalėjo. Kaip pažymėta inventoriuje, „iš tų bajorų, kaip ir visoje seniūnijoje, dvaras neima jokių mokesčių, nes jie labai smulkūs“.

¹⁹⁶ Kryževičius V. op. cit., p. 86.

¹⁹⁷ MAB RS, f. 43, nr. 17178.

¹⁹⁸ Reikia prisiminti, kad tuo metu „bajoro“ terminas jau neturėjo nieko bendra su „žemionimis“, „šlėkta“. Tai tebuvo valstiečių kategorijai priklausantys asmenys.

Ūnkonių kaimas

Jonas Gričiūnas valdė 1/3 valako, turėjo mokėti 8,10 auksino.
 Kristupas Bekiešas – 1/3 valako, turėjo mokėti 8,10 auksino.
 Samuelis Kružinskis – 1/3 valako, turėjo mokėti 8,10 auksino.
 Kazimieras Lisovskis – 1/3 valako, turėjo mokėti 8,10 auksino.

Madžiūnių kaimas

Petras Klimkavičius valdė 1/3 valako, turėjo mokėti 8,10 auksino.

Stakliškių valstiečiai iš AŅglininkų, Gáiliakiemio, Greikonių, Padriėžiškių ir Trečionių kaimų privalėjo nuo turimo valako mokėti po 12 auksinų ir 12 grašių, nuo priimto valako – po 0,25 grašius. Visi kaimuose gyvenę valstiečiai valdė po 0,5 valako, todėl jų mokesčiai buvo 6,25 auksino. Taip pat jie privalėjo dvarui pristatyti statinę rugių, dvi statines avių, vieną žąsį, penkias vištas. Be to, dvare reikėjo atidirbti net po 4 lažo dienas, kas savaitę eiti sargybą ir taisyti tiltus bei prižiūrėti kelius. Palyginti su kitais, kaimynystėje gyvenusiais Paverknių ar Birštono lažininkais, stakliškiečiai beveik perpus ilgiau turėjo privalomai dirbti dvare. Nė vienas iš valstiečių neturėjo didesnio kaip pusė valako žemės sklypo, tad ir surenkami mokesčiai turėjo siekti tik 6,25 auksino. Tačiau daugelyje vietų pažymėta, kad ir tiek nepajėgta mokėti. Be to, vienas Anglininkų kaimas buvo visai ištuštėjęs ir iš viso nieko nemokėjo.

Stakliškių seniūnijos kaimai 1738 m.

Trečionių kaimas	Padriėžiškių kaimas	Gáiliakiemio kaimas	Greikonių kaimas
Baltramiejus Ščerba	Martynas Lavanda	Jonas Žygis	Kazimieras Bruzgas
Laurynas Daškevičius	Jurgis Pakrosnis	Lukas Kiežūnas	Andrius Rudzionis
	Jonas Gailis	Jurgis Žygis	Mykolas Karoliūnas
	Gžipovskis	Petras Pronelis	Jurgis Gervickis
	Mykolas Švada	Juozapas Vroblevskis	
	Kazimieras Pabukas		
	Steponas Vaitiekūnas		
	Juozapas Mikolaitis		

Abu nuskurdę ir jau kurį laiką nieko nemoka

1738 m. inventoriuje nepažymėta, kiek žmonių dirbo dvare, tačiau suskaičiuota, kokias pajamas pinigais ir natūra jis gaudavo. Taigi kasmet į dvarą buvo pristatoma rugių 17,2 statinės, žirnių 0,1 statinės, kviečių – 4, avių – 7, grikių – 0,2, dėklinių rugių duodavo 4,2 statines, avių – 8. Tačiau viso to teuztekdamo tik pačiai seniūnijai. Pastebėta, kad gyventojai labai sunkiai surenka mokesčius, yra nualinti, kai kurie jau nemažai išsiskolinę, jei toliau teks tiek rinkti, dalis ūkių žlugs. Tačiau Stakliškių surenkami mokesčiai iš tiesų buvo nemaži. Per metus buvo gaunama: už činšinius valakus – 93 auksinai; miestas mokėjo 33,26 činšinius auksinus, bajorų činšą sudarė 42,20 auksinai; už malūno nuomą gaudavo net 300 auksinų ir už 1737 m. išnuomotas lankas sumokėjo 26,20 auksinus. Iš viso seniūnija valstybės išdui sumokėdavo 496 auksinus ir 6 grašius. Palyginimui: 4 kartus didesnė Prienų seniūnija į išdą prista-

tydavo 9 335 auksinus, 26 grašius mokesčių¹⁹⁹. Be to, dar reikėjo mokėti hibernos mokesčius. Miesto ir bajorų surenkami 500 auksinų turėjo tekti Jančaro (raitelių) vėliavai. Valstiečių mokesčiai buvo surenkami petigoriečių raiteliams ir kitoms kariuomenės dalims finansuoti. Iš viso seniūnija turėdavo duoti net 939 auksinus. Akivaizdu, kad tokie nukentėjusieji seniūnijai tai buvo pernelyg sunkus ekonominis spaudimas.

Seniūnas J. Matuševičius šiek tiek stengėsi dėl turimos valdos, pavyzdžiui, 1737–1740 m. jis bylinėjosi su Kauno paseniūniu ir Užgūgoščio valdytoju Čaplica dėl tarpusavio ginčų ir valdos ribų²⁰⁰. Paminėtinas ir noras neatiduoti pabėgusių valstiečių. Rūpestį Stakliškėmis rodo pareigūnų kaita, jų keitimas, netinkamai pasielgus valdos nenaudai. Prieš 1736 m. Stakliškių administratoriumi buvo Ploščinskis, jo padėjėjais, ūkvedžiu ir ekonomu minimi bajorai Dolnaras ir Dolnaravičius. 1738 m. seniūniją administravo Juozapas Kučinskis, pateikęs duomenis gyventojų surašymui. Vėliau Stakliškių administratoriumi minimas Vaitiekus Tašinskis²⁰¹.

Matuševičiai buvo vieni iš nedaugelio Stakliškių laikytojų, dažnai lankėsi ir rezidavę Stakliškių dvare. Kartais čia vykdavo net šeimyninės dramos. Antai 1738 m. į Stakliškes atvyko Plocko pakamaraitė Teresė Kemska-Matuševičienė su dukra Kunegunda. „*Čia ją rykštėmis gąsdinant ir į kojas puolant, ir daug žadant, to pasiekė, kad [Kunegunda] turėjo nuspręsti tekėti už našlio, Tribunolo advokato Ruščico*“. Seniūnas J. Matuševičius priešinosi žmonos sumanymui, nes žinojo, jog ji nori, padedama žento teisininko, atimti iš jo viską. Bet K. Matuševičiūtės ir Ruščico vedybos įvyko²⁰². Atsiminimų autorius M. Matuševičius taip pat dažnai minėjo savo ir motinos apsilankymus dvare. Gal dėl ūmaus būdo T. Matuševičienės nelabai mėgo vietiniai gyventojai, bent jau Stakliškių klebonas kunigas Jerockis, pasielgęs labai keistai. 1744 m. jo paliepimu dvaro piemuo padegė pastatą, kuriame tą naktį miegojo Stakliškių seniūnė. Pastatas sudegė visiškai, tačiau T. Matuševičienė „*didelės laimės dėka*“ išsigelbėjo. Ji sugautą piemenį iš karto nusiuntė į Vilnių sūnui Martynui, paliepusi kelti Tribunole bylą klebonui, kuris nugirdė ir sukurstė dvaro piemenį. Bijodamas, kad tai nebūtų iš pirmo laužti dalykai, plepalai, sūnus delšė, kol pasibaigė Tribunolo darbas. Atvykusį į Stakliškes, seniūnė privertė sūnų vykti į Kauną ir ten kelti bylą. Po to, kai piemenukas buvo atiduotas kankinimams ir kelis kartus patvirtino, kad jis ir klebono tarnybininkas Rodomanskis padegė dvaro pastatą pasiūsti klebono, buvo pradėta byla prieš šį dvasiškį, o kaltinamieji – piemenukas ir tarnybininkas – suimti²⁰³. Neaišku, kaip byla baigėsi klebonui, bet Matuševičienė ir toliau lankėsi Stakliškėse, tas įvykis jos per daug neišgąsdino.

Po J. Matuševičiaus mirties 1754 m. Stakliškės perėjo į jo žmonos, Plocko pakamaraitės, Teresės Kemskos rankas²⁰⁴. Stakliškes valdant motinai, dėl valdos prasidėjo tikros šeimos varžybos: abu Matuševičių sūnūs – poručikas Vaclovas ir atsiminimus palikęs M. Matuševičius – 1755 m. stengėsi palenkti motiną į savo pusę, prašydami užrašyti valdą vienam iš jų. Atsiminimų autorius į pagalbą pasitelkė seniūnei didelę įtaką turėjusį Plocko vyskupą ir kunigą Potkanski, nuo jo neatsiliko ir brolis²⁰⁵. Valda, tačiau tik

¹⁹⁹ LVIA, f. SA, nr. 3774, l. 454–468v.

²⁰⁰ MAB RS, f. 43, nr. 17178.

²⁰¹ Ten pat.

²⁰² Matuszewicz M. *Diariusz życia mego...*, p. 185.

²⁰³ Matuszewicz M. op. cit., p. 195–196.

²⁰⁴ Zielińska Z. Matuszewicz Jerzy Józef, *PSB*, t. 20, p. 220.

²⁰⁵ Matuszewicz M. *Diariusz życia mego...*, p. 466.

trumpam laikui, atiteko vyriausiajam sūnui – Martynui Matuševičiui. Greičiausiai ir toliau oficialiai seniūnės pareigas ėjo T. Kemska-Matuševičienė. Konkrečiau aplinkybės nenurodomos galbūt dėl finansinių sumetimų. 1757 m. pavasarį Augustas III Stakliškių seniūnei Matuševičienei leido atsisakyti iki gyvos galvos turėtų teisių į Stakliškes ir valdą perleisti tuo metu Gardino pilies raštininkui Juozapui Boufalui ir jo žmonai. Kartu 1757 m. gegužės 4 d. Varšuvoje valdovas naujiesiems laikytojams suteikė ankstesnių seniūnų turėtą teisę Stakliškes laikyti iki gyvos galvos²⁰⁶.

Stakliškių seniūnija Boufalų seniūnavimo laikais. 1758 m. lapkričio 23 d. išdo dvariškis Jonas Bulgarinas perdavė valdą Boufalams²⁰⁷. Neaiškūs Boufalų giminystės ryšiai su ankstesniais seniūnijos laikytojais, tačiau įdomu tai, kad Boufalų giminės atstovai Stakliškių apylinkėse gyveno jau XVII a. pradžioje. Paverknių Verbýliškių valdos ilgametis savininkas Kristupas Odachovskis buvo vedęs Poloniją Sulijanovną-Boufalovną²⁰⁸. Kadangi nėra tikslesnių genealoginių duomenų, neįmanoma nustatyti XVIII a. seniūnu tapusio Boufalo ryšių su bendrapavardžiais, įsikūrusiais šiose apylinkėse anksčiau. Tačiau nemaža tikimybė apie tokių ryšių buvimą vis dėlto yra.

Nuo 1758 m. Stakliškių seniūnu tapo LDK matininkas Juozapas Boufalas. Jis su žmona Konstancija iš valdovo gavo teisę laikyti seniūniją iki abiejų gyvų galvų. Blogiausi valdos gyvavimo metai jau buvo praeityje. Energingai veikdamas, seniūnas dar labiau prisidėjo prie spartaus Stakliškių augimo XVIII a. antrojoje pusėje. Pirmiausia reikėtų paminėti statybines J. Boufalo veiklas seniūnijoje. Seniūno iniciatyva ir jo fundacijos dėka Stakliškėse, netoli dvaro, 1776 m. iškilo nauja dvibokštė bažnyčia, iš esmės pakeitusi Stakliškių architektūrą ir visą kraštovaizdį. Religinės seniūno šeimos dėka miestelyje ypač suaktyvėjo katalikiškas gyvenimas. Tačiau tai nebuvo vienintelis, nors iš tiesų labai reikšmingas, seniūno statinys Stakliškėse. Mūro tvora buvo aptvertos kapinės, sutvarkyti klebonijos pastatai. Statybos ir remonto darbai vyko ir dvare. 1773 m. dvaro inventoriūs rodo, kad pastatai nebuvo sugriuvę, nemažai jų atstatyta ar naujai apkalta. Pro įvažiuojamuosius vartus patekus į didelį kiemą, lankytojus pasitikdavo aplinkui stovėję pastatai: gyvenamasis dvaro namas, išdinė, net kelios arklidės, ratinė, svirnas, klojimas, bravoras, nedidelis malūnas, daržai ir sodai ir t. t. Boufalo laikais naujai buvo atstatyta gyvenamoji dvaro pastato dalis. Galbūt seniūno dėka tvarkėsi Stakliškių miestelis. Gana išskirtinis atvejis, kad visą miestelį juosė pinta tvora su vartais. Miestiečiai kūrėsi abiejose gatvių pusėse. Centre, gatvių kryžkelėje, stovėjo nemaža užvažiuojamoji karčema²⁰⁹. Ir tai buvo ne vienintelė tokia užveiga seniūnijoje.

Komunikacijai intensyvėti labai svarbi turėjo būti naujos karčemos statyba už miestelio, Jiezno link. Vietoje sunykusios karčemos „*prie Kauno kelio*“, kur buvo ankstesnės seniūnės Matuševičienės posesija, 1771 m. iškilo J. Boufalo pastatytas naujas medinis pastatas. Tačiau netrukus Jiezno seniūno, LDK didžiojo raštininko Antano Paco nurodymu, neva siekiant išvengti nuostolių dėl propinacijos mokesčio, naujoji karčema buvo nugriauta, o mediena išgabenta į Jiezno žemes. „Karčemų karas“ tarp Stakliškių ir Jiezno seniūnų tęsėsi toliau. 1773 m.

Boufalas vėl toje pačioje vietoje pastatė karčemą. Stakliškiečių Mykolo Klidzio, Dominyko Hrinevičiaus ir Jono Piecevskio liudijimu, naują statinį dar kartą nugriovė A. Paco atsiųsti žmonės. Ir ši kartą

²⁰⁶ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 181, l. 312.

²⁰⁷ Lietuvos valstiečių ir miestelėnų ginčai su dvarų valdytojais, par. R. Jansas, J. Orda. Vilnius, 1961, t. 2, p. 346.

²⁰⁸ 1607–1608 m. Kauno žemės teismo knyga, VUB RS, f. 7, nr. 36, l. 164.

²⁰⁹ LVIA, f. 525, ap. 8, nr. 1857.

medienos dalį paėmę išgabeno į Jiezno seniūnijos žemes, be to, griauinant statinį, buvo sumušti Boufalo žmonės, greičiausiai priešinęsi karčemos griovimui²¹⁰. Stakliškių seniūnui nepavyko teisėtai jam priklausančiose žemėse išsikovoti vietos karčemai. Panašių konfliktinių stakliškiečių susidūrimų su Jiezno seniūnu ir jo žmonėmis XVIII a. antroje pusėje, Boufalo laikais, pasitaikė dažniau.

Kaip rodo išlikęs 1507–1778 m. dokumentų sąrašas, perduotas Kauno žemės teismui, Pacų giminei priklausė nemažai Jiezno, Birštono ir prie Stakliškių esančių valdų²¹¹. Dėl kiekvienos savo ar laikytos valdos ribų šie didikai, ypač minėtas LDK didysis raštininkas, nė kiek nenusileisdavo, o, pasitaikius progai, jėga užimdavo net jam nepriklausančias žemes. 1775 m. konstatuota:

„prie ankstesnių Užuguosčio posesijos valdytojų nebuvo ginčų, bet kai [valda] įsigijo jo malonybė LDK raštininkas Pacas, ėmė [Stakliškių] seniūnijos žemes jungti“.

Jis užgrobė 50 vežimų šieno prišienaujamas pievas prie Alšiōs upės, ilgą laiką priklausiusias ankstesnei Stakliškių seniūnei Matuševičienei. Viena Stakliškių valdos riba su Jiezno seniūnija ėjo ties Liciškėnais. Kaip 1775 m. nurodė Anglininkų kaimo valstietis Motiejus Ožeškevičius, jis šienaudavo pievas prie Jiezno žemių,

„o iš kitos pusės tai daug metų darė senas valstietis Dičkus, kuris visuomet perspėdavo Ožeškevičių, kad už to akmens [ribos] neperžengtų, ir neperžengdavo pievos, nes ten nuo senų laikų buvo akmeniniai riboženkliai“.

Tačiau A. Paco laikais „Jiezno miestiečiai ir dvaras toli peržengia tuos ženklus ir pievas šienauja“²¹². Ne tik Pacai, bet ir kiti Stakliškių kaimynai savinosi seniūnijos valdas. 1775 m. inventoriuje netgi buvo atskirai pažymėta: „tušti valakai nesurašyti, nes senuose inventoriuose duomenų nėra, o dabar užaugę ir neišmatuoti (...) jų nemažai aplinkiniai kaimynai pasiėmė“²¹³.

Nepaisydama šių nedidelių teritorinių nuostolių, Stakliškių seniūnija J. Boufalo laikais labai atsigavo ir sutvirtėjo. Miestelio, ypač prekybos pagyvėjimą laidavo 1759 m. Stakliškėms seniūno prašymu valdovo suteikta turgaus ir dviejų prekymečių privilegija. J. Boufalo teigimu, be turgų ir prekymečių seniūnija nusmuko, tad valdovo leidimas turėjo tapti išeitimi gerinant ekonominę padėtį. Atsižvelgus į seniūno prašymą, 1759 m. vasario 13 d. Stakliškės gavo teisę rengti du prekymečius: vasario 2 d. ir rugsėjo 8 d.²¹⁴ Rezultatų neilgai truko laukti: 1775 m. miestelyje jau gyveno nemažai žydų šeimų, o ir Stakliškių dydis, palyginti su 1738 m., išaugo beveik keturis kartus (nuo 17 iki 67 šeimų). Vadinasi, miestelyje tuo metu gyveno jau apie 500 gyventojų. Tai matyti iš tų metų rugsėjo 18 d. surašyto seniūnijos inventoriaus²¹⁵. Jį surašė LDK izdo dvariškis Juozapas Dolenga Kočerovskis.

²¹⁰ LVIA, f. SA, b. 5917, l. 157–157v.

²¹¹ MAB RS, f. 198, nr. 364.

²¹² LVIA, f. 525, ap. 8, nr. 1857.

²¹³ Ten pat.

²¹⁴ Meilus E. Lietuvos miestų, miestelių steigimo ir turgų bei prekymečių privilegijos (XVII a. antroji pusė–XVIII a.), *Lietuvos miestų istorijos šaltiniai*, Vilnius, 1988, p. 90; Miškinis A. *Rytų Lietuvos miestai ir miesteliai...*, p. 391.

²¹⁵ LVIA, f. 525, ap. 8, nr. 1857; LVIA, f. SA, nr. 13809, l. 190–207v.

Stakliškių miestelis 1775 m.²¹⁶*Puniōs gatvė*

1. Tomas Kazevičius, mokėjo 5 auksinus.
2. Adomas Sufčinskis, vedęs, sūnus Motiejus, vedęs, sūnūs Valentas, Jurgis, vedęs, sūnūs Stanislovas, Martynas, mokėjo 18 auksinų 20 grašių.
3. Kazimieras Furmanavičius, vedęs, sūnus Antanas, mokėjo 17 auksinų 20 grašių.
4. Juozapas Pauliukaitis, vedęs, sūnūs Jonas, Felicijonas, mokėjo 16 auksinų 20 grašių.
5. Stanislovas Hermanavičius, vedęs, sūnūs Jonas, Petras, vedęs, sūnūs Tomas, Kazimieras, mokėjo 34 auksinus 10 grašių.
6. Martynas Matulevičius su broliais Jurgiu, Mykolu, mokėjo 18 auksinų 20 grašių.
7. Tomas Kaminskis, sūnūs Andrius, Martynas, Tomas, Motiejus, mokėjo 18 auksinų 20 grašių.
8. Andrius Saikevičius, sūnūs Laurynas, Juozapas, žentas Juozapas Kazimieras, mokėjo 18 auksinų 20 grašių.
9. Jurgis Lakštovskis, mokėjo 15 auksinų 20 grašių.
10. Motiejus Kiškonis, mokėjo 5 auksinus.
11. Motiejus Pauliukaitis, sūnūs Adomas, Dominykas, mokėjo 16 auksinų 20 grašių.
12. Motiejus Bubaitis, sūnūs Simonas, Jonas, Vincentas, mokėjo 16 auksinų 20 grašių.
13. Mykolas Žydelis, pabėgęs, brolis Martynas, mokėjo 6 grašius.
14. Mykolas Tulevičius, sūnūs Adomas, Motiejus, Kazimieras, mokėjo 7 auksinus.
15. Mykolas Stepurka, sūnūs Andrius, Stanislovas, mokėjo 5 grašius.
16. Antanas Hermanavičius, mokėjo 16 auksinų 20 grašių.
17. Laurynas Žilionis, sūnus Dominykas, broliai Jurgis, Baltramiejus, pabėgęs Kazimieras, mokėjo 17 auksinų 20 grašių.
18. Kazimieras Žydelis, žentas Motiejus Julevičius, sūnus Jokūbas, mokėjo 16 auksinų 20 grašių.
19. Motiejus Žydelis, sūnus Tomas, mokėjo 18 auksinų 20 grašių.
20. Zmitras Puchačevskis, sūnūs Andrius, Simonas, Motiejus, mokėjo 19 auksinų 20 grašių.
21. Jonas Matulevičius, sūnus Laurynas, vedęs, sūnūs Dominykas, Andrius, Jokūbas, mokėjo 17 auksinų 20 grašių.
22. Tomas Furmanovičius, broliai Mykolas, Motiejus, mokėjo 5 auksinus.
23. Kazimieras Balionis, sūnūs Tomas, Martynas, mokėjo 5 auksinus.
24. Mykolas Žydelis, sūnus Jurgis, mo-

---

²¹⁶ LVIA, f. 525, ap. 8, nr. 1857.

25. Jokūbas Tulevičius, sūnus Kazimieras, broliai Jurgis, Tomas, pabėgę, mokėjo 10 auksinų 10 grašių.
26. Juozapas Bubaitis, sūnūs Martynas, Tomas, mokėjo 18 auksinų 20 grašių.
27. Jonas Juronis, sūnus Povilas, mokėjo 19 auksinų 20 grašių.
28. Tadas Braziukevičius, sūnus Pranciškus, brolis Motiejus, mokėjo 15 auksinų 10 grašių.
29. Pranciškus Skorynka, sūnus Juozapas, mokėjo 13 auksinų 20 grašių.

Trečionių gatvė

30. Kazimieras Jaskutelis, sūnūs Antanas, Kasparas, Stanislovas, Steponas, vedęs, turi sūnų Juozapą, mokėjo 10 auksinų 10 grašių.
31. Mykolas Bražionis, sūnūs Martynas, Pranciškus, mokėjo 15 auksinų 20 grašių.
32. Stanislovas Lakštovskis, sūnūs Dominykas, Ignotas, mokėjo 18 auksinų 20 grašių.
33. Jonas Olševskis, sūnus Dominykas, mokėjo 5 auksinus.
34. Tomas Vailokevičius, sūnus Jonas, mokėjo 17 auksinų 20 grašių.
35. Stanislovas Vilkelis, brolis Jokūbas, pabėgęs, mokėjo 15 auksinų 20 grašių.
36. Kristupas Lakštovskis, mokėjo 14 auksinų 20 grašių.

Kaūno gatvė

37. Andrius Pileckis, sūnus Pranciškus, mokėjo 5 auksinus.
38. Mykolas Piečionka, sūnūs Benediktas, Baltramiejus, brolis Kristupas, mokėjo 17 auksinų 20 grašių.
39. Tomas Monkevičius, mokėjo 5 auksinus.
40. Jurgis Saikovičius, sūnūs Motiejus, Jokūbas, mokėjo 5 auksinus.
41. Simonas Romančiuckis, sūnūs Adomas, Juozapas, Andrius, vedęs, turi sūnų Motiejų, mokėjo 16 auksinų 20 grašių.
42. Kazimieras Vinskis, sūnūs Tadas, Motiejus, vedęs, turi sūnų Mykolą, mokėjo 21 auksiną.
43. Andrius Lakštovskis, sūnūs Jonas, Jurgis, brolis Juozapas, vedęs, turi sūnų Steponą, brolis Tomas, mokėjo 11 auksinų 10 grašių.

Užguosčio gatvė

44. Martynas Štirma, sūnus Jokūbas, mokėjo 17 auksinų 20 grašių.
45. Jurgis Vinskis, posūnis Jonas Martuševičius, mokėjo 16 auksinų 20 grašių.
46. Jurgis Valionis, sūnūs Povilas, Jonas, mokėjo 16 auksinų 20 grašių.

47. Tomas Germanavičius, sūnus Mykolas, mokėjo 17 auksinų 20 grašių.
48. Baltramiejus Vinskis, sūnūs Jokūbas, Leonas, mokėjo 15 auksinų 20 grašių.
49. Mykolas Valionis, posūniai Tadas, Vincentas iš Žirnovičių, mokėjo 17 auksinų 20 grašių.
50. Kazimieras Pauliukonis su broliūnais Jurgiu ir Petru, mokėjo 18 auksinų 20 grašių.
51. Jurgis Pileckis, sūnūs Jurgis, Tomas, mokėjo 16 auksinų 20 grašių.
52. Jurgis Židanavičius, sūnus Fabijonas, mokėjo 14 auksinų 20 grašių.
53. Motiejus Židanavičius, sūnus Tomas, brolis Kazimieras, vedęs, turi sūnų Motiejų, broliai Juozapas, Jokūbas, mokėjo 37 auksinus 20 grašių.

Kampininkai

Motiejus Leonavičius, sūnus Stanislovas.

Mykolas Kazevičius, sūnūs Jonas, Simonas.

Našlė Vailokienė, sūnūs Motiejus, Andrius, Mykolas, Kasparas, Mikalojus.

Našlė Balonienė, sūnūs Laurynas, Kazimieras, Bernotas.

Našlė Pauliukienė, sūnus Dominykas, pabėgęs.

Turgaus aikštėje gyvenantys žydai

Abraomas Maušovičius mokėjo 5 auksinus, Dovydas Merchelovičius – 10, Peliadas Jecelovičius – 5, Šmuila Joselovičius – 3, Berka Kopelovičius – 4, Srolis Abramovičius – 3, Eselis – 8, Nochimas Geselovičius – 5, Chaimas Abramovičius – 5.

Gyvenvietės būta nemažos: 53 miestiečių, 5 kampininkų ir 9 prie turgaus aikštės gyvenusios žydų šeimos. Iš viso Stakliškėse 1775 m. gyveno apie 500 gyventojų. Ne veltui inventoriuje jos jau vadinamos miestu. Nors dydžiu dar neprilygo rimtam miestui, miestelio vardo tikrai buvo nusipelnusios. Aprašas parodo taisyklingą miestelio planą ir jo žemių apgyvendinimą. Miestiečiai gyvenamuosius sklypus turėjo keturiose Stakliškių gatvėse. Puniōs gatvėje surašyti 29 sklypai: 15 vienoje gatvės pusėje ir 14 – kitoje, Trečionių gatvėje įsikūrė 7 miestiečių šeimos, Kauno – 7, o Užuguosčio – 10 (vienoje gatvės pusėje 6 šeimos ir 4 – kitoje). Užuguosčio gatvėje taip pat glaudėsi kampininkai. Pagal gatves išvardyti mokami mokesčiai. Puniōs gatvėje gyvenę mokėjo 421 auksiną, Trečionių – 97 auksinus 20 grašių, Kauno – 81 auksiną 20 grašių ir Užuguosčio – 189 auksinus 20 grašių. Atskirai išskirti žydai, už savo turėtus sklypus mokėję 48 auksinus. Sprendžiant pagal mokėtus mokesčius, miestelyje buvo kelios turtingos šeimos: Puniōs gatvėje gyvenę Germanavičiai (mokėję 34 auksinus 10 grašių), Užuguosčio gatvėje – Židanavičiai (mokėję 37 auksinus 20 grašių), Kauno gatvėje Vinskiai (mokėję 21 auksiną). Tarp likusiųjų didesnės turtinės nelygybės nematyti. Vargingiausieji tegalėjo mokėti 5–6 auksinus, o didžioji dauguma

kitų nuo 13 iki 19 auksinų. Didelę bendros mokesčių sumos dalį padengdavo svainamuosius gėrimus pilstyti ir pardavinėti turėjęs teisę nuomininkas. Iš jo gaudavo net 1 200 auksinų. Iš viso Stakliškių miestelis surinkdavo 2 038 auksinus mokesčių.

Miestiečiai, kaip ir anksčiau, daugiausia vertėsi žemės ūkiu: jie dirbo 21 valaką žemės, turėjo 14 priimtinių sklypų ir per 100 daržų. Beveik visos šeimos laikė nuo 1 iki 4 arklių ir jaučių. Be to, stakliškiečiai privalėjo eiti sargybą dvare ir atlikti pastočių prievolę, paprastai vykti į Vilnių. Labai nedaug kas vertėsi amatais. 1782 m. inventoriaus duomenimis, Stakliškėse, „išskyrus siuvėjus, ir tai žydus, miestelyje yra 3: 1 kailiadirbys, 1 kalvis, 1 stalius, 1 apsiuvinėtojas“. Gydytojų ir felčerių miestelyje nebuvo, „jei kam prireikia, parsiveža iš arti, iš Jiežno“²¹⁷. Miestelyje prekiaavo tik žydai, tačiau jų XVIII a. antrojoje pusėje nepadaugėjo: 1782 m. Stakliškėse tebegyveno 9 žydų šeimos. Pagal Stanislovo Augusto duotą privilegiją jie buvo pasistatę savo maldos namus – *iškalę*, o miestelio gale įsirengė atskiras kapines²¹⁸. Daugiau ir įvairesnių amatininkų dirbo tik dvare.

Su kuo save tapatino stakliškiečiai – su valstiečiais ar su miestiečiais, – sudėtinga nustatyti. Ryškesnių miestietiško suvokimo nuostatų neatskleidžia ir stakliškiečių vyrų vardai. Pastebima nemažai panašumų, palyginti su kitomis pietinės Lietuvos Nemuno regiono gyvenvietėmis. Krikštijant Stakliškių miestiečiams parinkdavo labiau valstiečių negu tuo metu populiarius bajorų vardus. Populiariausias miestelyje buvo Motiejaus vardas. Labai nedaug nusileido Tomo, Jurgio, Mykolo, Kazimiero ir Jono vardai. Bet ir Birštone 1782 m. rinko taip pat Motiejaus, Mykolo, Jurgio ir Juozapo vardus. Nemunaityje 1735–1800 m. tarp valstiečių populiariausi buvo Motiejus, Jonas, Jokūbas, Jurgis ir Simonas, o tarp bajorų – Antanas, Juozapas, Pranciškus ir Ignotas²¹⁹. Stakliškėse labai retas Zmitro vardas greičiausiai tebuvo rusiško ar baltarusiško Dmitrijaus, Dmitro vardo trumpinys.

Stakliškių vyrų vardai 1775 m.²²⁰

Vyrų vardai	Jų skaičius	Vyrų vardai	Jų skaičius
Adomas	4	Laurynas	4
Andrius	9	Leonas	1
Antanas	3	Martynas	8
Baltramiejus	3	Mikalojus	1
Benediktas	1	Mykolas	13
Bernotas	1	Motiejus	18
Dominykas	1	Petras	2
Fabijonas	1	Povilas	2
Felicijonas	1	Pranciškus	4
Ignotas	1	Simonas	4
Jokūbas	8	Stanislovas	7
Jonas	11	Steponas	2
Juozapas	9	Tadas	3
Jurgis	14	Tomas	15
Kasparas	2	Valentas	1
Kazimieras	13	Vincentas	2
Kristupas	2	Zmitras	1

²¹⁷ Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m., par. V. Jogėla, Vilnius, 2001, p. 157.

²¹⁸ Ten pat, p. 156–157.

²¹⁹ Jegelevičius S. *Nemunaitis ir jo parapija*, 1 knyga, Vilnius, 2002, p. 297–304; Ragauskienė R. *Karališkoji Birštono praeitis. Istorinė raida iki XIX a.*, Vilnius, 2004, p. 168.

²²⁰ LVIA, f. 525, ap. 8, nr. 1857.

1775 m. miestiečių sąrašas atskleidžia dar vieną miestelio ypatybę: pastebime pirmąsias, kelias kartas siekiančias miestiečių dinastijas. 1738 m. sąrašuose matyti tos pačios Hermanavičių, Vinskių pavardės, iš miestelio nebeišsikėlė po maro čia atklydę Lakštovskiai (Lakštučiai). Sprendžiant pagal pavardes, nuo XVIII a. pasutiniojo ketvirčio Stakliškėse gyventojų migracija mažėjo, pastebima mažesnė miestiečių kaita, gyventojų giminių tęstinumas. Šiandieniniai Stakliškių ir jų apylinkių gyventojai, besidomintys savo protėvių šaknimis, daugiausia medžiagos gali rasti ne ankstesniuose kaip XVIII a. antrosios pusės dokumentuose. XVI–XVII a. Stakliškėse gyvenusios miestiečių kartos dėl dažnų karų ir ypač marų pasikeitė iš esmės, tęstinumo nematyti.

Panašūs gyventojų kaitos procesai vyko visoje seniūnijoje. Tačiau 1775 m. inventorius išsamaus seniūnijos vaizdo neparodo. Jame užfiksuoti tik 9 didesni J. Boufalo laikomos valdos kaimai ir jų mokami mokesčiai. Smulkesnės valdos ir palivarkai kažkodėl nepažymėti. Didesniems Stakliškių kaimams priklausė Alšiniškų kaimas. Jame gyveno 11 bajorų šeimų, beveik visos turėjo po 1 valaką žemės. Jie mokėjo daugiausia – 352 auksinus. Medžionių kaime gyveno 4 pasiturintys valstiečiai (valdė po 1 valaką žemės), 6 turėjo po 0,5 valako ir net 10 šeimų buvo bežemiai. Iš šio kaimo gyventojų surinkdavo 224 auksinus. Ūnkonių kaimo 7 bajorų šeimos mokėjo 208 auksinus. Septynis valstiečių kiemus turintys Gireikónys duodavo tik 56 auksinus. Panašiai Gáiliakiemio 6 šeimų gyventojai, o Aňglininkų 7 šeimos mokėjo tik 48 auksinus. Nedideliame Pikelionių kaime gyveno vos 3 bajorų šeimos, tačiau šie stambūs ūkininkai, valdė po valaką žemės, iš viso surinkdavo 96 auksinus. Lygiai tiek surinkdavo tik po pusvalakį turėjusių 13 Padriežiškių kaimo valstiečių šeimų. Per 3/4 mylios nuo dvaro nutolę 8 Trečionių valstiečių kiemai privalėjo surinkti 64 auksinus. Iš visų kaimų, bajorų dvarelių ir palivarkų Stakliškių seniūnas į išdą sumokėdavo 2 296 auksinus. Dar beveik pusę tos sumos (1 040 auksinų pelno) išdui duodavo karčemos. Seniūnijoje būta 8 tokių užėigų – visuose minėtuose kaimuose, išskyrus Medžiónis, po vieną. Trečionysė, be to, dar stovėjo malūnas.

Atskirą grupę, kaip ir anksčiau, sudarė seniūnijos teritorijoje buvusios privačios valdos. Pasikeitė daugelis ankstesnių (XVII a.) savininkų, tačiau ir toliau į Stakliškių seniūniją kėlėsi ir valdas joje pirkto vidurinioji bajorija. Vienas stambiausių savininkų, iš Venclovavičių perpirkęs Agripiškes, Leliónis ir dalį Lepelionių, buvo Žemaitijos kaštelionas Gurskis. Tervýdus iš Sopotkų giminės nusipirko Vlochovičiai. Iš Stakliškių XVIII a. antrojoje pusėje išsikėlė ar išmirė senieji gyventojai – Kživkovskiai. Lig tol jiems priklausęs Aniškonių kaimas, 1775 m. jau minimas kaip „pono Višnevskio“ nuosavybė. Panašiai Verbýliškių dvaras iš Voidagų perėjo Rupeikoms ir Kuliešoms. Juozapas Kulieša buvo Verbyliškių dvaro, o Jurgis Kulieša – Furmaniškių savininkai. Dvaras prie Padriežiškių kaimo tuo pačiu pavadinimu buvo Margevičiaus nuosavybė. Inventoriuje parašyta, jog

„prie Margevičiaus žemės valstiečiai nurodė anksčiau buvusį akmenį – riboženklį, tačiau Margevičius, norėdamas pasididinti valdą, tą akmenį įmetė į Verknę ir dabar niekas negali jo atrasti“.

XVIII a. pabaigoje Stakliškėse valdų dar turėjo ankstesnio laikytojo Matuševičiaus palikuonys, jo dukrai „poniai Ruščicovai“ priklausė Bagdžiai. Minimas totorius Reizėvskis, turėjęs „Placopnicki“ valdą.

Nelabai aišku, kuriuo metu dalis seniūnijos valdų – Sudvāriškės, dėl kurių XVI a. buvo kelta tiek bylų, XVIII a. antroje pusėje jau buvo Kauno vienuolių benediktinių nuosavybė²²¹. Galbūt tai valda, kurią karalius vienuolėms užrašė dar 1687 m. raštu²²². Tačiau XVIII a. seniūnas J. Boufalas, nors ir uoliai statė katalikų bažnyčią, su vienuolėmis sutarė ne per geriausiai, nenusileido ir kovojo su jomis dėl savo seniūnijos ribų. 1767–1768 m. seniūną ir tuomet Polocko poručiką Tomą Mineiką vienuolės kaltino užpuolus jų valdas. T. Mineika su pagalbininkais užpuolė Lañka-kiemio kaimą, sumušė vienuolį kunigą Teofilį Moniušką. 1767 m. rugpjūčio 7 d. Vilniaus vyskupijos konsistorijos dekretu šiai bylai nustatyta komisija, į kurią įėjo Punios klebonas Jonas Hušča ir LDK matininkas Mykolas Stepkovskis²²³. Nagrinėjant bylą, 1768 m. lapkričio 7 d. Kauno dominikonų vienuolino prioras Jacekas Gintautas siekė išsiaiškinti, ar užpuolime dalyvavo Stakliškių dvaro tarnai ir tarnybos bei valdiniai. Kaip aiškėja iš vėlesnio 1769 m. bylinėjimosi, iš tiesų užpuolime dalyvavo Stakliškių valdiniai Andrius Sipka, Mykolas Stankevičius, Antanas Višnevskis, Tomas Diminskis, Pranciškus Paprockis ir kiti²²⁴. Tačiau kaip baigėsi Stakliškių seniūno ir vienuolių nesutarimai – neaišku, nes trūksta duomenų.

Vietiniai gyventojai, nors raštvedyba tvarkyta daugiausia lenkų kalba – tą rodo ir lenkinami asmenvardžiai – Stakliškių apylinkėse, o gal ir miestelyje, kalbėjo lietuviškai. Apie tai byloja nemažai intarpų inventoriuje, toponimika, riboženklių pavadinimai ar tiesiog lietuviškų atitikmenų nurodymai. Antai apibūdinant kelią iš Lepelionių į Stakliškės, pažymėta, jog ten „stovėjo didelis medis, lietuviškai vadinamas „Skirptis“ [Skirpstas], kuriame du kryžiai“.

Nėra iki galo aišku, kodėl visos šios seniūnijos valdos 1776 m. iš Boufalų perėjo Kauno pavieto pareigūnui Tomui Mineikai. Galbūt Juozapas ir Konstancija Boufalai nepaliko sūnaus, arba jų vaikai jau buvo mirę, nes savo testamente LDK matininkas įgaliojo tik sūnėną, Starodubo stovyklininką, pasirūpinti Stakliškių bažnyčios pinigiais reikalais. Nemaža tikimybė, kad iki 1773 m. Boufalams buvo pavykę seniūnijos laikymo teisę perduoti savo giminaičiams. Istoriografijoje nurodoma, jog 1803 m. miręs Pranciškus Boufalas Doroškevičius buvo Stakliškių seniūno Kazimiero Boufalo ir Rozalijos Olševskos sūnus. Apie Pranciškaus ryšius su Stakliškėmis bylotų ir giminystė su Žemaitijos kaštelionu – buvo vedęs jo dukrą Kotryną Gurską²²⁵. Vadinas, XVIII a. antroje pusėje dar vienas iš Boufalų – Kazimieras irgi turėjo seniūnauti Stakliškėse. Jo giminystės ryšiai su LDK matininku Juozapu Boufalu kol kas neaiškūs. Gal dėl nesutarimų giminėje J. Boufalas su žmona nusprendė atsisakyti savo teisių į Stakliškės T. Mineikos naudai. 1773 m. lapkričio 15 d. jie iš valdovo Stanislovo Augusto gavo privilegiją perduoti seniūniją T. Mineikai, tačiau, kaip aiškėja iš daug vėlesnio 1790 m. dokumento, J. Boufalas su Mineika buvo sudarę sutartį: už teisių į Stakliškės perleidimą Mineika turėjo leisti Boufalui valdyti se-

²²¹ LVIA, f. 525, ap. 8, nr. 1857.

²²² MAB RS, f. 1, nr. 301.

²²³ MAB RS, f. 273, nr. 819.

²²⁴ MAB RS, f. 198, nr. 415, 416; LVIA, f. 604, ap. 88, b. 527.

²²⁵ Mościcki H. Bouffal-Doroszkiewicz Franciszek, PSB, t. 2, p. 378.

niūniją iki pat mirties²²⁶. Taip ir atsitiko. Tik 1775 m. rugsėjo 18 d. valdos laikytoju galutinai tapo Kauno žemės teismo raštininkas, Lankakiemio seniūnas T. Mineika²²⁷. Netrukus tokią pat teisę į seniūniją gavo dar vienas asmuo – karaliaus šambelionas Feliksas Malinovskis. Kadangi jo gauta privilegija buvo vėlesnė, bent kurį laiką F. Malinovskis nereikšė didesnių pretenzijų į valdą²²⁸.

Paskutinysis XVIII a. ketvirtis Stakliškių istorijoje. Paskutinieji 25-eri XVIII a. metai stakliškiečiams buvo labai reikšmingi ir kartu sudėtingi. Seniūnijai teko patirti itin svarbų vietos reikšmės įvykį – savivaldos suteikimą. Neaplenkė jų ir Nemuno kraštą palietusios administracinės reformos, ir ypač – prijungimas prie Rusijos. Nuolatinės permainos tapo kasdieniu reiškiniu.

Miestelio ir seniūnijos valdų gyvenimas ramiausiai tekėjo pirmąjį naujojo seniūno valdymo dešimtmetį. Mažai pasikeitimų fiksuoja išlikę 1782 m. Stakliškių parapijos vizitacijos inventoriūs ar 1787 m. miestelio ir valdų planai. 1782 m. Stakliškių parapijoje buvo 287 namai, tai yra gyveno apie 2 000 gyventojų. Be dvaro ir vienintelio parapijoje Stakliškių miestelio, nurodyti 7 bajorų dvareliai arba palivarkai: Mstislavlio pakamario Suchodolskio – Likiškiai; valdovo šambeliono Žabos – Mastaltavičiai; Kauno benediktinių Sudvārīškės; Dainauskui priklausę Tervėdai; Kareivos – Bagdziejai; Leliūnys – Žemaitijos kaštelionaičio Gorskio; Daumanto – Rūdiškės. Bajorkaimių – 3. Šį sykį daug išvardyta seniūnijos kaimų. Be anksčiau dar 1775 m. inventoriuje paminėtų, nurodyti dar Pieštuvėnai, Vilkinkai, Kvedariškės, Kėlionys, Krasai, Krištapiškės, Agripiškės, Pópsys, Jaunionys, Želkūnai, Pėliukonys, Aniškony, Ganciūnai ir Česonys²²⁹. Privačių valdų – bajorų dvarelių ir palivarkų kiekis nežymiai, tačiau didėjo. 1784 m. apibūdinant Stakliškių parapiją, nurodyti Žemaitijos kaštelionaičiui Gurskiui priklausę jau 5 dvareliai, seniūnas T. Mineika turėjo net 7 dvarelius, Kareiva – 2, valdovo šambelionas Žaba – 2, dar 7 savininkai išvardyti turėję po vieną dvarelį²³⁰. Galbūt toks 1784 m. pakitęs vaizdas susidarė dėl netikslių 1782 m. duomenų, nes per tokį trumpą (vos kelerių metų) laikotarpį padėtis negalėjo smarkiai pasikeisti.

Ankstesnius duomenis papildė 1787 m. lapkričio 13 d. dvaro ir miestelio scheminis planas²³¹. Jį tikrino ir pasirašė Trakų žemės teisėjas Andrius Hrinevičius, Kauno pilies teisėjas Motiejus Kživoblockis, komisaras Kazimieras Plevaka, rotmistras Antonas Savickis ir komisaras Liudvikas Karlovičius. Plane matyti keturkampė Stakliškių aikštė, iš kurios eina ne 4, kaip nurodyta 1775 m. inventoriuje, bet 5 gatvės. Penktoji ejo lygiagrečiai su Birstono keliu, o joje pažymėti stovintys 9 namai. Pagrindinė gatvė su 31 pažymėtu užstatytu sklypu sutapo su Punišos kryptimi. Gatvėje į rytus (Aukštadvario keliu) už aikštę formuojančių sodybų iki bažnyčios buvo užstatyti 2 sklypai. Į šiaurę einančioje gatvėje nurodyti buvę 8 sklypai, o į vakarus – 4. Aplink aikštę stovėjo 12 namų. Anot Algimanto Miškinio, tai liudija, jog centro sklypų struktūra nuo Valakų reformos nepasikeitė. Kiti plane užfiksuoti sklypai buvo tušti²³².

Akivaizdu, kad miesteliui plėstis sąlygos buvo, tačiau ar taip vyko iš tiesų, atsakyti sudėtinga. Inventoriuose pa-

²²⁶ Lietuvos valstiečių ir miestelėnų ginčai su dvarų valdytojais..., t. 2, p. 346.

²²⁷ LVIA, f. 525, ap. 8, nr. 1857; Zytkowicz L. Mineyko (Minejko) Tomasz, PSB, t. 21, p. 283.

²²⁸ Lietuvos valstiečių ir miestelėnų ginčai su dvarų valdytojais..., t. 2, p. 345.

²²⁹ Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m..., p. 156.

²³⁰ LVIA, f. SA, nr. 19247.

²³¹ LVIA, f. 525, ap. 8, nr. 1857.

²³² Ten pat, Miškinis A., op. cit., p. 391–392.

teikiami duomenys gana prieštaringi. Antai 1775 m. duomenimis, miestelyje gyveno (su kampininkais ir žydais) 67 šeimos. Pagal 1789 m. seniūnijų miestų mokesčių tarifus Stakliškės mokėjo 203 auksinus. Dalis mokesčio ėjo nuo turimo žemės sklypo – 40, nuo daržų – 14, o nuo trobelių (*chalupkų*) – 9. Tuo metu miestelyje gyveno 63 šeimos, iš jų 9 žydų. Tačiau neaišku, ar į šį skaičių įtraukti kampininkai, ar ne. Jei neturintys sklypų nebuvo įtraukti, tuomet galima kalbėti apie Stakliškių šioki toki augimą. Gretimoje Punioje tuo metu buvo 71 miestiečių dūmas, o miestelio mokesčiai siekė 253 auksinus. Stambus, vėliau pavieto centru tapęs Prienų miestelis turėjo 185 dūmus ir mokėjo 486 auksinus²³³. Atrodo, kad Stakliškės vijosi anksčiau buvusį daug didesnę centrą – Pūnią. Tačiau vos po metų pateiktuose 1790 m. ataskaitose minimos tik 53 stakliškiečių šeimos²³⁴. Greičiausiai šiuo atveju tikrai neiškaičiuoti miestelyje gyvenę kampininkai ir žydai. Per metus tiek sumažėti gyventojų tikrai negalėjo, niekur šaltiniuose neminima apie kokias nors ligas ar panašias negandas. Tiesiog tai nepatikimos to meto statistikos rezultatas, arba rūpestis žymėti tik tuos, kurie galėjo mokėti mokesčius.

Mokesčiai, tiksliau jų didinimas, tiek miestiečiams, tiek visiems Stakliškių seniūnijos gyventojams buvo vienas didžiausių naujojo seniūno T. Mineikos rūpesčių. Nesilaikydamas 1764 m. iliustracijos surašymo, iš valstiečių ir miestiečių jis ėmė reikalauti didesnės lažo prievolės, taip pat padidino činšo, pastočių ir kitus mokesčius. Negana to, nepaklususius jo įsakams ėmė sodinti į kalėjimą, taikė kitas žiaurias bausmes. Pasipiktinimas seniūno veiksmais taip išaugo, kad didžioji Stakliškių miestiečių dalis ir kai kurie seniūnijos žmonės 1785 m. gruodį kreipėsi į LDK asesorių teismą su prašymais gražinti senąją tvarką. Kreipimasi teismui pasirašė net 68 stakliškiečiai: Juozas Kazevičius, Stanislovas Supčinskis, Kazimieras Furmanavičius, Petras Hermanavičius, Martynas Maciukevičius, Tomas Kaminskis, Andrius Ščekovičius, Jurgis Lakštovskis, Motiejus Puškonis, Motiejus Pauliukaitis, Motiejus Bubaitis, Jurgis Kulčinskis, Mykolas ir Simonas Tulevičiai, Andrius Steporka, Stanislovas Lakštovskis, Antanas Hermanavičius, Laurynas Titovičius, Mykolas Stalius, Tomas Furmanavičius, Motiejus Tulevičius, Jokūbas Tulevičius, Juozas Bubaitis, Tadas Braziukevičius, Steponas Jaskutelis, Mykolas Brazionis, Martynas Stepša, Jonas Lobukas, Motiejus Guminas, Paulius Kezūnas, Adomas Baša, Motiejus Zubavičius, Motiejus Gurvickis, Kazimieras, matininkas, Jonas Rauda, Jurgis Klizius, Mykolas Pogronė, Kazimieras Gribovskis ir kiti. Kaip pažymėta kreipimesi, teisingumo prašė „*visi gyventojai, tiek krikščionys, tiek ir žydai*“²³⁵. Seniūnas, galbūt norėdamas išvengti bausmės, savo ruožtu irgi kreipėsi į teismą. Jis kaltino šambelioną Feliksą Malinovskį, kad šis neva siekė atimti iš T. Mineikos Stakliškių seniūnijos valdymo teisę ir kartu su Kauno rotmistru Dominyku Pilekiu bei Kauno vazniu Petru Geištoru įkalbėjo stakliškiečius parašyti skundą prieš seniūną. Mineika kaltino ir miestiečius, kurie nustojo atlikinėti prievolės dvarui, nemokėjo jokių mokesčių, ėmė mušti dvaro žmones, netgi nebepripažino Mineikos seniūnu. Teismui iš karto nepavyko išsiaiškinti tiesos, tačiau buvo priimtas sprendimas leisti stakliškiečiams kreiptis į teismą bei paskirta verifikacinė komisija ginčui išspręsti.

Pirmoji stakliškiečių byla su seniūnu baigėsi 1790 m. sausio mėnesį.

²³³ LVIA, f. SA, nr. 3365, l. 7.

²³⁴ LVIA, f. 525, ap. 8, nr. 1857.

²³⁵ *Lietuvos valstiečių ir miestelėnų ginčai su dvarų valdytojais...*, t. 2, p. 340–343.

LDK asesorių teismas pripažino T. Mineikos teisę valdyti seniūniją ir taip pat atmetė bet kokias F. Malinovskio pretenzijas į ją. Šambelionas už stakliškėčių kurstymą gavo sumokėti 2 000 auksinų baudą ir 6 savaites kalėti Naugarduke. Tačiau seniūnui T. Mineikai teismas uždraudė reikalauti iš valstiečių ir miestiečių kokių nors papildomų prievolių, leido jiems naudotis girnomis be mokesčio ir panaikino, kaip ne teisėtai įvestą prievolę, žvejoti ežeruose dvaro naudai. Mineika taip pat privalėjo pirmenybę teikti seniūnijos žmonėms dalijant tuščius valakus nuomon. Tiesa, teismas atmetė valstiečių skundą dėl stakliškėčių Tomo Kėžūno ir Vincento Bubaičio nužudymo. Jie mirė nuo žiaurių Mineikos bausmių: buvo sumušti ir sukaustyti į kalades. Tačiau seniūnui buvo uždrausta ateityje taikyti tokias bausmes. Pagrindiniu maištinku buvo pripažintas Stakliškių valstietis Simonas Tulevičius. Jis nuteistas 6 savaites kalėti Kaune, ir, jei negaus iš valsčiaus laidavimo, Mineika galėjo jį išstremti iš seniūnijos²³⁶.

Po tokių teismo sprendimų padėtis Stakliškėse keleriems metams aprimo. Miestiečiai nebesipriešino atlikti bent jau pastočių prievolės. Išlikęs 1790 m. sąrašas stakliškėčių, vykdžiusių šią prievolę. Net 9 kartus, dažniausiai po du ar tris vyrus miestiečiai vyko į jiems nurodytas vietas: Tadas Braciunevičius važiavo su Tomu Lakštovskiu; Tomas Hermanavičius su Steponu Jaskuteliu; Mykolas Valionis su Antanu Furmanavičiumi; Tadas Vinskis su Jurgiu Lakštovskiu; Kazimieras Jaskutelis su Dominyku Lakštovskiu; Juozapas Vidreika su Jonu Matusevičiumi; Motiejus Braziukevičius su Jokūbu Tulevičiumi; Motiejus Kiškonis su Jonu Vailoku ir Martynu Bražėnu; Juozapas Romanovskis su Motiejumi Saikevičiumi, Martynu Staniulioniu, Motiejumi Pauliukaičiu, Adomu Tulevičiumi, Andriumi Stepunka ir kt.²³⁷ Kaip matyti, daugelio asmenų pavardės sutampa su paminėtomis 1775 m. sąrašuose, tik šį sykį į keliones vyko jau nebe jie, o jų sūnūs ar kiti giminaičiai.

Matyt, konfliktas su seniūnu ir siekis išskirti save iš beteisių valstiečių skatino stakliškėčius siekti savivaldos teisių. Tam padėjo palanki padėtis valstybėje, kai 1791 m. balandžio 18 d. miestų įstatymas patvirtino miestiečiams asmens laisvę ir paskelbė žemę jų paveldima nuosavybe; daugelis Lietuvos miestelių ėmė rūpintis savivaldos teisių suteikimu. 1792 m. stakliškėčiams pavyko pasiekti tikslą. Tų metų sausio 16 d. stakliškėčiai – burmistras, vaitas, suolininkai ir kiti miestiečiai Varšuvoje seime Stanislovui pateikė 1661 m. liepos 30 d. datuotą Jono Kazimiero privilegiją, prašydami jos pagrindu suteikti savivaldos teises miesteliui. Miestiečių pateiktame rašte nurodyta, jog laisves garantavusių privilegijų jie neteko „*po maskvėnų sugriovimų*“ (*po znisceniu przez moskwicina i zabraniiu pierwszych przywilejow*), o „*Stakliškių miestas nuo seno apgyvendintas laisvų žmonių, visuomet kartu su kitais laisvaisiais miestais naudojosi aiškiomis teisėmis ir laisvėmis*“, taip pat mokėjo visus jiems priklausčius mokesčius. Dėl to siekta gauti miesteliui renovacinę privilegiją, patvirtinti ją seime ir palikti galioti mieste magistrato jurisdikciją²³⁸. Miestiečiams užsibrėžtą siekį pavyko įgyvendinti – ir 1792 m. sausio 16 d. Stakliškėms buvo suteiktos Magdeburgo teisės. Miestelis taip pat gavo herbą, skirtą „*miesto teismo ir valdymo poreikiams ant išrašų ir oficialių raštų*“. Stakliškių gautas herbas buvo sudėtinis. Jame pavaizduoti miesto mūrai su bokštais, medis ir Dievo Apvaizdos akis. Net trys skir-

²³⁶ *Ten pat*, p. 343–350.

²³⁷ LVIA, f. 525, ap. 8, nr. 1857.

²³⁸ *Lietuvos Metrika*. Knyga Nr. 556, l. 71–75, Nr. 17.

tingos figūros viename lauke sudėtos viena virš kitos. Nors heraldikai būdingas lakoniškumas, iš herbų aprašymų aiškėja kai kurie vaizdavimo ypatumai. Pavyzdžiui, Stakliškių, panašiai kaip ir Kernavės, herbo architektūriniai motyvai vadinami „*miesto griuvėsiais*“, „*irstančiu miestu*“²³⁹. Tačiau ką tai realiai galėjo reikšti, pasakyti sunku.

Gavus savivaldos teises, padėtis mažai pasikeitė. Stakliškėčiai ir toliau privalėjo mokėti činšą, rentą už miesto žemę, seniūnas vertė juos eiti lažą, važiuoti į pastotes, be to, buvo išsikvietęs net 20 kareivių būrį, kurį miestiečiai turėjo išlaikyti nuo 1792 m. lapkričio mėnesio. Nesitaikydami su tokia padėtimi, jie 1793 m. sausį kreipėsi į asesorių teismą, prašydami palikti tik 1789 m. liustracijos nustatytus mokesčius, duoti apsaugos raštą²⁴⁰. Panašiai savivaldų miesteliai 1791–1793 m. nesutarė su seniūnais daugelyje Lietuvos miestų. Gyventojai kovojo už seimo jiems suteiktas laisves, norą mokėti mokesčius tiesiog valstybei: gretimoje Puniojė miestiečiai atsisakė mokėti mokesčius seniūnei K. Bžostovskai, merkiniečiai reikalavo, kad už miesto žemę būtų imamas ne činšas, o dešimtoji pajamų dalis ir pan.²⁴¹ Netgi Stakliškių seniūnas T. Mineika pažymėjo, jog iki 1792 m. birželio 3 d. miestiečiai nesipriešinę ir vykdę visas jo nustatytas prievoles, tačiau dėl „*krašte kilusių neramumų*“ jie vėl pradėjo maištauti. Dėl tos priežasties į pagalbą jis pasikvietė keliolika 3-iojo pėstininkų pulko kareivių, bet padėtis nepasikeitė. 1793 m. birželį kreipėsi į asesorių teismą seniūnas savo ruožtu prašė išpėjamojo rašto Stakliškių miestelėnams, ir teismas tokį raštą jam suteikė. Bet į Stakliškes atvykęs pareigūnas Benediktas Labunovskis konstatavo, kad ir toliau miestelyje išlieka „*maišto padėtis*“²⁴². Neaišku, kuo grėšė virsti seniūno ir stakliškiečių nesutarimai, jei ne T. Mineikos mirtis 1793 m., užbaigusi bylinėjimąsi.

T. Mineika į Stakliškių istoriją įėjo ne tik kaip ginčų su miestiečiais kaltininkas ar seniūnas, kurio valdymo metais miestelis gavo savivaldą. Seniūnas, parėmęs prasidejusius mineralinių vandenų tyrimus, sudarė galimybes Stakliškėms plėstis netolimoje ateityje. Jo iniciatyva turėjo lemiamos reikšmės tolesnei miestelio raidai, jo sparčiai urbanizacijai. Apie 1780–1790 m. Stakliškių druskingaisiais šaltiniais ėmė domėtis LDK pakancleris Joachimas Chreptavičius. Jis pats lankėsi miestelyje, o savo stebėjimų duomenis pranešė Vilniaus universiteto profesoriams – fizikui Juozapui Mickevičiui ir chemikui J. Sartoriui. Šie mokslininkai buvo įgalioti moksliskai ištirti Stakliškių druskinguosius vandenius. Padaręs tyrimus, J. Sartoris kancleriui pranešė, kad druskos santykis šaltinių vandenyje yra 1:200, todėl tiksliausia, mokslininko nuomone, druską išgauti šaldant vandenį.

Tyrimų medžiaga sudomino dar vieną Vilniaus universiteto studentą, būsimąjį profesorių Bonifacą Stanislovą Jundzilą (1761–1847). 1791 m. jis apvažiavo nemažai Trakų vaivadijos vietovių, turinčių sieros ir druskos šaltinių. Tais metais būsimasis profesorius aplankė ne tik Stakliškes, bet ir Nemunaitį, Prienus, Birštoną, Labūnavą. Tačiau neabejotinai dėl tuometinio Stakliškių seniūno T. Mineikos geranoriškumo ir visokeriopos pagalbos Stakliškėse jis truko ilgiausiai, padarė detalius tyrimus ir surinktą medžiagą 1792 m. Vilniuje paskelbė netgi knygele „Apie

²³⁹ Rimša E. 1791–1792 m. Lietuvos miestų savivaldos privilegijos kaip heraldikos šaltinis, *Lietuvos miestų istorijos šaltiniai*, Vilnius, 1988, p. 108, 111, 114, 119, 120, 139.

²⁴⁰ *Lietuvos valstiečių ir miestelėnų ginčai su dvarų valdytojais...*, t. 2, p. 350.

²⁴¹ Kryževičius V. op. cit., p. 121–123.

²⁴² *Lietuvos valstiečių ir miestelėnų ginčai su dvarų valdytojais...*, t. 2, p. 351–352.

Stakliškių druskos šaltinius ir druską²⁴³. Autorius rašė: „šie šaltiniai yra Stakliškių pietinėje pusėje, šalia gražiausių lankų, puikiam ir vešliame ažuolyne“. Pakalnėje, šalia lygumos, B. Jundzilas rado keletą gilių šulinių su skaidriu gėlu vandeniu, turinčiu lengvą sieros kvapą. Dar žemiau aptikti panašūs dar du šaltiniai. Šalia mokslininkas surado ir garsųjį apylinkėse šaltinį, kurio vandenį vartojo vietos gyventojai. Buvo atrasti dar L. Paco pirmosios druskos viryklos pėdsakai. Netrukus buvo atlikti nuodugnūs vandens tyrimai. Mokslininko teigimu, reikėjo nedaug lėšų nesudėtingiems įrengimams, kurui ir darbininkams, kad būtų galima šaldant iš vandens atskirti valgymui tinkančią druską. Investicijas turėjo netrukus sugrąžinti parduodama druska²⁴⁴. Nors netrukus prasidėję nepalankūs politiniai įvykiai – Lietuvos ir Lenkijos valstybės antrasis padalijimas ir 1794 m. sukilimas – sutrukdė stakliškėčiams iš karto eksploatuoti mineralinių vandenų telkinius, prie tos minties sugrįžta XIX a. pradžioje. Jundzilo darbo pagrindu prasidėjo nauji moksliniai tyrimai, galiausiai atvedę, tiesa, ne prie druskos išgavimo įmonių, bet prie gydyklų atidarymo. Taigi seniūno T. Mineikos dėka, aplenkdami kitas, geresne mineralinio vandens kokybe pasižyminčias vietas, stakliškėčiai sugebėjo pasinaudoti turimais gamtos turtais.

Po paskutiniojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo 1795 m. visą Lietuvos ir Lenkijos valstybės teritoriją okupavo Rusijos, Prūsijos ir Austrijos kariuomenės. Stakliškės kartu su didžiąja etnografinės Lietuvos dalimi tą metų spalio 24 d. trijų minėtų valstybių susitarimu buvo prijungtos prie Rusijos. Prarastas ir seniūnijos statusas. Po paskutinio Respublikos padalijimo Stakliškių dvarą perėmė Rusijos išdas.

Stakliškių bažnyčia XVIII a. Katalikų bažnyčia Stakliškėse ir toliau veikė visą XVIII šimtmetį. Per Šiaurės karą ir nuo vėlesnių kariuomenių niokojimų kiek nukentėjusi bažnyčia atsigavo gana greitai. 1704 m. inventorius, paminėjęs anksčiau kilusį gaisrą, jau nurodo atstatytą vis dar medinę bažnyčią²⁴⁵. Bažnyčios veiklą rodo ir pavienės žinutės apie užrašymus arba Stakliškių bažnyčios klebonus, jų veiksmus. 1713 m. Kotryna iš Miedzikovskių, Aleksandro Sobolevskio žmona iš Stakliškių parapijos, bažnyčiai užrašė 12 000 auksinų Peštuvos ir Noreikiškių valdose amžinai. Bažnyčioje turėjo būti laikomos mišios už jos vyro sielą²⁴⁶. Dar seniūnaujant J. Matuševičiui, gaisrą dvare sukėlė klebono Jerockio įkalbėti žmonės. 1738 m. inventoriuje taip pat pažymėta apie klebono norą bažnytinėje seniūnijos žemėje pastatyti karčemą. 1744 m. Stakliškių bažnyčia pažymėta Vilniaus vyskupijos bažnyčių sąrašuose. Tuo metu Stakliškių parapijai priklausė 31 kaimas.

Nauji bažnyčios klestėjimo laikai prasidėjo 1754 m., Stakliškių seniūnu tapus LDK matininkui Juozapui Boufalui. Jo iniciatyva ir prašymu 1759 m. kovo 30 d. popiežius Klemensas III leido įkurti Švč. Trejybės broliją Stakliškėse²⁴⁷. Ją patvirtino Vilniaus vyskupas Mykolas Zenkovičius, ir jau vasarą brolija ėmė veikti. Tiesa, platesnės veiklos brolijai XVIII a. taip ir nepavyko išplėtoti. 1782 m. vizitacijoje pažymėta: „brolijos altoriui užrašytų sumų ir pajamų nėra. (...) Specialaus statuto ši brolija neturi“²⁴⁸. Seniūnas taip

²⁴³ Стоклишские минеральные воды, Памятная книжка Виленской губернии на 1853 год. Историческо-статистические очерки Виленской губернии, Вильно, 1853, ч. 2, с. 57–67; Jurkštas V. Stakliškių druska, *Mokslas ir gyvenimas*, 1969, nr. 9, p. 59; Mikaila V. Verknė, *Mokslas ir gyvenimas*, 1976, nr. 9, p. 20; Biziulevičius S. *Evoliucinė mintis senajame Vilniaus universitete*, Vilnius, 1991, p. 66.

²⁴⁴ Jurkštas V. Stakliškių druska..., p. 59.

²⁴⁵ VUB RS, f. 57, b. 53, nr. 1077.

²⁴⁶ MAB RS, f. 43, nr. 17181.

²⁴⁷ MAB RS, f. 1, nr. 590.

²⁴⁸ *Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m...*, p. 141.

pat brolijai neskyrė jokios fundacijos, tačiau vos po kelerių metų (1765 m.) jis su žmona Konstancija pradėjo naujos mūrinės vėlyvojo baroko bažnyčios statybą miestelyje. Statyba baigta 1776 m., tais pačiais metais spalio mėnesį ją pašventino Vilniaus dekanas Tomas Zenkovičius. Bažnyčios būta erdvios – 36 uolekčių ilgio ir 12 uolekčių pločio, dengta malksnomis. Ji vienanavė, kryžminė, su viduje tiesia, o išorėje trisiene apside. Siaurą pagrindinį fasadą rėmė du tritarpsniai bokštai. Jie atrodė gana grakščiai dėl siaurų aukštų arkinių angų ir kampinių dvibriaunių jonėninių piliastų. Bokštų viršutinio tarpsnio kampus papuošė įstriži, iš voliutų kylantys piliastrai. Ir šiandien išlikusios bažnyčios interjeras jaukus ir šviesus. Navos ir transepto sankryžą dengia kupolinis skliautas. Į interjerą darniai įsilieja dekoratyvūs barokinių formų altoriai: dviarapsniai, saikingos tektoniškos orderinės kompozicijos²⁴⁹. Kaip bažnyčia atrodė XVIII a. pabaigoje, kokį inventorių, bažnytinius reikmenis ir pan. turėjo, labai detalai aprašyta 1782 m. medžiagoje.

J. Boufalias rūpinosi ne tik naujos bažnyčios statyba, bet ir jos priežiūra. Savo testamente nurodė sūnėnui, Starodubo stovyklininkui Leonui Boufalui, iš paskirtų 2 000 auksinų įgyti vargonus ir kasmet po 160 auksinų skirti bažnyčios pastatams remontuoti²⁵⁰. Tačiau tai nebuvo iš karto įvykdyta. Nėra žinių, ar seniūno sūnėnas skyrė pinigų pastatų priežiūrai, o vargonus Stakliškių bažnyčia įsigijo jau gerokai vėliau. Tikslī vargonų pastatymo data ir juos pastatęs meistras nėra žinomi. Tačiau spėjama, kad juos apie 1790 m. jau Tomo Mineikos seniūnavimo laikais galėjo pastatyti tuo metu Vilniuje dirbęs žymus meistras Nicolausas Jantzonas. Vargonai, vadinamasis pozityvas, buvo nedideli – 1 manualo, be pedalų, 11 registrų. Tokių instrumentų dar ir šiandien yra nemažai išlikusių Lietuvos bažnyčiose: Pabaiske, Notėnuose, Skaudvilėje, Sedoje ir kt. Vargonai turėjo keletą įdomių, dažnai barokiniuose vargonuose esančių įrengimų – akustinį būgną bei žvaigždinius varpelius²⁵¹.

Daug dėmesio skyręs institucinei – bažnyčios statybos – pusei, J. Boufalias mažai rūpinosi stakliškiečių švietimu. Józefo Kurczewskio duomenimis, 1771 m. mokyklą lankė 8 vaikai, 1781 m. – 13²⁵². 1782 m. vizitacijos akte nurodyta, jog Stakliškėse parapijos mokykla, nors Vilniaus vyskupas ir liepė, dar nebuvo pastatyta, nieko negirdėti apie daraktorių. Skirtumas nuo ankstesnio šimtmečio buvo tas, kad XVIII a. antroje pusėje Stakliškių parapijiečiai nebereišė noro mokytis ar mokyti savo vaikus:

„paprasta liaudis, ponų apkrauta [darbu], nepajėgia savo vaikų leisti į mokyklą, o smulkieji bajorai, labiau pasiturintys, laiko savo namuose bakalaurus“²⁵³.

Dvejus metus samdęs daraktorių, klebonas buvo priverstas jo paslaugų atsisaityti, nes neatsirado norinčių mokytis. Stakliškėse švietimo įstaigos dar nebuvo ir 1796 m., o miestiečiai, ir tai ne kiekvienais metais, samdė daraktorių²⁵⁴. Tai gi iš viso vos 4–5 stakliškiečių vaikai kasmet siekdavo mokslo.

²⁴⁹ Čerbulėnas K. Stakliškių parapiinė Švenčiausiosios Trejybės bažnyčia, *Lietuvos architektūros istorija*, t. 2, p. 111–113.

²⁵⁰ Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m..., p. 143–147.

²⁵¹ Vargonų prospektas: paminklo Nr. DV 4504, paruošė Povilionis Girėnas, www.kpc.lt/vargonai/staklisk.html.

²⁵² Kurczewski J. *Biskupstwo Wileńskie*, Wilno, 1912, p. 296.

²⁵³ Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m..., p. 143.

²⁵⁴ MAB RS, f. 43, nr. 17180.

Gana paradoksali švietimo amžiui ir kartu tipiška, kaip ir daugelyje Lietuvos vietovių, padėtis. Net ir tose parapijose, kur prie bažnyčių veikė mokyklos, tėvai nelabai norėjo leisti vaikus į mokslą. Pavyzdžiui, visame Kauno dekanate 1781 m. mokyklas lankė 211 vaikų, tuo tarpu kai kuriose parapijose per metus pakrikštydavo dvigubai daugiau. Mokykla Stakliškėse ėmė veikti nuolat tik po to, kai Lietuva buvo įjungta į Rusijos sudėtį. 1798 m. parapiinę mokyklą lankė net 30 vaikų. Vėlesniais metais jų skaičius įvairavo. Antai 1804 m., klebono teigimu, Stakliškių parapijos mokykloje mokėsi 3 mokiniai, žiemą jų susirinkdavo 12. Panašus 10 mokinių skaičius išliko 1805 m.²⁵⁵

Švietimo reikalai labai priklausė nuo klebono asmenybės. Žinome, jog Prienu parapijoje, kur XVIII a. pabaigoje klebonavo žymus švietimo epochos atstovas Mykolas Pranciškus Karpavičius, 1781 m. mokyklą lankė net 83 vaikai. Mokykla iš klebono gaudavo knygų, elementorių parapiinėms mokykloms, pavyzdžiui, 1782 m. turėjo kunigo Claude Fleury katekizmą, Teodoro Vagos Lenkijos istoriją, geografijos ir gamtos istorijos pradžiamokslų. Vaikus 1782 m. mokė jaunas, kiek per 20 perkopęs daraktorius iš Žemaitijos Aloyzas Rimša. Jo išlaikymui klebonas mokėjo 100 auksinų algą ir aprūpindavo maistu²⁵⁶. Stakliškėčiai apie visa tai tegalėjo svajoti, matyt, jų klebonai nepasižymėjo tokia erudicija arba dėmesį daugiau kreipė į kitus, ne švietimo reikalus. Iki 1775 m. Stakliškėse klebonavęs Smolensko kanauninkas kunigas Klusevičius nemažai jėgų išleikvojo teismo procesams su Tiškevičiais dėl dalies Pieštuvėnų dvaro žemių, užrašytų Stakliškėms. Matyt, ant jo pečių gulė bažnyčios statybos našta. 1775 m. klebonu buvo paskirtas jaunas 25 metų kunigas žemaitis Laurynas Silvestravičius. Jis išlaikė vikarą (komendorių), bendrapavardį Joną Silvestravičių. 1782 m. vizitacijos duomenimis, pastarasis klebonas sakydavo tinkamus pamokslus, apskritai tiko dirbti parapijoje. Nusipelnė ir bažnyčiai – įsigijo naujų mišiolų, atnaujino įrangą (žvakides, padėklus ir kt.). Iš Vilniaus į Stakliškės atvežė naują varpą, pagaliau jo klebonavimo metais bažnyčia įsigijo vargonus.

Nuo 1792 m. Stakliškėse klebonavo vėl žemaitis – iš Dirvėnų pavieto kilęs klebonas Anupras Orvydas, dvasinius mokslus baigęs Vaurnių seminarijoje. Darbo pradžia Stakliškėse jam sekėsi gana sunkiai. 1794 m. gegužės 7 d. savo laiške iš Stakliškių nenurodytam aukštesnio rango dvasiškiui klebonas skundėsi dėl nesutarimų su tuometiniu Stakliškių vikaru Katkevičiumi. Tapęs klebonu, Orvydas net porą metų turėjo gyventi Varšuvoje. Vėliau santykiai pagerėjo, klebonas perėmė Stakliškių bažnyčios metrikų knygas ir ėmė eiti savo pareigas²⁵⁷. Nuo 1796 m. jis nuolat gyveno Stakliškėse, pagalbai išlaikė dar vikarą, kunigą Motiejų Simonavičių. Visus klebonijos dvaro reikalus prižiūrėjo ekonomas Vincentas Baltramiejevičius su žmona Ona ir sūnumi Boreika. A. Orvydo vadovaujamoje parapijoje 1796 m., palyginti su ankstesniais metais, gyveno kiek mažiau – 1 432 asmenys. Klebonas Stakliškėse dirbo dar XIX a. pradžioje. 1804 m. savo raporte jis pažymėjo, jog Stakliškėse nėra vikaro. Iš Vilniaus atvyko 31 metų vienuolis augustijonas Aleksandras Dobeika. Klebonui nemažai padėdavo vargonininkas Motiejus Kovaliovskis ir zakristijonas Petras.

²⁵⁵ Kurczewski J. *Biskupstwo Wileńskie*, Wilno, 1912, p. 296; MAB RS, f. 43, nr. 17182.

²⁵⁶ *Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m...*, p. 467.

²⁵⁷ MAB RS, f. 43, nr. 17179.

kie prieglaudos namai vargšams Stakliškėse iškilo XVIII a. pabaigoje. 1796 m. juose gyveno 9 vargšai, 1803 m. – 8 nuskurdę asmenys, patarnavę bažnyčioje. Tačiau didesniems darbams, bent jau kaip rodo klebono teiktos ataskaitos, trūko pinigų. Klebonijai priklausė pajamos iš 4 karčemų ir malūno bei ankstesnių palivarkų. Jų surinkdavo 386 rublius. Tuo tarpu vien mokesčiams būdavo išmokama 395 rubliai²⁵⁸. Nuo XVIII a. pabaigos tvarkingai vesta parapijos metrikų knyga yra puikus šaltinis demografinėi Stakliškių vietovės padėčiai nustatyti. Antai 1802 m. Stakliškių vikaras Klemensas Horodeckis ir klebonas A. Orvydas pakrikštijo net 102 gimusius kūdikius. Tais metais mirė 39 parapijiečiai, o sutuokta buvo 16 jaunavedžių porų²⁵⁹. Taigi XIX a. Stakliškių parapija pradėjo gana sėkmingai.

XVIII a. tapo vienu palankiausių laikotarpiu ne tik ekonominei, bet ir tikybinei Stakliškių padėčiai. Iškilo mūriniai naujos bažnyčios bokštai, šimtmečio pabaigoje stabiliau ėmė veikti parapijos mokykla.

Stakliškių seniūnai XVIII a.

LDK didysis etmonas Liudvikas Konstantinas Pociėjus ir jo žmona Emercijana iš Važickių 1717 m. vasaris–1730 m.

Minsko ginklininkas Juozas Jurgis Matuševičius 1732/1733 m.–1754 m.

Plocko pakamaraitė Teresė Kemska-Matuševičienė 1754–1755 m.

Martynas Matuševičius 1755–1757 m.

LDK matininkas Juozapas Boufalas ir jo žmona Konstancija 1758 m. lapkritis–1773 m.

Kauno žemės teismo raštininkas, Laňkakiemio seniūnas Tomas Mineika 1775 m. rugsėjis–1793 m.

Apibendrinimai: XVIII a. istoriniai duomenys apie Stakliškių seniūniją patys gausiausi. Išlikusios detalios žinios apie miestiečių ir seniūnijos gyventojų mokesčius 1738, 1775 ir vėlesniais metais. Faktai byloja, jog nuo XVII a. vidurio ir XVIII a. pradžios vykusių karų bei maro Stakliškių seniūnijos padėtis stabilizavosi XVIII a. viduryje, o vėliau prasidėjo didelis pakilimas.

Vieni sėkmingiausių metų stakliškiečiams buvo seniūniją laikant LDK matininkui J. Boufalui. Jo dėka iš esmės pasikeitė vietovės kraštovaizdis, iškilo naujos mūrinės bažnyčios bokštai, gerėjo ir stakliškiečių gyvenimas. Dar didesni pokyčiai laukė gyventojų seniūnu tapus T. Mineikai. 1792 m. gautos savivaldos teisės stiprino Stakliškių miestelį.

²⁵⁸ MAB RS, f. 43, nr. 17180; 17182.

²⁵⁹ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 140.

Straipsnis parašytas „Lietuvos valsčių“ serijos monografijai „Jieznas. Stakliškės“ (vyr. redaktorius ir sudarytojas Juozas Pugačiauskas).

Straipsnio kalbos redaktorius *Albinas Masaitis*, korektorė *Rasa Kašėtienė*, anglų k. redaktorius, vertėjas *Aloyzas Pranas Knabikas*.

Straipsnio priedai, skelbiami atskirai, tam skirtuose šio leidinio skyriuose:

1. Straipsnio santraukos lietuvių ir anglų kalbomis (sk. Straipsnių santraukos, Summaries).
2. Žinios apie autorių (sk. Apie autorius).

Nurodymai dėl straipsnių naudojimo (citavimo): Skelbiant ar bet koku būdu panaudojant bet kurį elektroninio serialinio leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“ svetainės www.llt.lt straipsnį ar jo dalį kartu su juo privaloma skelbti leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“ visą nesutrumpintą pavadinimą, jo tarptautinio standartinio serialinio leidinio numerį ISSN 2029-0799, interneto svetainės www.llt.lt pavadinimą, tomo (darbo) sutartinį kodinį pavadinimą, straipsnio autorių, straipsnio pavadinimą, „Lietuvos valsčių“ serijos ir monografijos, kuriai straipsnis parašytas, pavadinimus bei straipsnio pirmojo paskelbimo serijos monografijoje ir jo paskelbimo svetainėje www.llt.lt datas (jei šios datos sutampa, skelbiama viena – paskelbimo svetainėje www.llt.lt data).